

GÖRÖG ÉS LATÍN REMEKÍRÓK.

KIADJA A M. TUD. AKADÉMIAK CLASSICA-PHILOLOGIAI BIZOTTSÁGA.

PLATON
EUTHYPHRONJA,
SOKRATES VÉDŐBESZÉDE,
KRITONJA ÉS PHAIDONJA.

FORDITOTTA,

BEVEZETÉSSSEL ÉS JEGYZETEKSEL

ELLÁTTA

SIMON JÓZSEF SÁNDOR.

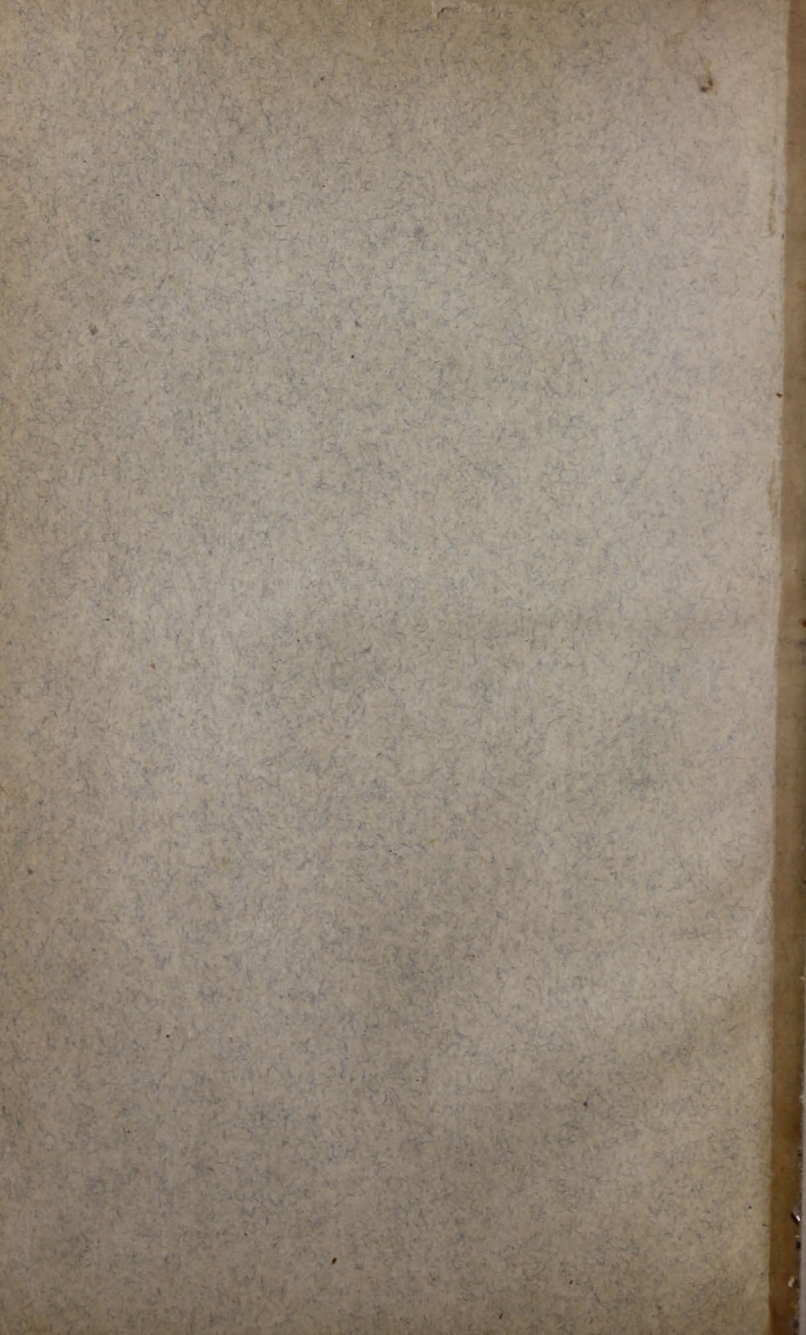
BUDAPEST.

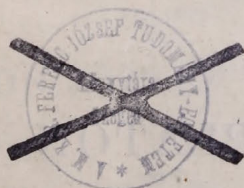
FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1899.

Ára 1 frt 20 kr.

GÖRÖG ÉS LATÍN REMEKÍRÓK.

KIADJA

A M. TUD. AKADEMIÁNAK
CLASSICA-PHILOLOGIAI BIZOTTSÁGA.

PLATON

EUTHYPHRONJA, SOKRATES VÉDŐBESZÉDE,
KRITONJA ÉS PHAIDONJA.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA KIADVÁNYÁ,

1899.

PLATON EUTHYPHRONJA,

SOKRATES VÉDŐBESZÉDE,
KRITONJA ÉS PHAIDONJA.

FORDITOTTA,
BEVEZETÉSSSEL ÉS JEGYZETEKKEL
ELLÁTTA
SIMON JÓZSEF SÁNDOR.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1899.

A *Védőbeszéd* igazolja Sokrates életét és magatartását az ő minden rendű és rangú összes rágalmazóival és vádlóival szemben. *Kritonban* kifejti Sokrates, hogy mért nem szökik és szökhetik ő meg a halálbüntetés elől; s végre *Phaidon* a Sokrates életének utolsó óráiról tájékoztat.

Platonnak e beszélgetései tehát, épp a Sokrates életére való vonatkozásaik miatt, határozottan a legérdekesebbek. Gymnasiumaink olvasmányaik közé iktatták s fordítóink közül többen lefordították őket. Csaplár Benedek (1845), Hunfalvy Pál (1854 és 1864), Télfy Iván (1856), Boros Gábor és Gyomlay Gyula (1893) megelőzték e beszélgetések lefordításában. S így, a mit nem mondhattam «Theaitetos»-omfordításánál, azt örömmel említhetem most, t. i. hogy már magyar fordításokra is támaszkodhattam. S valamennyiök közül különösen a Gyomlay fordítását kell kiemelnem. Irodalmi színvonalon álló nyelvével s a legtöbb helyen találó magyaros kifejezéseivel szinte fölöslegessé is látszik tenni egy második fordításnak ugyancsak a Franklin-Társulatnál való megjelenését. És mégis, ha a M. Tud. Akadémia kebelében alakult Classica-Philologiai Bizottság fordítás-tervezetének teljessége nem igazolná is, kimentí majd e fordításom megjelenését az az ismeretes mondás, hogy «ha ketten teszik ugyanazt, az már nem ugyanaz». S különösen a gondolatok árnyalásában s a kifejezéseknek hangulatos és gördülékeny visszaadásában nem végeztük mi ketten mindenütt ugyanazt a munkát. Én legalább nem egy helyen éreztem e fordításom alkalmával, hogy másvalamiképpen kellene az eredeti gondolatot magyarul visszaadnom, mint a hogy azt Gyomlaynál találtam. Hogy valóban vissza

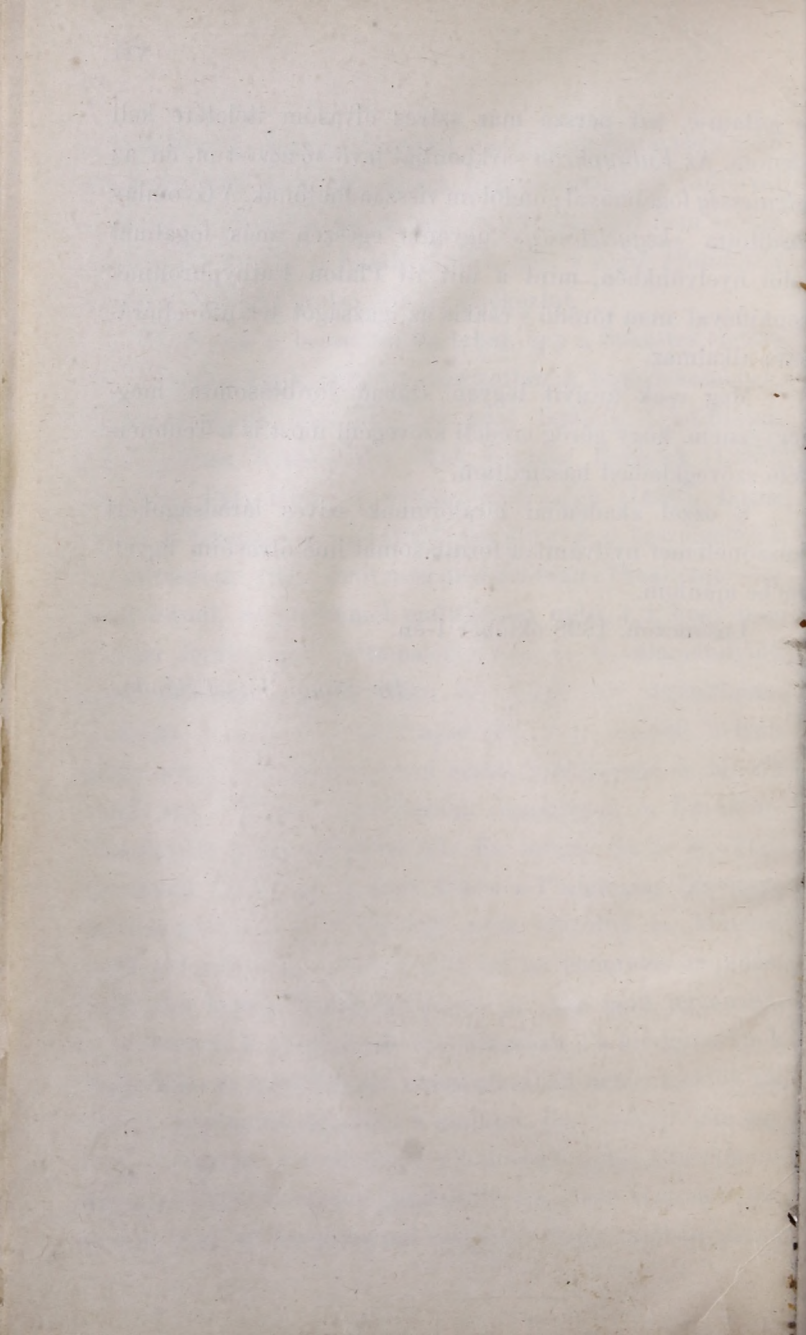
is adtam-e, azt persze már szíves olvasóm ítéletére kell bíznom. Az *Euthyphron* sarkpontját tevő «ἔσιον»-t pl. én az *isteniség* fogalmával gondolom visszaadhatónak. A Gyomlay fordította «*kegyeletesség*» ugyanis egészen más fogalmat jelöl nyelvünkben, mint a mit itt Platon Euthyphronnak senkiféle nem törődő s csakis az igazságot tekintő eljárására alkalmaz.

Még csak annyit legyen szabad fordításomra megjegyeznem, hogy görög eredeti szövegéül most is a Teubner-féle szövegkiadást használtam.

S ezzel akadémiai bírálóimnak szíves fáradságukért köszönetemet nyilvánítva fordításomat íme olvasóim figyelmébe ajánlom.

Losonczon, 1898 október 1-én.

Dr. Simon József Sándor.

EUTHYPHRON
VAGYIS
AZ ISTENIESSÉGRŐL.

ELTHAM

AN HISTORICAL RECORD

AZ EUTHYPHRON TARTALMA.

Euthyphron a király-archon csarnoka körül találkozik Sokratessel. Csudálkozva kérdi most már tőle, hogy mit keres itt, csak nincs neki is valami pörösügye? Sokrates elmondja erre, hogy egy valami Meletos nevű ismeretlen fiatal ember bevádolta őt az archonnál, hogy elrontja a fiatalságot és új isteneket csinál magának, mert nem hisz a régiekben. Euthyphron erre elmondja, hogy ő meg az atyját akarja feljelenteni, mert gyilkosa lett egy napszámos embernek. Sokrates egy kissé különösnek tartja, hogy Euthyphron épp az apját és egy idegen ember miatt pörli. Ámde Euthyphron ezt egészen helyes dolognak tartja, mert ő tisztában van az istenies és a nem-istenies cselekedettel.

Most már aztán kíváncsivá lesz Sokrates s kéri Euthyphront, tanítsa meg hát őt is arra, hogy mi az istenies és nem-istenies; hadd mondhassa el immár ő is Meletosnak, hogy Euthyphron révén ő is tisztába jött már az isteni jog fogalmával; éppen azért ne idéztesse tehát meg a törvény elé. Euthyphron azzal felel, hogy megemlít egy-két istenies dolgot, pl. hogy ő még atyját is képes törvény elé állítani gyilkossága miatt. Sokrates azonban ezzel nem elégszik meg; ő magát az isteniesnek és nem-isteniesnek a fogalmát akarja tudni. Ekkor aztán így szól Euthyphron: *«Tehát istenies az, a mi kedves az isteneknek s a mi nem kedves, az nem-istenies»*. Sokrates azonban kimutatja, hogy ha az istenek között is van nézetkülönbség s ebből eredő egyenetlenség és háborúskodás, akkor tulajdonképpen az egyik isten gyűlöli is pl. azt, a mit a másik szeret és megfordítva. Így azután az istenek előtt kedves tulajdonképpen azonos az istenek előtt nem

kedvessel, vagyis az istenies ugyanazonegy a nem-istenies-sel. Erre Euthyphron úgy okoskodik, hogy ha van is nézetkülönbség az istenek között, abban valamennyien egyetértének egymással, hogy annak, a ki bűnt követ el, lakolnia kell. Sokrates ezt is megczáfolja. Szerinte ugyanis nem is arról van szó, bűnhődjön-e a bűnös, vagy nem, hanem mindég csak arról folyik a vita, bűnös-e valaki vagy nem? S ez az eset az istenekkel is. Mert «senkifia, se isten, se ember nem meri azt állítani, hogy ha már bűnös, nem kell bűnhődnie». Azt kellene tehát Euthyphronnak megbizonyítania, vajjon minden isten bűnösnek tartja-e az ő atyját és helyesnek azt az eljárást, hogy őt most Euthyphron megidézteti. Ámde még ezzel sem volna az istenies és nem-istenies meghatározva. Mi hát az istenies és nem-istenies? Euthyphron új meghatározást ad: *«istenies az, a mit valamennyi isten szeret s a mit minden isten gyűlöl, az ellenkezője, t. i. nem-istenies»*. Sokrates azonban e tételnek épp az ellenkezőjét okoskodik ki, t. i. «az isteniest épp azért szeretik az istenek, mert istenies, nem pedig, hogy azért istenies, mert szeretik». Különb ez a szeretet nem is maga az isteniesnek fogalma, hanem csakis egy tulajdonsága.

Új meghatározásra van tehát ismét szükség. Most már Sokrates próbálja meg a dolgot. Mindenekelőtt az isteniesnek felsőbb fogalmát keresi s meghatározza az «igazságos»-ban. *«Minden istenies szükségképpen igazságos is egyszersmind»*. De megfordítva nem minden igazságos istenies, hanem csakis egy részök; a másik részök pedig még más egyéb is. Minő része istenies most már az igazságosságnak? Az, «mely az isteni szolgálatra vonatkozik». De mi ez a «szolgálat»? Talán valami «isteneket gondozó szolgálat», a mely, a hányszor csak megteszi az ember, mindannyiszor jobba is teszi egyik-másik istent? Ezt nem meri Euthyphron állítani, hanem valami «szolgálattevésre» igazítja ki; olyanra, a minővel pl. a szolgák tartoznak urokkal szemben. Pl. *«ha imádkozás vagy áldozás alkalmával az istenek előtt kedves dolgokat tud valaki mondani, vagy tenni, hát ez az istenies»*. Más szóval: «az istenektől való kérésnek és az isteneknek való ajándékadásnak tudománya volna most már az istenies-ség» — mondja rá Sokrates. Ámde észszerűen kérni csak

annyi, mint olyat kérni az istenektől, a mire szükségünk van és viszont észszerűen adni, csak olyat adni az isteneknek, a mire nekik van tőlünk szükségük. E szerint tehát *«az isteniesség az istenek és emberek közt kölcsönösen fennálló valamiféle kereskedelmi viszony»*. De van-e hasznuk az isteneknek a mi ajándékainkból? Nincs. Az *isteniesség* tehát inkább *tiszteletadás, tiszteletnyilvánítás, kedveskedés*. És így újra oda jutottunk, a honnan kiindultunk, hogy t. i. *istenies az, a mi kedves az isteneknek*. Így forog körben az Euthyphron okoskodása.

Sokrates azonban nem nyugszik bele. Ujra legelőlről akarja az egész dolgot megvizsgálni. De Euthyphronnak nincs már több ideje; eltávozik.

EUTHYPHRON.

A beszélgetés személyei: Sokrates és Euthyphron.¹

Steph. I. 2. lap.

I. EUTHYPHR. Micsoda nagy ujság történt veled, édes A Sokrates, hogy ott hagytad a rendes beszélgető helyedet, a Lykeiont²⁾ s most itt tartózkodol a király-archon³⁾ esarnoka körül? Csak nincs talán neked is valamiféle pörösügyed a király-archonnál, mint nekem?

SOKR. Hát bizony ezt nem pörösügynek nevezik az athenæiek, hanem bűnügyi vádnak,⁴⁾ édes Euthyphron.

EUTHYPHR. Mit mondasz? Talán bizony bűnügyi vádat emelt valaki ellened? Mert már azt csak nem gondolnám, hogy te emeltél volna másvalaki ellen.

B

SOKR. De hát nem is.

EUTHYPHR. Hanem egy másvalaki te ellened?

SOKR. Nagyon természetesen.

EUTHYPHR. S kicsoda az?

SOKR. Magam is csak úgy felületesen ismerem azt az

embert, édes Euthyphron; azt hiszem, valami ismeretlen fiatal ember. Híjják pedig őt, ha jól tudom, Meletosnak.⁵⁾ Pitthos községébe⁶⁾ való, ha ugyan emlékszel valami pitthosbeli Meletosra, hosszú hajjal, ritka szakállal és horgas orral.

EUTHYPHR. Nem emlékszem, édes Sokrates. S aztán hát C micsoda vádat emelt ellened?

SOKR. Micsodát? Mondhatom, hogy nem gyerekség! Mert az már csak nem csekélység, hogy valaki oly gyerek-ember léteére értsen ily fontos dologhoz: azt állítja ugyanis őurasága, hogy tudja, micsoda úton-módon romlik a fiatalság és kicsodák a megrontói.⁷⁾ Aligha nem valami bölcs ökegyelme. Észrevette az én tudatlanságomat, hogy megrontom a kortársait, elmegy tehát, akárcsak az édesanyjához, az államhoz és bepanaszol. És mondhatom, hogy ő az az egyetlen állam-
D férfiú, a ki helyesen indul neki a pályájának. Mert csakugyan helyes dolog, ha a fiatalságról gondoskodik legelőször az ember, hogy ugyan hogy válik mentől derekabbá, a miképpen pl. a jó gazdaember is legelőször a fiatal csemetékről gondoskodik és csak azután a többiről. Hát körülbelül ily-
3 képp akar Meletos is minket irtani ki legislegelőször, mert mi rontjuk meg a zsenge fiatalságot, azt állítja.⁸⁾ Azután persze hogy az öregebbekről gondoskodik majd és így a legnagyobb jótévőjévé válik államunknak, mint a hogy bizony meg is várja az ember egy olyantól, a ki ilyenformán indult neki.

II. EUTHYPHR. Adná az isten, édes Sokrates. De tartok tőle, hogy épp az ellenkezője lesz majd. Mert úgy látom, hogy éppenséggel az alapjában kezdi, hogy ártson az államnak, ha veled próbál igazságtalankodni. De hát mondd csak, mit is állít, micsoda tettel rontod a fiatalságot?

B SOKR. Fura dolog az, drága barátom, ha csak így hallja az ember: azt mondja, hogy istengyártó vagyok; új isteneket csinálok, a régieket meg nem hiszem. Éppen ezért bevádolt azután, azt mondja.

EUTHYPHR. Értem, édes Sokrates; te t. i. azt szoktad mondani, hogy az a szellem jelenik meg mindég előtted. Mintha valami ujitó volnál tehát az istenség dolgaiban, ezt a vádat adja be ellened s oda áll a törvényszék elé ezzel a rágalommal; persze, mert jól tudja, hogy effélék gyanússá teszik az embert a tömeg szemében. Hiszen, pl. engem is, ha C a népgyűlésen szólok valamit az isteni ügyekről vagy megjósolom nekik a jövőndöt, mondom, engem is kinevetnek, mint a kinek több van egy kerékkal. Pedig soha sem mondtam még semmit, a mi igaznak ne bizonyult volna a jövőndöléséből. De hát így van az: irigykedik a világ a magunkféle emberekre! Csakhogy nem kell ám rá hederíteni, hanem egyenesen nekik menni.

III. SOKR. Hogy kinevetik az embert, kedves Euthyphronom, az ugyan még önmagában nem sokat mond. Mert bizony azzal, hogy okos ember-e valaki, vagy sem, édeskeveset törődnek, azt hiszem, az athenaeiek; csak tanítani ne tanítsa a maga bölcseségét! Mert a kiről észreveszik, hogy D mást is olyanná szeretne tenni, arra aztán már megharagszanak, akár mert irigylik, a hogy te mondd, akár más valami okból.

EUTHYPHR. Már a mi ezt illeti, én nem igen vagyok rá kíváncsi, hogy én rólam mit gondolnak.

SOKR. Mert te talán csak hébe-hóba mutatod magad s tanítani nem tanítod a tenbölcseségedet. Én azonban, tartok tőle, hogy csupa emberszeretetből — ezt hihetik majd — nagyon is kitálalom fünek-fának, a mim csak van, s hozzá nem csak hogy ingyen, hanem még szíves örömet rá is fizetnék, csak valaki meghallgasson. És így aztán, a hogy épp az imént mondtam, ha kinevetnek érte, mint téged is, a hogy E mondd, akkor nem is lesz valami kellemetlen eltréfálkozni és elnevetgélni az időt ott a törvényszék előtt; de ha bizony komolyan vennék a dolgot, akkor aztán már,

hogy mi lesz a vége, nem tudja más emberfia, csakis ti, jövődömondók.

EUTHYPHR. Aligha lesz komoly vége, édes Sokrates. Megkapod te szived szerint a magad igazát és meg én is, azt gondolom, a magamét.

IV. SOKR. Hát teneked, édes Euthyphron, micsoda pörösügyed van? Ő perel téged, vagy te pereled őt?

EUTHYPHR. Én perelem.

SOKR. És kit perelsz?

4 EUTHYPHR. A kiért, hogy beperlem, újra több lesz a kerekem egygyel.

SOKR. Micsoda? Csak nem repül el, ha beperled?⁹⁾

EUTHYPHR. De hogy repül, szegény feje! Hiszen nagyon is öreg már.

SOKR. Kicsoda hát az az ember?

EUTHYPHR. Az édes apám.

SOKR. A tulajdon apád? Jó ember!?

EUTHYPHR. Már bizony az.

SOKR. De hát mi a panaszod rá? Miről szól a vádad?

EUTHYPHR. Gyilkosságról, édes Sokrates.

SOKR. Szent Isten! Ime, csak mégse tudja a világ, Euthyphron, hogy mi a helyes eljárás! Én legalább alig hiszem, hogy még valaki rájönne arra, hogy ezt helyesen megcselekedje, csakis ha már jó sokra vitte a bölelőségben.

EUTHYPHR. Biz' isten, csakis ha jó sokra vitte, édes Sokrates.

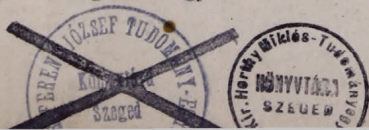
SOKR. És valamelyik házadnépebeli úgy-e, a kit az édes apád megölt? Na, mindenesetre; hiszen csak egy idegen miatt nem lépsz fel ellene gyilkosság vádjával?!

EUTHYPHR. Nevetni való, édes Sokrates! Hát azt hiszed, hogy nem mindegy, akár idegen, akár házamnépébeli-e a meggyilkolt s nem egyesegyedül azt kell-e nézni, hogy igaza volt-e

annak, a ki meggyilkolta, vagy sem; s ha igaza volt, akkor menni hagynod, de ha nem volt, fel kell azt a gyilkost jelentened, még ha mindjárt egy füstön élne és egy tálból mártogatna is teveled. Mert az a bűn megmételvez ám téged is, ha tudod C és mégis vele élsz az ilyennel s nem tisztítod meg magadat se, de meg őt se azzal, hogy feljelented. Különben a meggyilkolt¹⁰⁾ egyik felfogadott emberem volt és a mikor Naxos szigetén¹⁾ gazdálkodtunk, napszámba járt el hozzánk. Történt pedig egyszer, hogy leitta magát és megharagudván egyik szolgánkra, agyonütötte. Ekkor az apám megkötöztette a kezét-lábát, bedobatta egy gödörbe s elküldött ide egy embert, hogy kérdezze meg az exegetest,¹²⁾ mit tegyen most már. Ezalatt persze nem törődött a megkötözöttel, kutyába se D vette, hiszen gyilkos úgys, nem nagy kár érte, ha meghal. Így is történt. Megölte az éhség, a hideg, meg aztán a kötelek, még mielőtt visszaérkezett volna az exegetestől az a hirmondó ember. Az fáj most már az édes apámnak, meg az egész házamnépének, hogy én ezért a gyilkosért vádolom gyilkossággal az édes atyámat, holott nem is ő ölte meg, mondják ők, sőt ha ő ölte volna is meg, még akkor is bizony csak gyilkos a megholt, az ilyen emberrel pedig nem igen kell teketóriázni. Mert hát nem istenies cselekedet, ő szerintök, hogy a fiu gyilkossággal vádolja az apját; ők persze, édes Sokrates, nincsenek tisztában azzal, hogy az isteni jog minő E viszonyban áll az isteniessel és a nem-isteniessel.

SOKR. De az ég szerelmére, hát te azt gondolod, édes Euthyphron, hogy teljesen tisztába vagy az isteni jognak minden csínyjával-bínyjával, meg aztán az isteniessel és nem-isteniessel; úgy, hogy, ha már így esett a dolog, a hogy mondd, nem félsz attól, hogy hátha épp ellenkezőleg nem-istenes tettet követsz el, ha bevádolod az atyádat?

EUTHYPHR. Megesnék bele, édes Sokrates! Mi hasznomat látná nekem akkor a világ? S ugyan mi különbség volna 5

akkor Euthyphron meg a nagy tömeg között, ha nem volnék teljesen tisztában mindezekkel a dolgokkal?

V. SOKR. Már akkor hát csak legjobb lesz énnekem, drága Euthyphronom, tanítványoddá szegődnöm és Meletost még a pör kezdete előtt egyezkedésre szólítanom s elmondanom neki, hogy hát én már az előtt is teljes erőmből rajta voltam, hogy az isteni joggal megismerkedjem, most azonban, mivel ő azt mondja rólam, hogy hebehurgya szavaimmal és ujtgatásaimmal vétkeztem az isteni jog ellen, íme a tanítványoddá lettem. «Igy aztán, ha Euthyphront te is bölcsnek és helyesen gondolkodónak tartod ebben a dologban, édes Meletos» — B mondanám neki — «akkor tarts engem is annak s ne idéztess törvény elé. De ha őt nem tartod annak, akkor aztán épp őt vádold első sorban és ne engem, őt, a mesteremet, mint a ki az öregebbeket rontja el: engem, meg a saját apját; engem azzal, hogy tanítgat, őt meg, hogy megfeddeti és megbünteti.» És ha nem hajtana rám, se el nem állna a vádtól, vagy helyettem nem téged vádolna, akkor ugyancsak ezt mondanám ott a törvényszék előtt is, a mit neki egyezkedésre ajánltam.

EUTHYPHR. Istenemre mondom, édes Sokrates, csak C engem próbálna meg bevádolni, tudom uram, hogy úgy a sarokba szorítanám őt kegyelmét, hogy sokkal hamarabb kerekedne ő ellene ott a törvényszéknél a beszéd, mint én ellenem.

SOKR. Elhiszem; és éppen ezért szeretnék én tanítványod lenni, kedves barátom, mert jól tudom, hogy téged sem más emberfia, sem ez a Meletos nem igen akar észrevenni, énnekem meg olyan hamar s olyan mélyen a vesémbe látott, hogy íme istentelenséggel vádolt. Mondd meg hát, a jó istenre, a mivel, a mint mondod, olyannyira tisztában vagy: mit tartasz te isteninek és nem-isteninek úgy a gyilkosságra, mint D más egyébbre nézve? Vagy nem egy és ugyanaz önnönmagá-

val az istenies mindenféle cselekedetben? S viszont a nem-istenies, azaz az isteniesnek mindenképpen ellentéte, nem hasonló-e magamagához, úgy hogy minden dolognak, a mi nem-istenies, épp a nem-istenieség tekintetében megvan a maga közös tulajdonsága?

EUTHYPHR. Mindenesetre, hogy az, édes Sokrates.

VI. SOKR. Mondd meg hát most már, mit tartasz te isteniesnek és mit nem-isteniesnek.

EUTHYPHR. Tehát megmondom: isteniesnek tartom azt, a mit pl. épp most teszek, t. i. hogy feljelenti az ember a bűnöst, akár gyilkosságot, akár templomrablást, vagy más efféle büntettet követett el, legyen bár az az édes apja, az édes anyja, ^E vagy akárkicsodája; nem-isteniesnek pedig azt, ha fel nem jelenti. Mert nézd csak, Sokrates, mily nagy bizonyítékát mondhatom annak, hogy egészen ilyen az általános meggyőződés. Elmondtam én ezt már mások előtt is, hogy egészen helyesen történik az úgy, ha nem elnéző az ember a bűnös-sel szemben, legyen bár a teremtésnek akárkicsodája. Zeust ugyanis épp maguk az emberek a legjobb és legigazságosabb istennek gondolják, és mégis bevallják róla, hogy megkötözte a tulajdon apját, mert felfalta minden igaz ok nélkül a fiait ^G és hogy viszont ez meg a maga apját csonkította meg más efféle okokból. Rám pedig ime mégis haragszanak, hogy bevádolom az atyámat, mert vétkezett. Így mondanak ők önnön-maguknak ellent az istenekre, meg rám vonatkozólag.

SOKR. Igen ám, édes Euthyphron, de vajjon nem szakasztott az az eset-e ez, a melyért engem vádolnak, hogy t. i. némi-nemű kétkedéssel fogadom, ha valaki effélét mondogat az istenekről? (S ez az most már, úgy tetszik, a miben egyik-másik azt mondja, hogy vétkezem.) Ha tehát már te is így vélekedel, a ki pedig nagyon is tisztában vagy az efféle dolgokkal, akkor már csak minekünk is be kell adnunk, úgy látszik, a derekunkat. Ugyan mit is mondhatnánk mi, mikor

magunk is bevalljuk, hogy nem sokat értünk hozzá? De a barátság istenére, igazán hiszed te, mondd csak, hogy mindaz a dolog úgy megtörtént?

EUTHYPHR. Sőt még ennél sokkal csudálatosabb dolgok is, a mikről az embereknek sejtelmök sincs.

SOKR. És hiszed azt is, úgy-e, hogy az istenek valósággal hadakoznak egymás ellen, rettenetes ellenségeskedések és küzdelmek folynak köztük s több effélék, a hogy a költők mondják és a hogy a híres festők képei több szent helyen ábrázolják, a többi közt pl. a nagy panathenaei körmeneten is efféle képekkel kifestett palástot visznek fel az akropolisra? ¹³⁾ Hát csakugyan igaznak tartsz mindezt, édes Euthyphron?

EUTHYPHR. Nemcsak mindezt, édes Sokrates, hanem, a hogy épp az imént mondtam, elmondhatok én még neked, ha akarod, sok olyat az istenek dolgairól, hogy csakúgy hűledezel bele, mérget veszek rá, ha majd hallod.

VII. SOKR. Meghiszem azt. De majd csak máskor mondd, ha több időnk lesz. Most próbáld meg és felelj arra, a mit az imént kérdeztem, de valamivel világosabban. Mert az előbb, mikor az isteniest kérdeztem, hogy micsoda, nem világosítottál fel eléggé, barátom, csakis annyit mondtál, hogy istenies épp az, a mit most cselekszel, t. i. hogy feljelentet gyilkosság miatt az atyádat.

EUTHYPHR. S igazat is mondtam vele, édes Sokrates.

SOKR. Lehetséges. Csakhogy — mondod — van még sok más istenies dolog is, édes Euthyphron.

EUTHYPHR. Persze, mert van is.

SOKR. S emlékszel-e most már, hogy nem arra kértelek, mondj nekem egy-két istenies dolgot a sok közül, hanem hogy mondd meg magát a fogalmát, melynél fogva minden istenies istenies. Mert hiszen azt állítottad, hogy ugyanazon egy közös tulajdonságnál fogva nem istenies, a mi nem-iste-

nies s viszont istenies, a mi istenies. Vagy talán már nem emlékszel rá?

EUTHYPHR. De emlékszem.

SOKR. Magára erre a tulajdonságra taníts meg hát, hogy E micsoda; hadd tartsam a szemem előtt s hadd használjam zsinórmértékül, hogy a mi megfelel öneki, akár te cselekedted, akár más, isteniesnek mondhassam s ha meg nem felel, hát ne mondjam.

EUTHYPHR. Hát ha így akarod, édes Sokrates, hát így is megmondom.

SOKR. Persze, hogy így akarom.

EUTHYPHR. Tehát istenies az, a mi kedves az isteneknek s a mi nem kedves, az nem-istenies. 7

SOKR. Nagyszerű, édes Euthyphron. Most már csakugyan arra feleltél, a mit kérdeztem. Persze, hogy igazad van-e, azt még nem tudom; de hiszen te mindenesetre igazolod majd, hogy igaz az, a mit állítasz.

EUTHYPHR. Mindenesetre.

VIII. SOKR. Rajta tehát, hányjuk-vessük meg az állításunkat. E szerint az isteneknek kedves dolog és az isteneknek kedves ember istenies, az istenek előtt nem kedves dolog és nem kedves ember pedig nem-istenies. Nem mindegy pedig, sőt a legislegnagyobb ellentéte egy a másnak az istenies és a nem-istenies. Nem így van-e?

EUTHYPHR. Egészen így.

SOKR. S bizony úgy látszik, hogy jól mondtuk.

EUTHYPHR. Azt gondolom, édes Sokrates, [ez minden- B esetre meg van mondva].

SOKR. Hát az, hogy az istenek viszálykodnak, édes Euthyphron, hogy meghasonlásban és ellenségeskedésben élnek egymással, nincs-e már szintén megmondva?

EUTHYPHR. Persze, hogy meg van.

SOKR. Ellenségeskedést és haragot pedig, édes szívem,

miféle dologban való nézetkülönbség hoz létre? Vegyük csak így fontolóra a dolgot: ha t. i. egy szám tekintetében volna nézetkülönbség közöttünk, pl. hogy két szám közül melyik nagyobb, vajjon ez a nézetkülönbség ellenségekké tenne-e bennünket, megharagítana-e egymásra, vagy talán a számvetéshez folyamodnánk és így játszva küzdenők le az efféle nehézséget?

EUTHYPHR. Minden bizonynyal.

SOKR. Hát ha abban térne el a nézetünk, hogy mi nagyobb, vagy kisebb, úgy-e a méréshez folyamodnánk és egyszerűen végét vetnők a vitánknek?

EUTHYPHR. Úgy van.

SOKR. És ha a súlymérőt vennők elő, azt hiszem, hogy akkor is csak hamarosan megmondhatnók, mi súlyosabb és mi könnyebb?

EUTHYPHR. Már hogyne?!

SOKR. Miben térhetnek hát úgy el a nézeteink s miben nem tudunk úgyannyira dülőre jutni, hogy haragtartó ellenségeivé leszünk egy a másnak? De talán nem találod fel magad oly hamarosan. Figyelj hát, majd megmondom én: úgy-e, hogy az igazság az, meg az igazságtalanság, a szép, meg a csunya s a jó meg a rossz? Vajjon nem ez-e az, a mi miatt, ha eltérők a nézeteink s nem tudunk kielégítő megoldásra jutni, ellenségeivé leszünk egy a másnak, már t. i. a mikor leszünk, én is, te is, meg a többi emberek mind?

EUTHYPHR. Persze, hogy ez itt az a nézetkülönbség, Sokrates, s effélékben keletkezik.

SOKR. Hát az istenek, édes Euthyphron, nem effélékben jutnak, ha ugyan jutnak, nézeteltérésre egymás között?

EUTHYPHR. Szükségképpen így kell lennie.

SOKR. És így, derék Euthyphronom, az istenek közül is az egyik ezt, a másik azt tartja a te nézeted szerint igazságosnak, szépnek, csúnyának vagy jónak és rossznak. Mert

különben nem igen háboruskodnának egymással, ha nem ilyesmiben volna közöttük nézetkülönbség, úgymbár?

EUTHYPHR. Jól mondod.

SOKR. A mit pedig kiki szépnek, jónak és igaznak tart közölük, azt úgy-e hogy szereti, az ellenkezőjét pedig gyűlöli?

EUTHYPHR. De nagyon is.

SOKR. Másrészről pedig ugyanazt a dolgot, a hogy mondod, az egyikök igazságosnak, a másikuk pedig igazságtalannak tartja; s mert ily eltérő nézetben vannak benne, ezért aztán torzsalkodnak s hadi lábon állnak egymással. Vagy nem így van talán?

8

EUTHYPHR. De így.

SOKR. Úgy látszik tehát, hogy ugyanazt gyűlölik is, meg szeretik is az istenek; az isteneknek kedves és az istenek előtt nem kedves e szerint egy és ugyanaz volna.

EUTHYPHR. Úgy látszik.

SOKR. És így az istenies is, meg a nem-istenies is ugyanazonegy volna e szerint az okoskodás szerint most már.

EUTHYPHR. Körülbelül.

IX. SOKR. Nem arra feleltél tehát, drága barátom, a mit tőled kérdeztem. Mert bizony én nem azt kérdeztem tőled, hogy ugyan miben ugyanazonegy az istenies a nem-istenies-sel; pedig, a mint láttuk, a mi az isteneknek kedves, az az istenek előtt nem kedves is egyszersmind. Így azután nem lenne csuda, édes Euthyphron, hogy ha azzal, a mit most B cselekszel, mikor az atyádat büntetteted, Zeusnak pl. kedves dolgot cselekednél, ellenben Kronosnak és Uranosnak nem kedveset, vagy Hephaistosnak kedveset, de Heranak nem kedveset; szóval, ha még valamelyik az istenek közül nézeteltérésben van ebben a dologban egyik a másikával, ő nekik is ilyeténképpen.

EUTHYPHR. Csakhogy én azt hiszem, édes Sokrates, hogy

már abban ugyan egyik isten sincs nézeteltérésben a másikkal, hogy meg ne kellene bűnhődnie annak, a ki igazságtalanul megölt valakit.

SOKR. Hát emberről hallottad-e már valamelyikről, édes Euthyphron, hogy vitatkozott volna azon, vajjon kell-e büntetést kapnia annak, a ki igazságtalanul ölt, vagy más valami jogtalanságot cselekedett?

EUTHYPHR. Hiszen se vége, se hossza nincsen épp az efölötti vitának másutt is, meg a törvényszék előtt is. Derűre-borúra jogtalankodnak s aztán füt-fát össze-vissza cselekszenek és beszélnek, csak hogy a büntetéstől megmenekedjenek.

SOKR. S vajjon bevallják-e azt is, édes Euthyphron, hogy bűnösök, s e vallomásuk daczára vitatják mégis, hogy büntetést nem érdemelnek?

EUTHYPHR. Ezt bizony ugyan soha se teszik.

SOKR. Még se cselekszenek és beszélnek tehát össze-vissza füt-fát. Ezt az egyet legalább, úgy gondolom, még sem merik ám se állítani, se elvitatni, hogy t. i. bárha bűnösök ugyan, nem kell meglakolniok. Hanem igenis azt mondogatják, gondolom, hogy nem bűnösök. Úgyebár?

EUTHYPHR. Igazad van.

SOKR. S nem szakasztott így vagyunk-e hát az istenekkel is, ha ugyan ők is vitatkoznak igaz és nem-igaz fölött, a mint te mondogod, hogy t. i. némelyikök bűnösnek tartja egymást, a másikkal meg nem? Mert az az egy már kétségtelen, drága barátom, hogy senkifia, se isten, se ember nem meri azt állítani, hogy, ha már bűnös, nem kell bűnhődnie.

EUTHYPHR. Valóban, édes Sokrates, ebben igazad van a dolog velejére nézve.

SOKR. Hanem egyre csak a tettöket vitatgatják, azt hiszem, édes Euthyphron, a mikor vitatkoznak, az emberek is, meg az istenek is — ha ugyan az istenek valaha vitatkoz-

nak; — szóval ilyenre vagy olyanra, de mindig tette nézve van nézeteltérés közöttük s némelyikök csak azt hajtja, hogy igazságosan tette, másuk pedig, hogy igazságtalanul. Vagy nem így van?

EUTHYPHR. Nagyon is így.

X. SOKR. Rajta tehát, Euthypron barátom, mondd el most már énnekem is, hadd legyek bölcsőbb, micsoda bizonyítékod van arra, hogy az összes istenek igazságtalannak tartják annak az embernek halálát, a ki mint napszámos gyilkossá lett s aztán megkötöztetve a meggyilkoltnak urától, hamarabb meghalt a kötelék miatt, mintsem a megkötözője megtudhatta volna az exegetesektől, hogy mit tegyen hát vele; — azután meg, hogy helyes dolog, ha egy ilyenért a fiú atyját gyilkossággal vádolja és törvény elé idézteti. Rajta, ezt próbáld nekem világosan megbizonyítani, vajjon mindenesetre s minden isten helyesnek hiszi-e ezt az eljárást. Ha ezt úgy, a hogy kell, megbizonyítod, soha se hagyom abba, magasztalni fogom a bölcseségedet örökké.

EUTHYPHR. Csakhogy nem olyan gyerek-játék ám ez, édes Sokrates; máskülönben napnál fényesebben tudnám neked megbizonyítani.

SOKR. Értem. Azt hiszed, hogy keményebb fejű vagyok a bíráknál; mert ezeknek csak nyilván megbizonyítod majd, hogy igazságtalanság az ilyesmi és valamennyi isten előtt gyűlöletes.

EUTHYPHR. De meg ám, édes Sokrates, napnál fényesebben, ha ugyan meghallgatják, a mit beszélek.

XI. SOKR. Persze, hogy meghallgatják, csak lássák, hogy helyesen beszélsz. De mialatt beszéltél, jutott eszembe valami s most azt vizsgálgom magamban, t. i. tegyük fel, hogy napnál fényesebben megbizonyítja nekem ez az Euthyphron, hogy valamennyi isten igazságtalannak tartja az efféle halált, vajjon jobban megtanultam-e én most már ebből

Euthyphrontól, mi is hát az az isteniesség és nem-istenieség? Ez az eset ugyan, úgy látszik, nem volna kedves az istenek előtt; ámde ezzel még, épp az imént tűnt ki, koránt sincs meghatározva az isteniesség, meg a nem-istenies. Elengedem hát ezt neked, édes Euthyphron; s ha akarod, csak hadd tartsa akár valamennyi isten igazságtalannak, meg gyűlöletesnek; mi pedig tán úgy javítsuk ki ezt most fejtegetésünkben, hogy, a mit valamennyi isten gyűlöl, az nem-istenies és a mit szeret, az istenies; a mit pedig némelyikök szeret, másukuk gyűlöl, az vagy egyik sem, vagy mind a kettő? Akarod-e hát, hogy ez legyen a mostani meghatározásunk az isteniesre, meg a nem-isteniesre nézve?

EUTHYPHR. Ugyan mi is gátolna benne, édes Sokrates?

SOKR. Engem legalább semmi, édes Euthyphron; hanem igenis a te feladatod megvizsgálni, hogy ezzel a feltevéssel csak úgy játszva megbizonyítod-e, a mit igértél.

E EUTHYPHR. Már én a magam részéről csakugyan azt mondanám, istenies az, a mit valamennyi isten szeret s a mit minden isten gyűlöl, az ellenkezője, t. i. nem-istenies.

SOKR. Nem hányjuk-vetjük-e meg hát újra ezt is, édes Euthyphron, hogy jól van-e mondva; vagy így hagyjuk és elfogadjuk mind magunkra, mind másokra nézve, hogy ha valaki csak azt mondja, hogy így meg úgy van valami, hát belenyugszunk, hogy igenis úgy van? Vagy megvizsgáljuk-e, hogy mit mond, a ki valamit állít?

EUTHYPHR. Meg kell vizsgálnunk. De én bizony csak azt hiszem, hogy ezt most helyesen mondjuk.

XII. SOKR. Azt majd mindjárt jobban meglátjuk, drága barátom. Mert fontold meg csak íme ezt itt: vajjon az isteniest azért szeretik-e az istenek, mert istenies, vagy azért, mert szeretik, istenies?

EUTHYPHR. Nem értem, hogy mondod, édes Sokrates.

SOKR. Megpróbálom hát és világosabban mondom. Azt

szoktuk mondani, hogy valami *viselt* meg *viselő*, *hajtott* meg *hajtó*, *látott* meg *látó*; s azt tudod, hogy mindezek különböznek egymástól és hogy miben különböznek.

EUTHYPHR. Azt hiszem legalább, hogy tudom.

SOKR. És így van tehát valami *szeretett* is és a mi tőle különbözik, t. i. *szerető*?

EUTHYPHR. Már hogyan volna?

SOKR. S mondd meg nekem most már, miért *viselt*, a B mi *viselt*; azért-e, mert *viselik*, vagy más egyéb okból?

EUTHYPHR. Nem másból, hanem ebből?

SOKR. És a *hajtott*, azért-e, mert *hajtják*, a *látott* pedig mert *látják*?

EUTHYPHR. Bizony azért.

SOKR. Nem azért *látják* tehát, mert *látott*, hanem *ellenkezőleg*, azért *látott*, mert *látják*; s nem azért *hajtják*, mert *hajtott*, hanem *hajtott* azért, mert *hajtják*; sem nem azért *viselik*, mivel *viselt*, hanem *igenis viselt* azért, mert *viselik*. Világos-e hát már, édes Euthyphron, hogy mit akarok mondani? T. i. azt akarom, hogy akármiféle cselekvőről, vagy szenvedőről legyen is szó, nem azért cselekszik azt, mert már meg van téve, hanem *igenis* azért van megtéve, mert cselekszik; sem nem azért szenved valami, mert szenvedő, hanem azért szenvedő, mert szenved. Vagy nem vagy velem egy véleményen?

EUTHYPHR. De bizony vagyok.

SOKR. Vajjon tehát a *szeretett* is nem valami cselekvésnek, vagy szenvedésnek eredménye?

EUTHYPHR. Nagyon is az.

SOKR. Ugy vagyunk tehát vele is, mint az előbbiekkal, t. i. nem azért *szeretik*, a kik *szeretik*, mert *szeretett*, hanem *igenis* azért *szeretett*, mert *szeretik*?

EUTHYPHR. Szükségképpen.

SOKR. S mit szóljunk most már az isteniesről, édes D

Euthyphron? Nemde, hogy valamennyi isten szereti a ten-
szavaid értelmében?

EUTHYPHR. Persze, hogy ezt.

SOKR. S vajjon azért-e, mert istenies, vagy más egyéb
oknál fogva?

EUTHYPHR. Csakis ezen oknál fogva.

SOKR. Szeretik tehát azért, mert istenies, nem pedig
istenies azért, mert szeretik?

EUTHYPHR. Ugy látszik.

SOKR. Másrésztől meg azért *szeretett* és *kedves* az iste-
neknek [az istenek előtt kedves], mert azt istenek szeretik.

EUTHYPHR. Már hogyan?

SOKR. Nem is istenies hát akkor az isteneknek kedves,
édes Euthyphron, sem az istenies nem kedves az isteneknek,
a hogy te állítod, hanem az egyik más, mint a másik.

E EUTHYPHR. Hogyhogy, édes Sokrates?

SOKR. Ugy, hogy abban állapotunk meg: az isteniest
azért szeretik, mert istenies, nem pedig hogy azért istenies,
mert szeretik. Igaz-e?

EUTHYPHR. Igaz.

XIII. SOKR. Az isteneknek kedves pedig viszont épp ma-
gánál annál a szeretetnél fogva, hogy t. i. az istenek szere-
tik, kedves az isteneknek, nem megfordítva: szeretik azért,
mert kedves előttük.

EUTHYPHR. Helyesen mondod.

SOKR. Már pedig, Euthyphron barátom, ha ugyanaz
volna az isteneknek kedves meg az istenies, akkor bizony, ha
azért szeretnék az isteniest, mert istenies, az isteneknek ked-
vest is azért szeretnék ám, mert kedves az isteneknek; vagy
pedig, ha azért volna az isteneknek kedves az istenies
előtt, mert szeretik az istenek, akkor az istenies is azért volna
istenies, mert szeretik. Most pedig már látod, hogy ellenkező
szerepet játszanak, mert tökéletesen különböznek egymás-

tól. Az egyikök ugyanis azért valami szeretni való, mert szeretik, a másikat pedig azért szeretik, mert valami szeretni való. Különben úgy veszem észre, édes Euthyphron, hogy arra a kérdésemre, micsoda hát az istenies, nem igen akarsz nekem a lényegét megmutatni, csakis egy tulajdonságát említsz, t. i. hogy megvan az isteniesben, hogy szereti valamennyi isten. Azt azonban, hogy micsoda, még nem mondtad meg. Ha tehát van kedved hozzá, ne titkold előttem, hanem kezd el újra és mondd meg, hogy ugyan mi is hát az az istenies, akár hogy szeretik az istenek, akár hogy más egyebet tesznek vele. Mert erről már nem fogunk azután vitatkozni. Hát csak mondd, kérlek, mi az az istenies és nem-istenies.

EUTHYPHR. De biz'isten nem tudom, édes Sokrates, hogy fejezzem ki, a mit gondolok. Mert mintha csak egyre körben forogna, a mit megállapítunk, és nem igen akarna ott veszteg maradni, a hova állítottuk.

SOKR. Akárcsak az ősapánknak, Daidalosnak, az alakjai,¹⁴⁾ édes Euthyphron, úgy mozog hát, a mit mondasz. Bezzeg, ha ezt én mondtam volna, ha én tételeztem volna fel, ugyancsak kiviccelhetnél most; hogy ím nekem is meg-megszöknek a vele való [szobrász] rokonságomnál fogva a beszédembeli képeim s nem akarnak ott maradni, a hova valaki állítja; így azonban — mert hiszen a tieid azok a feltételezések — más egyéb vicczre van ám most szükségünk: neked nem akarnak ugyanis veszteg maradni, a mint te magad is látod.

EUTHYPHR. Már pedig én mégis csak amondó vagyok, édes Sokrates, hogy körülbelül csakis ez a viccz illik a mondottakra. Mert, hogy körben forog s nem áll veszteg a beszédünk, annak nem én vagyok ám az oka, hanem, azt hiszem te, az a Daidalos. Mert én felőlem ugyan veszteg úgy maradhatna minden.

SOKR. Ugy tetszik hát, barátom, hogy én még derekabb művész lettem, mint az a férfiú annyiban, hogy ő csak a maga alakjait alkotta meg úgy, hogy nem maradtak vesztég a helyükön, én meg a magam dolgain kívül, úgy tetszik, még a másokéit is. S hozzá még az a legpompásabb oldala a művészetemnek, hogy akaratom ellenére vagyok olyan művész. Jobban szeretném ugyanis, hogy állításaim szilárdan megállnák helyöket, mint hogy a Daidalos művészete mellett ráadásul még a Tantalos kincsét¹⁵⁾ is kapnám. De elég ebből ennyi. Mivel úgy veszem észre, hogy csak immel-ámmal megy a dolog nálad, majd segíték hát rajta magam [s megmutatom], hogy taníthatsz meg az isteniesre. Csak aztán idő előtt bele ne fáradj! Tehát nézd csak: nem gondolod, hogy minden istenies szükségképpen igazságos is egyszersmind?

EUTHYPHR. Én legalább így gondolom.

SOKR. De vajjon minden igazságos is istenies-e egyszersmind, vagy pedig minden istenies igazságos ugyan, de nem minden igazságos istenies, hanem csakis egy részök istenies, 12 másik részök pedig még más egyéb is.

EUTHYPHR. Nem birlak követni abban, édes Sokrates, a mit mondasz.

SOKR. Bizony pedig fiatalabb is vagy nálam és pedig annyival, a mennyivel bölsebb. Csakhogy, mondom, te csak immel-ámmal csinálod a dolgot éppen a nagy bölcseségednél fogva. De hát erőltessd meg magadat egy kicsikét, édes szívem. Hiszen nem is olyan nehéz megérteni, a mit mondok. Mert íme az ellenkezőjét mondom annak, a mit a költő,¹⁶⁾ mikor így szól:

«Zeust a teremtőjét mindennek s létrehozóját

B Nem mondog; mert ott, hol a félsz megvan, van a szégyen».

Én tehát nem értek ebben egyet a költővel. Megmondom neked, hogy miben?

EUTHYPHR. De meg ám.

SOKR. Nos tehát, én azt hiszem, hogy ott, a hol a félsz megvan, nincs mindenütt a szégyen. Mert pl. sokan, én legalább azt gondolom, a kiknek félszök van betegségektől, szegénységtől s más effélettől, szégyelleni egyiket sem szégyellik, a mitől félnek. Nemde, te is így gondolod?

EUTHYPHR. Nagyon is így.

SOKR. De a hol a szégyen megvan, ott igenis megvan már a félsz is. Mert ugyan van-e olyan ember, a ki ha szégyelli és restelli valami dolgát, ne félne és aggódna is egyszerismind a miatt, hogy a gonoszság hírébe keveredik? C

EUTHYPHR. Persze, hogy fél tőle.

SOKR. Nem helyes tehát az a mondás:

«mert ott, hol a félsz megvan, van a szégyen»

hanem: a hol a szégyen van, ott megvan már a félsz is; mert bizony a hol a félsz van, ott nincs ám mindenütt szégyen. A félelem ugyanis tágabb körű a szégyennél. A szégyen csak része a félelemnek, úgy, a hogy a páratlan része a számnak, annyira, hogy a hol szám van, nincs mindenütt páratlanság, de a hol páratlanság van, ott már számnak is kell lennie egyszerismind. Hát birsz-e követni most már?

EUTHYPHR. De nagyon is.

SOKR. Tehát szakasztott ezt kérdeztem az előbb is, a mikor így szóltam: vajjon ott, a hol megvan az igazságos, megvan-e az istenies is egyszerismind, vagy pedig csak a hol az istenies van, ott van az igazságos is, de nem mindenütt van meg az istenies, a hol megvan az igazságos. Így fejezzük ki, mit gondolsz, vagy másképpen?

EUTHYPHR. Ne másképpen, hanem így. Mert úgy tetszik, helyesen beszélsz.

XIV. SOKR. Nézd csak most már ezt is. Ha az istenies csak része az igazságosnak, akkor, úgy tetszik, azt kell kita-

lálnunk, miféle része hát az istenies az igazságosnak. Mert ha a most szóban forgó dolgokra nézve azt kérdeznéd tőlem, miféle része pl. a párosság a számnak s miféle szám pl. épp az az a páros szám, úgy-e hogy azt felelném: olyan szám, a mely nem különböző szárú, hanem egyenlő.¹⁷⁾ Vagy nem?

EUTHYPHR. Persze, hogy ezt.

E SOKR. Próbáld meg hát te is és mutasd meg így, miféle része az igazságosnak az istenies; hadd mondhassam meg Meletosnak is, ne igazságtalankodjon velem s ne vádoljon istentelenséggel, hiszen eléggé megtanultam már tőled az istenfélőt is, az isteniest is, meg az ellenkezőjét.

EUTHYPHR. Hát bizony én azt tartom, édes Sokrates, hogy az istenfélő és az istenies az a része az igazságosság-nak, mely az isteni szolgálatra vonatkozik; a mi pedig az emberekét illeti, az a többi része az igazságosságnak.

XV. SOKR. S bizony mondhatom, hogy szépen feleltél, 13 édes Euthyphron. Csak még egy kis felvilágosítást szeretnék tőled. Azt a *szolgálatot* ugyanis még nem egészen értem, mit nevezel annak. Tán csak nem úgy gondolod, hogy, a milyennek pl. a többi gondozások, olyas valami az isteni szolgálat is egyszersmind? Mert rendesen így beszélünk, — így mondjuk pl. hogy a lovak gondozásához nem minden emberfia ért, csakis a lovász. Nemde?

EUTHYPHR. Biz'igen.

SOKR. A lovászság ugyanis épp a lovak gondozása.

EUTHYPHR. Az.

SOKR. S kutyákat sem minden emberfia tud ám gondozni, csakis a kutyász.

EUTHYPHR. Ugy van.

SOKR. Mert hiszen a kutyász-mesterség épp a kutyák gondozása.

B EUTHYPHR. Az.

SOKR. A marhatenyésztés pedig a marhák gondozása...

EUTHYPHR. Természetesen.

SOKR. Az isteniesség, meg az istenfélés pedig az isteneké, édes Euthyphron; így gondolod, úgy-e?

EUTHYPHR. Bizony, hogy így.

SOKR. S vajjon nem minden gondozás ugyanazon egy célra törekszik-e, pl. hogy valamiképp javára és hasznára legyen annak, a mit gondoznak, mint a hogy látod, hogy hasznukra és javukra válik a lovaknak a lovásznak gondozása? Nem gondolod?

EUTHYPHR. De bizony.

SOKR. Meg a hogy a kutyáknak a kutyászé s az ökröknek az ökrészé és így tovább egytől-egyig; vagy azt hiszed, C kárára válik a gondozás annak, a mit gondoznak?

EUTHYPHR. Már én biz'isten nem hiszem.

SOKR. Hanem hasznára?

EUTHYPHR. Már hogyne?!

SOKR. Így tehát az isteniesség is, a mely nem más, mint isteneket gondozó szolgálat, szintén hasznukra válik-e az isteneknek és jobbakká teszi-e őket? S mernéd e te azt állítani, hogy a hányszor csak valami istenies dolgot cselekszel, mindannyiszor jobbá teszed vele valamelyik istent?

EUTHYPHR. Már biz'isten, én nem merném.

SOKR. Magam sem [hiszem, hogy így gondolnád], édes Euthyphron. Ettől nagyon messze állok. Épp azért kérdeztem D tőled, mit nevezel isteni szolgálatnak, mert nem gondoltam, hogy így érted.

EUTHYPHR. S jól is tetted, édes Sokrates, mert nem úgy értem.

SOKR. Helyes. De hát akkor miféle szolgálata hát az istenies az isteneknek?

EUTHYPHR. Olyasféle, édes Sokrates, a minőt a rabszolgák teljesítenek az urukkal szemben.

SOKR. Sejttem. Úgy tetszik, hogy valamiféle szolgálattevés volna az isteneknek.

EUTHYPHR. Csakis az.

XVI. SOKR. S meg tudnád-e mondani, hogy pl. az orvosoknak való szolgálattevés ugyan micsoda munkának a megtevésére irányuló szolgálattevés? Mit gondolsz, nem az egészségére-é?

EUTHYPHR. De bizony.

SOKR. Hát a hajóépítőknek való minek a megtevésére irányuló szolgálattevés?

E EUTHYPHR. Világos, hogy a hajóéra, édes Sokrates.

SOKR. S az építőknek való, úgy-e, a házára?

EUTHYPHR. Arra.

SOKR. És mondd meg most már, drága barátom, hogy az isteneknek való szolgálattevés minek a megtevésére irányuló szolgálattevés? Mert az csak világos, hogy tudod, mivel azt állítod magadról, hogy senkifia sem ért jobban nálad az isteni dolgokhoz.

EUTHYPHRON. S bizony igazat is mondok, édes Sokrates.

SOKR. Mondd hát, az ég szerelmére, mi az a gyönyörű munka, a mit a mi szolgálattevésünk mellett csinálnak meg az istenek?

EUTHYPHR. Sok szép dolog ám az, édes Sokrates.

14 SOKR. S így van ez, drágám, a hadvezérekkel is. Különb, hogy mi a földolog náluk, te magad is kitalálod: t. i. győzelemre törekszenek a háborúban. Vagy nem?

EUTHYPHR. Már hogylene?

SOKR. S aztán sok szép dolgot művelnek ám a földművesek is. De a földolog, a mire munkájuk irányul, mégis csak a földből nyert élet, úgy-e?

EUTHYPHR. Bizony, hogy az.

SOKR. És most a közt a sok szép dolog közt, a miket az

istenek művelnek, melyik hát az a fő, a melyre munkájuk irányul?

EUTHYPHR. Csak kevéssel előbb mondtam, édes Sokrates, hogy mindezt alaposan, a hogy van, megmagyarázni nem valami gyerekjáték. Annyit azonban mondhatok rövideden, B hogy, ha imádkozás vagy áldozás alkalmával az istenek előtt kedves dolgokat tud valaki mondani vagy tenni, hát ez az az istenies. Ez tartja fenn a magánházakat is, ez az államok közösségét is. S a mi ez isteneknek kedves dolgokkal ellenkezik, az nem-istenies. Ez az, a mi mindent felforgat és megsemmisít.

XVII. SOKR. Bizony, édes Euthyphron, azt a kérdeztem földolgot még rövidebben elmondhattad volna, ha akartad volna. De hiába! Teneked csak nincsen kedved engem felvilágosítani. Ennyi már tény. Íme most is, a mikor már nyomon jártunk, letértél az útról. Pedig ha feleltél volna, már C meglehetősen tisztában volnék általad az isteniességgel. Így azonban — mert hiszen kénytelen ám a szerelmes a sarkában lenni a szíve választottjának, akárhova vezesse is — mit is mondasz hát csak újra isteniesnek és isteniességnak? Nem az áldozásnak és imádkozásnak valamilyen tudományát?

EUTHYPHR. Bizony, hogy ezt.

SOKR. S vajjon áldozni nem annyi-e, mint ajándékot adni az isteneknek, imádkozni pedig, mint kérni valamit az istenektől?

EUTHYPHR. Nagyon is az, édes Sokrates.

SOKR. Ennél a magyarázatnál fogva tehát az istenektől való kérésnek és az isteneknek való ajándékadásnak tudománya volna most már az isteniesség.

EUTHYPHR. Nagyon helyesen fogtad fel, édes Sokrates, a mit mondtam.

SOKR. Mert szerelmes vagyok, barátom, a bölcseségedbe

s rajta tartom az egész eszemet, hogy csak el ne veszszen valami abból, a mit mondasz. De mondd csak nekem, miféle szolgálattelvés ez az isteneknek: kérni tőlük valamit és adni nekik valamit, a mint mondd?

EUTHYPHR. Biz' így mondom.

XVIII. SOKR. S vajjon észszerűen kérni nem annyi-e most már, mint azt kérni, a mire tőlük szükségünk van?

EUTHYPHR. Hogyne?

E SOKR. S viszont észszerűen adni, mint azt adni nekik viszonzásul, a mire esetleg nekik van tőlünk szükségük? Mert az már csak nem volna okos dolog, olyasvalamit adni valakinek ajándécul, a mire neki nincs szüksége.

EUTHYPHR. Igazat mondasz, édes Sokrates.

SOKR. E szerint az isteniesség nem volna tehát más, édes Euthyphron, mint az istenek és emberek közt kölcsönösen fennálló valamiféle kereskedelmi viszony.

EUTHYPHR. Hát legyen kereskedelmi, ha kellemesebb így nevezned.

SOKR. Nekem bizony nem kellemesebb, hanem hát véletlenül ez az igazság. De mondd csak nekem, ugyan mi hasznuk van az isteneknek azokból az ajándékokból, a melyeket tőlünk kapnak? Mert az, a mit ők adnak, minden emberfia előtt világos: nincs ugyanis semmiféle jó dolog mi ránk
15 nézve, a mit ne ők adnának nekünk. De a mit ők kapnak tőlünk, mi hasznuk van nekik abból? Vagy annyira nyereségben vagyunk velök szemben ebben a kereskedelmi viszonyban, hogy mi minden jót ötőlük kapunk, ők pedig mitőlünk semmit?

EUTHYPHR. Hát te csakugyan azt hiszed, édes Sokrates, hogy az isteneknek hasznót kell látniok abból, a mit tőlünk kapnak?

SOKR. Ugyan hát mire valók volnának akkor, édes Euthyphron, a mi isteneknek nyújtott ajándékaink?

EUTHYPR. Hát mit gondolsz, mi lehetne más egyéb, mint tiszteletnyilvánítás, tiszteletadás és a hogy az imént mondtam, kedveskedés ?

SOKR. E szerint istenies az, édes Euthyphron, a mivel B. kedveskedünk az isteneknek, de a mi sem nem hasznos, sem nem kedves rájuk nézve ?

EUTHYPR. Már biz' én részemről inkább a lehető legkedvesebbnek tartom.

SOKR. Tehát újra csak az az istenies, úgy veszem észre, a mi kedves az isteneknek.

EUTHYPR. Bizony csakis ez.

XIX. SOKR. De hát, ha így beszélsz, csudálkozhatol-e rajta, hogy nem marad vesztég a beszéded, hanem vándorolgat ? S aztán engem okolsz, hogy Daidalos módjára ideoda vándoroltatom, holott te még művésziesebben csinálod, mint Daidalos, mert hiszen körben jártatod ? Vagy nem veszed észre, hogy körben forgott a beszédünk s újra ugyanoda érkezett vissza ? Hiszen emlékszel rá, hogy az istenies-ség meg az isteneknek tetsző az imént nem ugyanannak, hanem két egymástól különböző dolognak bizonyult ? Vagy nem emlékszel ?

EUTHYPR. De emlékszem.

SOKR. S most nem veszed-e észre, hogy az isteneknek kedvesről azt mondod, hogy az istenies. Vagy talán csak nem más valami az isteneknek kedves, mint isteneknek tetsző, úgy-e ?

EUTHYPR. Persze, hogy nem.

SOKR. Tehát vagy az imént állapodtunk meg helytelenül a dologban, vagy ha akkor helyesen, most helytelen a megállapodásunk.

EUTHYPR. Úgy látszik.

XX. SOKR. Legelőlről kell tehát újra megvizsgálnunk, micsoda az istenies ; mert én legalább, a míg tisztába nem

D Jövök vele, abba nem hagyom a magam jószántából. Ne végy hát olyan semmibe, hanem mindenképpen szedd össze az eszedet s mondd meg már az igazságot. Mert ha valamelyik emberfia, te csak mindenesetre tudod; s nem is szabad téged sem, akár csak Proteust,¹⁸⁾ elbocsátanunk addig, a míg meg nem mondd. Hiszen ha világosan nem tudnád, hogy mi az istenies és a nem-istenies, nem lehet, hogy egy napszámos emberért egy aggastyánt, az édes atyádat gyilkossággal mered volna valaha vádolni. Már csak az istenektől való féltedben sem kockáztattad volna meg, hogy ezt igazságtalanul megtedd; de meg aztán az emberek előtt is szégyelted volna. Így azonban meg vagyok győződve róla, hogy azt hiszed, teljesen tisztában vagy az isteniessel, meg a nem-isteniessel.

E Mondd meg hát édes szívem, Euthyphron, s ne titkold előttem, minek gondolod.

EUTHYPHR. Meg, majd egy más alkalommal, édes Sokrates; most nagyon sietős ám a dolgom; s már itt az ideje, hogy elmenjek.

SOKR. Micsoda tett ez már, drága barátom?! Nagy reményemtől fosztasz meg, hogy elmégy. Már azt hittem, tetőled csak megtanulom majd, mi az istenies és nem-istenies és így egyrészt megszabadulok a Meletos vádjától, mert megbizonyítom neki, hogy Euthyphron révén bölcsesé lettem már az isteni dolgokban és tudatlanságból se oly hebehurgyán nem beszélek, se újítani nem újítok bennök ezentul, másrészt pedig életemnek hátralévő részét is jobban élhetem le egyszersmind.

JEGYZETEK.

¹⁾ *Euthyphron*. Euthyphronról a Platon közléseiből tudunk egyetmást. Az Akamantis törzshöz tartozó Prospalta attikai községben született. Foglalkozására nézve jós, vagyis jóvendőmondó volt,

a mint ezt pl. e beszélgetésből is megállapíthatjuk. A jövődömondás csak magánfoglalkozás volt Athenæben; még pedig, ha az illető elég ügyes és már hírre kapott jövődömondó volt, meglehetősen zsiros jövedelmű. S ezen éppenséggel nem csodálkozhatunk. Csak a mi mai köznépünknek babonás hajlamaira kell gondolnunk s mindjárt elképzelhetjük, mily babonás lehetett az akkori görög nép. Hiszen akár magán-, akár állami vállalatba fogtak a görögök, soha el nem mulasztották a jövődömondónak megkérdezését. Még maga Sokrates is tudakozódott olykor-olykor náluk, a mint ezt Xenophon és Platon elmondják. A mi Euthyphront, mint jóst illeti, felvilágosodottság tekintetében össze se mérhető Sokratessel, vagy Platonnal. A theologiai tanokban való nagy jártassága képezte egész tudását. Persze — a mint e beszélgetésből is kitetszik — készpénznek vette azt a sok mesét, melyeket e tanokból magába szívott. Különb. rendkívül hiú, önmagára sokat tartó és elfogult ember volt. Sokrates épp erről az oldaláról csipkedi őt gúnyos dicséreteivel e beszélgetésünkben.

Maga e beszélgetés nem kis mértékben volt már a tudósok vitatárgya. Ast pl. még azt is kétségbevonja, hogy valóban Platon munkája. Különösen az tette oly gyanussá, hogy fejtegetésének nincs meghatározott, pozitív eredménye. A vége ketté van szakítva; megoldása valóságos nyílt kérdés. «Mondd meg hát édes szívem, Euthyphron», — teszi fel még egyszer Sokrates a kérdést — «s ne titkold, *minek gondolod* (t. i. az isteniest)». És íme Euthyphron ketté vágja a beszélgetést: «Meg, majd egy más alkalommal; . . . már itt az ideje, hogy elmenjek». És elmegy. Minő megoldás ez most már? Minő meghatározása az isteniesnek és nem-isteniesnek az, a mely téves körben mozog s ugyanoda vezet vissza, a honnan kiindultunk? Ámde épp az itt a főkérdés, vajjon végleges meghatározását akarta-e itt Platon adni az istenies és nem-istenies fogalmának? Vajjon nem Euthyphront akarta-e inkább kérdéseivel sarokba szorítani? Az egész beszélgetés erre az utóbbi kérdésre ad igenlő választ. Az ő istenies érzületét hánytorgató jövődömondó, a ki egy elévült, nem szándékos emberölés miatt perbe akarja fogatni a tulajdon édes atyját, az az ő nem egy helyen kiérezhető önhittsége, a melynél fogva sokkal különbnek tartja magát más emberfiánál s az a gúnyos dicséret, a melylyel őt Sokrates még tehetetlenségében is elhalmozza, világosan elárulja, hogy Sokratesnek egyenesen Euthyphron tudatlanságát és tehetetlenségét volt itt

czélja megbizonyítani. Mintha csak példát akart volna mutatni arra, mily egyoldalú és félszeg az efféle dolgokban az athenæi népnek felfogása és meggyőződése. Mily együgyű pl. Euthyphron, a ki azt hiszi, hogy istenies dolgot cselekszik, ha atyját megbüntetteti, és mily együgyű maga Meletos, a ki Sokratest vádolja istentagadással és az ifjuság megrontásával. Sőt még az a javíthatatlan és meggyőzhetetlen elfogultság is, a melylyel az ily együgyű és korlátolt népség a maga meggyőződéséhez oly szívósan ragaszkodik, csattanós bizonyítékra talál Euthyphron utolsó szavaiban. Mikor már a legfényesebben megmutatta neki Sokrates, hogy meghatározása nem sokat ér, mert önmagának ellene mond, még akkor sem adja ám meg magát. Szentül hiszi, hogy tisztában van a dologgal, hogy teljesen igaza van; meg is mutatja majd ezt még Sokratesnek — csakhogy egy más alkalommal. Valóban alig domboríthatta volna ki élesebben Euthyphron jellemét és gondolkodása módját Platon.

²⁾ *Lykeion* . . . A Lykeion (lyceum) Apollon Lykeiosnak szentelt nyilvános birkózó iskola volt Athenætól délnyugatra, a falakon kívül, az Ilissos folyó partján. Itt rendesen nagyobb számmal tartózkodott a fiatalság, ezért időzött itt oly szívesen maga Sokrates is. Árnyékotadó fasoraiban sétálva, vagy az ott levő padokon ülve igen kellemes beszélgetésbe és fejtegetésbe ereszkedhetett velök. Itt tanított később Aristoteles is.

³⁾ *A király-archon* . . . Az Athenæben uralkodó kilencz főtisztviselőt archon (uralkodó) néven nevezték. Közölük az első *névadó uralkodó* vagyis görögül ἄρχων ἐπώνυμος volt, mivel róla nevezték el az esztendő. A második uralkodó az ἄρχων βασιλεύς, vagyis a király-archon, ugyanazon vallási teendőkkel és jogokkal, mint a régebbi királyok (βασιλεύς). Résztvett az athenæiek ünnepein, előülő szerepe volt a bemutatott áldozatoknál és biráskodott egyházi ügyekben, papok elleni, szentségsértő, egyházgyalázó és szent titkokat megszegő perekben. Törvényszéke a Kerameikos városrész piacán levő csarnokban (στοά) volt. Ez az a hely, a hol Euthyphron meglátta Sokratest. A harmadik uralkodó neve ἄρχων πολέμαρχος, azaz hadvezér-archon, a többi haté pedig ἄρχοντες δεσμοδείται vagyis törvénytevő archonok volt.

⁴⁾ *bűnügyi vádnak* . . . Euthyphron pörösügyet említ. Ez volt a δίκη tágabb értelemben. Szűkebb jelentése a magán vád, vagy magán panasz. Ilyen panasza, vagy vádja volt Euthyphronnak.

A Sokratesé ellenben már mindenkit illető nyilvános, azaz állami, bűnügyi vád volt, vagyis γραφή.

⁵⁾ *Meletosnak* . . . Meletosról az itt mondottakon kívül még csak annyit tudunk, hogy meglehetőes fűzfapoéta volt. S ezért Aristophanes ki is gúnyolta.

⁶⁾ *Pitthos községébe* . . . Az athenæi állam a Solon törvényei szerint négy törzsre (φύλη), minden törzs három-három hadra (στρατία), minden had harmincz-harmincz nemzetségre (γένος) és minden nemzetség községekre (ἑῷος) volt felosztva. Ha már most valakinek az egész nevét meg akarták mondani, akkor az atyja nevén kívül még a községét is megmondották, vagy néha csakis a községbelit, mint pl. itt: Pitthosbeli Meletos.

⁷⁾ *kicsodák a megrontói* . . . Hogy itt gúnynyal mondja ezt Sokrates, az kétségtelen. Általában ez az egész beszéde éles gúny Meletos ellen. S a fordítás iparkodik is ezt híven visszaadni.

⁸⁾ *azt állítja* . . . A Védőbeszéd XIV fejezete részletesen foglalkozik ezekkel az állításokkal.

⁹⁾ *Csak nem repül el, ha beperled?* . . . A görög szójátékot itt nem lehet magyarul híven visszaadni. A perlést jelentő ige ugyanis egyjelentésű az üldözéssel, ὠζω üldözök, kergetek, perelek; a magyarban azonban az *üldözök* ezt a képes jelentést nem foglalja magában. A fordítás inkább változtatott tehát valamit a kifejezésen, mint sem hogy az eddigi fordítások után az *üldözök* szóra benne nem rejlő árnyalatot erőszakolt volna.

¹⁰⁾ *Különben a meggyilkolt* . . . A gyilkosság vádját csak a meggyilkolt rokona, ha pedig rabszolga volt a meggyilkolt, csak az ura emelhette jogosan. Itt a meggyilkolt felfogadott napszámos volt, azaz szabad ember. Halála miatt panaszt emelni tehát Euthyphron tulajdonképpen nem is volt feljogosítva.

¹¹⁾ *Naxos szigetén* . . . Naxos a legnagyobb sziget a Kykladok között. Tagja volt az athenæi tengeri szövetségnek s mint ilyen szembeszállt az athenæiek erőszakoskodásával. Ez volt az oka, hogy 466-ban elfoglalták és 453-ban athenæi gyarmatosok között felosztották; az aigospotamosi ütközet után azonban 405-ben újra megszünt az athenæiek birtoka lenni. E párbeszéd idejében Sokrates már életének végső hónapjait éli. Ez az Euthyphron elbeszélte naxosi eset tehát már több évvel ezelőtt történt, ha legkevesebbel, hát 6 esztendővel. Mivel pedig az ily büntettek már 5 év alatt elé-

vültek, ezért Euthyphron eljárása még ebben a tekintetben is jogosulatlan.

¹²⁾ *az exegetest* . . . Ilyen exegetes három volt Athenæben. Tisz-tük a vallásos jogra vonatkozó kérdések megfejtése, a bűnnel fer-tőzött vagy átok alatt levő egyének megtisztítása volt.

¹³⁾ *visznek fel az akropolisra* . . . A nagy panathenæi ünnepek-nek, a melyeket minden Olympias harmadik évében július—augusz-tus (Hekatombaion) havában tartottak, negyedik és utolsó napjára esett ez az itt említett körmenet. Az a «képekkel kifestett» palást pedig szőtt és Athenének a Titanokkal és Gigasokkal vívott harcát feltüntető hímzésekkel díszített palást volt. A körmenet alatt vitorla-képp volt kifeszítve az e célra készített hajón, hogy hímzéseit annál jobban lehessen látni. E palástot Athene Polias nagy, fából készült szobrára tették s így minden alkalommal ujat kellett az athenæi hajadonoknak szőniök.

¹⁴⁾ *Daidalosnak az alakjai* . . . E helyen a fordításnak könnyebb megérthetése végett egy kis betoldással élt a fordító. Daida-losról, mint a mythikus kor leghíresebb ezermesteréről az a hagyo-mány maradt fenn, hogy olyan szobor-alakokat tudott készíteni, a melyek ide-oda mozogtak. Erre céloz itt Sokrates. Ősapjának pedig azért mondja tréfásan Daidalost, mert szobrász volt Daidalos is, mint Sophroniskos, Sokratesnek az édes atyja. S így a Sokrates atyjának tréfásan csakugyan szobrász-öse volt.

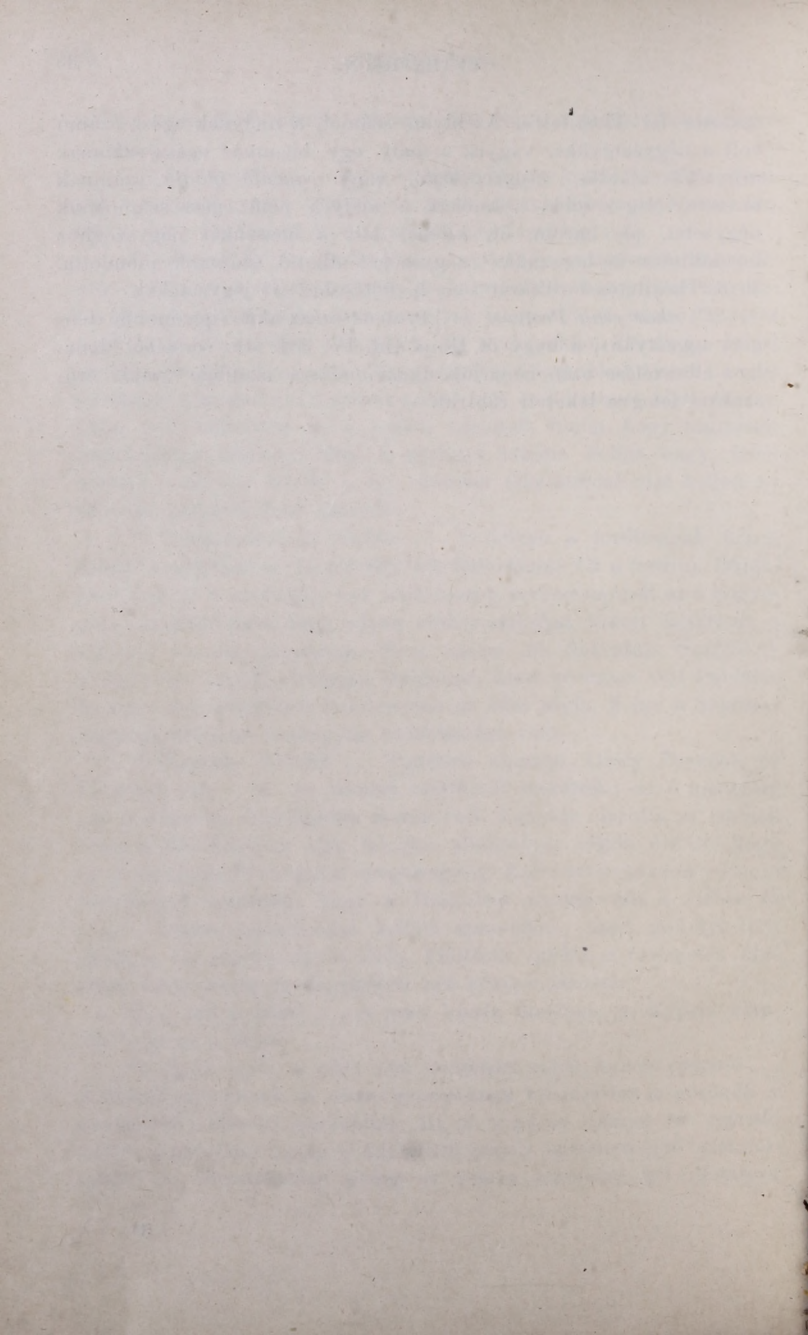
¹⁵⁾ *Tantalos kincsét* . . . Tantalos sipylosi király Zeusnak és Plutónak volt a fia. Az istenek rendkívül szerették; az ő asztaluk-nál is étkezett. Gazdagsága mesés volt. Egyszer elárulta az istenek titkát s fiát Pelopsot egy lakoma alkalmával eléjük ültette, hogy az ő mindentudó voltukat megvizsgálja. Ezért aztán azzal a rettenő büntetéssel sujtották, hogy a Hadesben nyakig állt a vízben és mégis örökös szomjúságot kellett szenvednie, mert mihelyt inni akart, a víz rögtön eltűnt előle. Előttünk inkább e rettenetes kín-járól, mint mesés gazdagságáról lett közmondásossá.

¹⁶⁾ *a mit a költő* . . . A mint hiszik Stasinos, a Kypria szer-zője volt ez a költő.

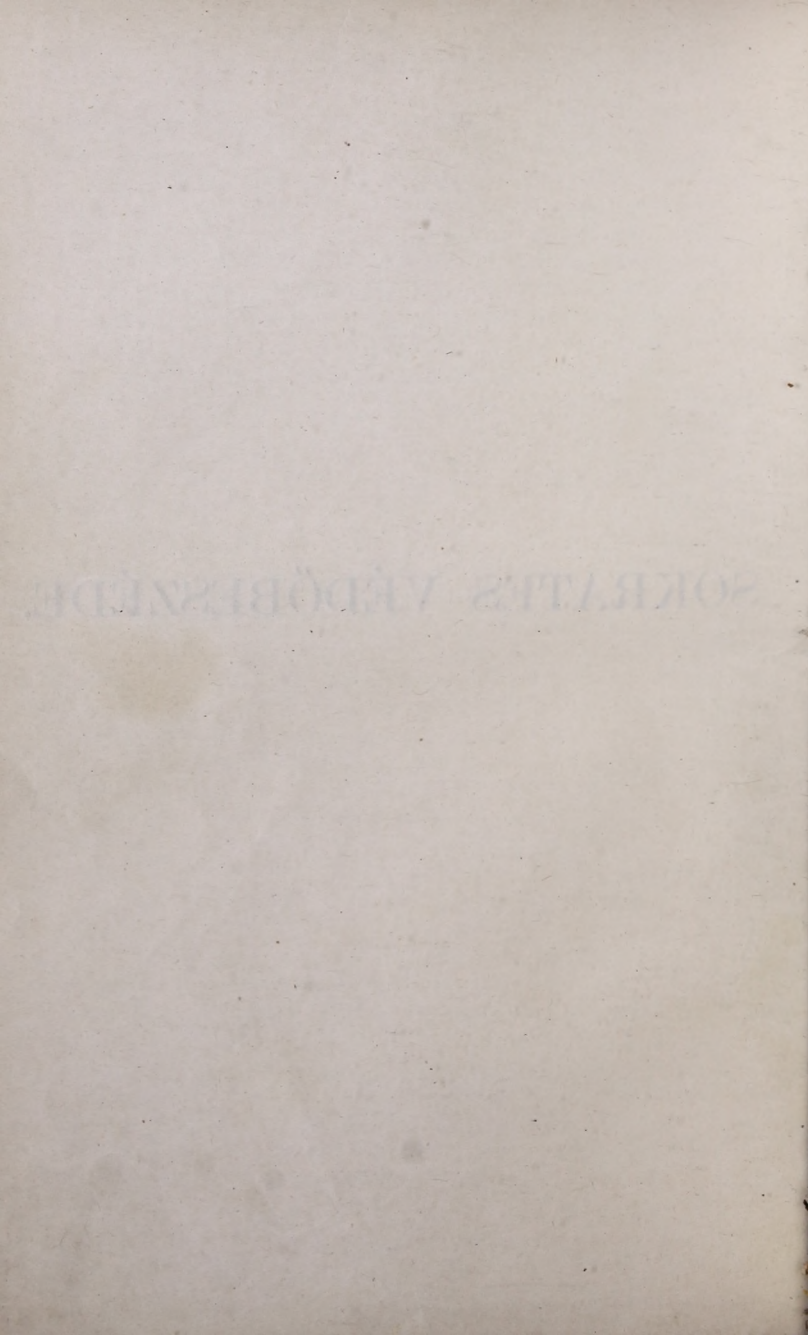
¹⁷⁾ *olyan szám, a mely nem különböző szárú, hanem egyenlő* . . . A számfogalmaknak és számviszonyoknak kifejezésére a görögök a geometriai alakokat használták. Itt pl. a páros számot az *egyenlő szárú*, a páratlant pedig a *különböző oldalú* háromszöggel szemlél-tették. A Theaitetosban pedig az összes számokat két osztályra

osztotta fel Theaitetos. Az olyan számot, a melynek egész számú volt a négyzetgyöke, vagyis, a mely egy bizonyos egész számnak *négyzetét* alkotta, *négyzetalkotó*, vagy *egyenlő oldalú* számnak nevezte. Míg a többi számokat, a melyek nem egész számoknak négyzetei, pl. három, öt, kilencz stb. a hosszúkás négyszöghöz hasonlította és hosszúkás (négyszöget alkotó) számnak mondotta. V. ö. Theaitetos fordítását s az 5. fejezethez írt jegyzeteket.

¹⁸⁾ *akár csak Proteust . . .* Proteus százalakú »igazmondó tengeri aggastyán», a hogy öt Hom. Od. IV. 384. stb. verseiből Menelaos elbeszélése után ismerjük. Igazmondásra azonban csakis erőszakkal lefogva lehetett rábírní.

SOKRATES VÉDŐBESZÉDE.

SOKRATES VÉDŐBESZÉDÉNEK TARTALMA.

A «Sokrates védőbeszéde» tulajdonképen három részből áll. Az első (1—24. fej.) maga a tényleges védelem, a második (a 25—28. fej.) Sokratesnek a saját büntetésére vonatkozó ellenindítványa s a harmadik (a 29—33. fej.) a bírákhoz intézett búcsúszava.

Az első részben mindenekelőtt tiltakozik az ellen, hogy őt félelmetes szónoknak tartsák. Ő egyszerű, hétköznapi nyelven beszél, de kétségtelen, hogy az igazságot mondja. Különben is hetven éves létére most van először a törvényszék előtt. Először is hát a régi vádak és rágalmak ellen védi magát, azok ellen, a melyek szerint ő afféle «bölcse ember, a ki mind a föld fölötti dolgokat vizsgálgatva, mind az összes föld alattiakat nyomozgatva még a silányabb ügyet is diadalra juttatja». Legelőször is ezt a rágalmat akarná ő hát kiirtani hallgatóiból. Hivatkozik összes hallgatóira, mondják meg, hallott-e valaha valaki ilyesmi dolgot az ő szájából. De nem igaz az sem, hogy ő másokat és pedig pénzért tanít, mint a sofisták. Ő ugyanis nem ért az efféle dolgokhoz. De hát akkor mi az ő foglalkozása? Honnan keletkeztek ellene ezek a rágalmak? A delphoibeli jóslat nyilatkozatából maradt rajta, hogy ő a legbölcsebb. Különösen, mivel ő maga is kíváncsi lévén rá, hogy ugyan miért is mondja hát őt az istenség legbölcsebbnek, vizsgálgatni kezdte a híres emberek bölcsességét s összehasonlítgatta a magáéval, hogy bebizonyítsa, hogy ezek bizony sokkal bölcsebbek ő nála. De fájdalom, a delphoibeli istennek kellett igazat adnia, hogy t. i. ő csakugyan valamennyiöknél a legbölcsebb annyiban, hogy ő

se tud ugyan semmit, mint azok, de legalább nem is hiszi önmagáról, hogy tud. Ez a vizsgálódása tette őt mindenekelőtt gyűlöletessé. Ehhez járult azután, hogy az ifjúság is követni kezdé őt, utánozni kezdte az ő vizsgálódásait. Ezen alapúl Meletoséknak a vádja, hogy «vétkezik Sokrates, mert elrontja az ifjúságot s nem hisz azokban az istenekben, a kikben az állam hisz, hanem más új istenségekben». Pedig, a mi az ifjúság megrontását illeti, először is Meletos még azt sem tudja megítélni, ki javítja, vagy ki rontja az ifjúságot; másodszor meg, ha ő tényleg megrontotta volna az ifjúságot, akkor ezt csakis akaratlanul tette volna. Ekkor pedig inkább fölvilágosítandó, mint büntetendő. A mi pedig azt illeti, hogy ő nem hisz az állam isteneiben, hanem más új istenségekben: bizony nem ő az, a ki pl. sem a napot, sem a holdat nem tartja isteneknek, hanem éppen Anaxagoras. Különben Meletosnak ez az egész vádja ellenmondás, akárcsak ezt mondaná: «Vétkezik Sokrates, mert nem hisz istenekben, hanem hisz istenekben.» Mert ugyanaz a valaki, a ki hisz isteni lényekben és dolgokban, lehetetlen, hogy ne higyen isteni lényekben, istenekben, vagy hősökben. Meg aztán csakis a tömegnek ellene való gyűlöletére számít ez a vád, bizik abban, hogy éppen ezért halál lesz a büntetése. Csakhogy ő nem fél ám a haláltól. Nem félt Potidaianál, Amphipolisnál, Delionnál sem, a hova pedig csak a vezérek állították, hát hogyan félne e mostani foglalkozása helyén, a hova maguk az istenek rendelték?! Séppen ezért nem is hagy ő fel az ő bölcselkedéseivel. Inkább az isteneknek engedelmeskedik, mint az athenæieknek. Hiszen ez hasznukra is van nekik. Mert az már csak mégis hasznos valami, ha ő öregét, fiatalját egyre csak arra buzdítja, hogy inkább lelkéről gondoskodjon, mint testéről és kincseiről. És ő csakis ilyes dolgokról szokott beszélni. Hiszen ha megrontotta volna a fiatalságot, akkor vagy ők maguk, vagy rokonaik szükségképpen bevádolták volna. Holott ezek valamennyien inkább mellette tanuszkodnak. Éppen ezért ő nem is kér kegyelmet bírától, nem hozza el semmiféle atyafiát, hogy könyörületre indítsa velök őket; mert ilyesmi sem ő hozzá, sem bíráihoz nem illik. Igazságtalanság volna ugyanis könyörgéssel kényszeríteni a bírakat esküjük megszegésére, «mert hiszen nem azért ül ott a bíró,

hogy kénye-kedve szerint osztogassa az igazságot, hanem azért, hogy szerinte ítéljen».

A második részben, t. i. a vétkeesség megállapítása után, mindenekelőtt azt mondja, hogy nem haragszik azért, hogy vétkesnek ítélték. Már előre sejtette ő ezt. Sőt inkább a szavazatok számarányán csudálkozik, mert ha csak harmincz szavazat esett volna még a «nem-vétkes»-re, ő fel lett volna mentve. De milyen ellenbüntetést kérjen ő most már a Melitos halálbüntetésével szemben? Hiszen ő egész életén át csak jót cselekedett. Világos tehát, hogy ő is csak valami jót érdemel, még pedig olyat, a mily egy szegény, de jóltevő férfit megillethet, t. i. hogy élte fogytaig a pythaneionban étkezzen. S ezt nem elbizakodottságból kéri, hanem azért, mert meg van győződve róla, hogy szántszándékkal senkivel szemben sem követett el soha jogtalanságot. Ezért nem ítéli magát valami rosszra érdemesnek; ezért nem hiszi, hogy halálra, vagy börtönbüntetésre méltó. De ha pénze volna, azt szívesen fizetne büntetésül. Ebből ugyanis semmi kára se lenne. De mert nincsen, hát egy ezüst minát szab ki magára. Ennyit talán még ki tudna fizetni. Egy pár barátja harmincz minát mond neki. Tehát ezt is megajánlja.

A harmadik részben, a halálbüntetés kimondása után, először is azokhoz a bírákhoz fordul, a kik halálra ítélték. Kifejti előttük, hogy bizony kár volt azért a rövid időért, a mi még hátra van az ő életéből, a saját jó híroknek olyannyira ártaniok. Mert bizony nagyon ártottak a jövő előtt a jó híroknek, a mikor egy ilyen ártatlan embert halálra ítélték. Majd csak az ő halála után vonják őket számadásra és felelősségre, még pedig, a mi sokkal bosszantóbb lesz rájuk nézve, sokkal fiatalabb emberek. Azután felmentő bíráihoz fordul. Elmondja nekik, hogy elítéltetését valami jó dolognak hiszi magára nézve, mert a benső isteni szózat, a mely egész életén keresztül figyelmeztette őt a fenyegető rosszra, most nem ellenkezett vele. Úgy látszik tehát neki, hogy a halál vagy mégsemmisülés, vagy egy jobb helyre való átköltözése a léleknek. Már pedig ő mind a két esetben nyereségnek tartja. Nem is haragszik hát érte ellenségeibe. Kéri őket, hogy csak álljanak boszút majd a gyermekein is, bánjanak velök úgy, a mint ő bánt velök egész életén keresztül. Egyéb-

íránt a halálról csak jó reménységgel legyenek, mert a derék emberre nézve nincs rossz dolog, akár él, akár meghalt. Ő róla nem feledkeznek meg az istenek, mert egész életének ők intézték így a sorsát. Különben, hogy ő megy-e jobb sors elé, vagy bírái, azt senki sem tudja, csakis az isten.

SOKRATES VÉDŐBESZÉDE.

Steph. I. 47. l.

A Hogy tireátok, athenæi férfiak¹⁾ mily hatással voltak az én vádlóim, nem tudom; én a magam részéről kicsi hija, hogy meg nem feledkeztem enmagamról, oly meggyőzően beszéltek. Pedig szó ami szó, egy mákszemnyi igazat sem mondtak. S a sok közül különösen egy hazugságukon csudálkoztam, azon az egyen, mikor azt állították, hogy tinek-
 B tek jól kell vigyáznotok, hogy én, mint afféle félelmetes szónok, be ne fonjalak benneteket. Mert hogy nem szégyellették, hogy én nyomban tettel czáfolom meg őket, miután ily félelmetes szónoknak sehogy sem bizonyodom — ez látszott nekem az ő legnagyobb szemtelenségöknek. Ha csak nem azt nevezik ezek félelmetes szónoknak, a ki igazat mond. Mert ha valóban ezt mondják, akkor beleegyezem én is, hogy szónok vagyok, de nem az ő szájok ize szerinti. Hát biz' ők, a mint mondom, nem mondtak egy mákszemnyi igazat sem. Ti éntőlem halljátok majd a tiszta igazságot. De az élő Istenre mondom, athenæi férfiak, nem valami ékesszavú beszédeket, mint pl. az övéik, sem afféle, frázisos szólásokkal
 C felcziczomázottakat — hanem keresetlen beszédet fogtok hallani, igazságot mondó kifejezésekkel. Mert bízom benne, hogy igaz, a mit mondok; sőt egyikőtök se várjon mást tőlem. Mert hiszen nem is illenék talán már, férfiak, hogy ebben a korban, mint valami kezdő-ember, kidolgozott beszédekkel álljak elétek. S éppen ezért nagyon, de nagyon, kérnélek ben-

teket, édes athenæi férfiak: ha halljátok, hogy ugyanolyan kifejezésekkel védelmezem magamat, a milyenekkel mind a piaczon a pénzváltók asztalainál, a hol sokan hallottak közöletek, mind más egyébütt szoktam beszélni, se ne csudáltozzatok, se ne zúgolódjatok miatta. Mert hát így áll a dolog: most először állok én a törvényszék előtt hetven éves étemre. Természetes, hogy járatlan vagyok hát az itt szokásos beszédekben. Amint tehát, ha valóban idegen találnék enni, talán csak elnéznétek nekem, hogy ugyanazon a nyelven és módon szólok, a melyen nevelkedtem, éppen így most is ezzel a — a mint legalább én hiszem — jogos kéréssel fordulok hozzátok, engedjétek meg a beszédnek ezt a módját. Lehet ugyanis, hogy rosszabb; de lehet az is, hogy jobb. Csakis azt vizsgáljátok, csakis arra fordítsátok figyelmet, ha vajjon igazat mondok-e, vagy nem. Mert a bírónak éppen ebben áll az érdeme, a szónoknak pedig, hogy az igazat mondja.

II. Először is tehát kötelességem, athenæi férfiak, hogy magamat a korábbi hamis vádak és korábbi vádlók ellen védelmezem, s csak azután a későbbi vádakkal és vádlókkal bízom. Mert hiszen sok oly vádlóm támadt énnekem tinátozók, a kik régóta, sok éven keresztül s hozzá még hamisan vádolgattak. Ezekről én sokkal jobban félek, mint Anytos²⁾ vársaitól. Pedig bizony ők is félelmetesek. De hát ezek még félelmetesebbek, édes férfiak; már gyermekségüktől fogva ezek alá véve sokakat megnyertek ezek közöletek s aztán hamisan vádolgattak engem, hogy t. i. van egy bizonyos sokrates nevű bölcshember, a ki mind a föld fölötti dolgokat vizsgálata, mind az összes földalattiakat nyomozgatva még silányabb ügyet is diadalra juttatja. Ezek az én félelmetes vádlóim, athenæi férfiak, ezek, a kik ezt a hírt széthordozták. Mert a kik ezt hallják, azt hiszik, hogy a kik ezeket a dolgokat vizsgálgatják, azok még az istenekben sem hisznek.

Azután pedig sokan is vannak ezek a vádlók és már régóta vádolgatnak s egyszersmind abban a korban szólnak hozzátok, a melyben, mért fiatalok vagytok, sőt némelyek még gyerekek is közöletek, a legkönnyebben elszoxtátok hinni a dolgot s aztán persze távollétemben marasztalnak el, a mikor senki sem védelmez. A legislegbolondabb pedig az a dologban, hogy még a nevöket sem tudhatja és mondhatja meg senki, hacsak véletlenül egyik vagy másik nem éppen D vígjátékiró.³⁾ Valamennyiök közül pedig azok a leghozzáférhetetlenebbek, a kik irigységgel és rágalommal élve ámitottak el benneteket, vagy a kik magok is rábeszéltetve ismét másokat beszéltek rá. Mert egyiköket sem lehet ide idéznem, sem pedig megczáfolnom, hanem éppenséggel mint valami árnyalakokkal harczolva kell védekeznem s czáfolgatnom, a nélkül, hogy valaki válaszolna. A mint mondom, úgy vélekédjete tehát ti is, hogy t. i. kétféle vádlóim támadtak énnekem: egy részük, a kik éppen most vádoltak, más részök, a kik már régen. Ezekről szölok. S higyjétek el, hogy először E is ellenök kell magamat védelmeznem; mert hiszen ti is előbb hallottátok öket vádaskodni, még pedig sokkal erősebben, mint ezeket a későbbieket. Egy szóval védelmeznem kell már magamat, athenæi férfiak, s megpróbálnom kiirtani 19 belöletek a rágalmat, azt a rágalmat, a melyet ti oly régóta tápláltok, s kiirtani ez alatt az oly rövid idő alatt. Szeretném ugyan tehát, hogy ez így történnék, ha ugyan jobb így mind tireátok, mind énreám, sőt hogy védekezésemmel még többet is érjek el: de hát ezt bajos dolognak tartom s nem is igen titok előttem, hogy mennyire az. Történjek azonban, a hogy istennek tetszik: a törvénynek engedelmeskednem kell és védelmeznem magamat.

III. Kezdjük tehát a legelején: melyik az a vád, mely rossz B hiremet költötte s a melynek hitt Meletos is, hogy ellenem ezt a vádiratot benyújtotta? Szóval: mit hoztak fel ellenem

rágalmul rágalmazóim? Akárcsak mint rendes vádlóknak, ismerkedjünk meg hát az ő vádiratukkal: vétkezik Sokrates és törvénytelenkedik, mikor a föld alatti és az égi dolgokat fürkészi, meg a mikor a gyöngébb ügyet is diadalra juttatja s erre a mesterségre másokat is megtanít. Körülbelül ez az ő vádjuk. Hiszen magatok is láthattátok ezt Aristophanes Vigjátékában;⁴⁾ ott t. i. egy bizonyos Sokrates forgolódik s azt mondogatja, hogy a levegőben jár és összefecseg sok más egyéb ostobaságot, a miből én se nagy dolgot, se kicsinyt, egy árva kukkot sem értek. S ezt nem azért mondom, mintha becsmérelném az ilyen tudományt, ha t. i. valaki böles az ilyesféle dolgokban — úgy ne szabaduljak meg sehogy sem Meletosnak oly nagy vádjától! — hanem csakis azért, édes athenæi férfiak, mert nincs részem semmi az efféle dolgokban.⁵⁾ Tanukul fölhozom pedig erre a ti többségeket s kívánom, hogy világosítsátok fel egymást szóljatok, a kik csak engem valaha beszélgetni hallottátok — pedig sokan vannak ám közöttetek ilyenek — mondjátok meg egymásnak, hallotta-e valaki közöletek, hogy akár valami kicsiny, akár valami nagy dolgot mondtam volna ilyesfélét? S már ebből is észrevehetitek, hogy ilyen a többi dolog is, a mit a sokaság rólam állít.

IV. Nem igaz azonban mindebből egy betű sem; s nem igaz az sem, ha valakitől hallottátok, hogy én emberek oktatását vállalom magamra s ezzel pénzt keresek. Habár az szép dolognak látszik ugyan előttem, hogy ha valaki, mint pl. a leontinoi Gorgias, a keiosi Prodikos és az elisi Hippias, embert képes nevelni. Mert ezek közül mindegyik képes ám rá férfiak; városról városra járva ráveszik az ifjakat, a kiknek különben szabadságukban áll polgártársaik bármelyikét tetszésök szerint, ingyen hallgatni, hogy szakítsanak ezek társaságával, tartsanak ő velük, pénzt fizessenek nekik s még hálával is tartozzanak irántuk. De meg aztán van itt még egy más böles férfiú is, parosbeli; tudom róla, hogy nálunk

tartózkodik. Egyszer véletlenül találkoztam ugyanis egy férfival, már t. i. Kalliassal, Hipponikos fiával; ez egymaga több pénzt fizetett már a szofistáknak, mint a többiek mind összevéve. Megkérdeztem tehát őt: — mert megjegyzem, hogy van két fia — «Édes Kallias» — szólék hozzá — «ha a két fiad csikónak vagy bornyúnak született volna, örz-embert kellett volna számukra keresnünk és bérelnünk, a ki B aztán az őket megillető jelességben szépekké és jókká iparkodott volna őket tenni. Volna pedig ez az ember vagy valami lovász, vagy valami földmives. De hát most, mivel emberek, kit szándékozol örzőül venni melléjük? Kicsodaért az efféle jelességhez, t. i. az emberi és az állami jeles dolgokhoz? Mert azt hiszem, gondolkodtál e felől, mivel fiaid vannak. Van-e hát valakid» — mondtam — «vagy nincs?» «Bizony van» — felelé ő rá. «Kicsoda?» — kértem én. «Hovávaló és mennyiért tanít?» «Euenos,⁶⁾ édes Sokrates» — volt rá a felelete — «parosbeli és őt mináért.» És én boldog embernek C mondtam Euenost, ha valóban bír ezzel a mesterséggel és ily tisztességes áron tanít. Mert hát én magam is dicsekedném és büszkélkedném vele, ha értenék ehhez a dologhoz. De hát bizony nem értek, édes athenæi férfiak.

V. Már most aztán könnyen azt válaszolhatná valaki közöletek: De hát akkor mi a te foglalkozásod, édes Sokrates? Honnan keletkeztek ezek a rágalmak ellened? Hiszen ha semmiféle különb dolgokkal nem foglalkoznál másoknál, ez a hír és ez a beszéd bizonyára nem keletkezett volna felőled, ha éppenséggel nem tennél mást, mint a sokaság. D Mondd meg hát nekünk, micsoda dolog ez, hogy valahogy hübelebalázs ne ítéljünk felőled. S azt hiszem, igazat is mond, a ki így szól. De én mégis megpróbálom és megmutatom nektek, hogy mi az, a mi fejemre ezt a nevet és ezt a rágalmat hozta. Tehát figyeljete. S lehet, hogy némelyikőtök azt hiszi majd rólam, tréfálok; hát tudjátok meg jól,

hogy a színarany igazságot mondom nektek: Hát biz' én, édes athenæi férfiak, semmi másért, mint egy kis bölcseségért kaptam ezt a nevet. S ugyan miféle bölcseségért? Olyanért, a mely talán épp emberi bölcseség. Mert valóban úgy látszik, hogy ebben bölcs vagyok. Azok az imént említettem E személyek pedig alighanem az emberinél nagyobb valamiféle bölcseséggel bölcsek; vagy nem is tudom, mit mondjak. Mert már én legalább nem értek hozzá s ha valaki azt állítja, hazudik s csak azért mondja, hogy rágalmazzon. De hát, athenæi férfiak, aztán ne zúgjatok nekem, még ha úgy látszanék is, hogy valami nagyot mondok nektek. Mert nem az én beszédemet mondom ám el nektek azzal, a melyet most mondok, hanem egy előttetek hiteltérdemlő szónokot beszéltetek. A bölcseségemre ugyanis — ha ugyan ez egyáltalában bölcseség és valamilyen — tanúul a delphoibeli istent hozom fel. Hiszen alkalmasint ismeritek Khairephont.⁷⁾ 21 Barátom volt ő nekem ifjúságától fogva s közöletek is nem egygyel volt barátságban s veletek futott abba a száműzetésbe⁸⁾ s veletek is jött vissza. S azt is tudjátok bizonyosan, milyen ember volt ez a Khairephon, milyen tüzes, a mibe belefogott. A többi között elment egyszer Delphoiba s neki bátorodott s ezt a jóslatot kérdezte: — de, mint mondom, ne zúgjatok hát, édes férfiak, tehát ezt kérdezte: van-e valaki bölcsőbb nálamnál? Azt válaszolta pedig a Pythia erre, hogy senki sincs bölcsőbb. S erről ez az ő fitestvére ime itt bizony-
ságot tehet nektek, miután ő már meghalt.

VI. S gondoljátok meg csak, hogy miért mondom én B mindezt. Fel akarlak benneteket világosítani arról, hogy honnan eredt ellenem ez a rágalom. A mikor ugyanis ezt meghallottam, így gondolkoztam magamban: mit is mond csak az isten s mit akar vele kijelenteni? Mert én jól tudom magamról, hogy sem nagyon, sem egy kicsit bölcs nem vagyok. Mit mond tehát akkor, a mikor azt állítja, hogy én va-

gyok a legbölcsebb? Mert hiszen ő csak mégsem hazudik; nem szabad neki. És haboztam jó nagy ideig, hogy mit is mond hát. Azután nagy nehezen ilyképp láttam hozzá a C megvizsgáláshoz. Elmentem egyhez azok közül az állítólagos bölcsek közül, hogy, ha valahol, hát itt czáfolom majd meg a jóslatot s megmutatom a jósmondatnak, hogy: ime ez itt bölcsebb, mint én s te mégis engem mondtál annak. Szemügyre vévén tehát őt — a nevét éppen nem szükséges megmondanom; egyike volt az államügyekkel foglalkozó férfiaknak s mikor megvizsgáltam őt, körülbelül ezt tapasztaltam, athenæi férfiak — beszélgetve vele, úgy tetszett nekem, hogy ez a férfiú bölcseknek látszik ugyan sok más embernek D és legkivált önönmagának, de valójában nem az. S aztán meg is próbáltam, és megmutattam neki, hogy magát bölcseknek tartja ugyan, de pedig nem az. Csakhogy aztán ezért mind ő, mind a többi sok jelenlévő megharagudtak reám. Mikor aztán eltávoztam, így szóltam magamban: ennél az embernél én már csakugyan bölcsebb vagyok. Mert a mint látszik, közölünk egyik sem tud ugyan semmi szépet és jót, de a míg ő azt hiszi, hogy tud, pedig nem tud, addig én, a mint hogy nem tudok, nem is hiszem, hogy tudok. Így aztán ezzel egy kicsikét bölcsebbnek is látszom nála, még pedig annyival, hogy a mit nem tudok, arról nem is hiszem azt, E hogy tudom. Innen aztán egy másik nálánál bölcsebbnek látszó férfiúhoz mentem és ennél szakasztott azt vettem észre. S itt is mind ő előtte, mind mások előtt, sokak előtt gyűlöletessé lettem.

VII. Ezután aztán már mentem sorban tovább. S bár éreztem, aztán meg szomorkodtam is és féltem is miatta, hogy gyűlöletessé teszem magamat, mégis szükségesnek láttam, hogy az isten kijelentését a legtöbbre becsüljem. Tovább kellett tehát mennem, ha vizsgálom, hogy mit mond a jóslat, még pedig mindazokhoz, a kik állítólag tudnak valamit.

S a kutyára mondom,⁹⁾ édes athenæi férfiak — mert meg kell vallanom nektek az igazat — én bizony valahogy ilyen formán jártam: éppen azok, a kik leginkább állottak jó hírben, mondom épp azok látszottak nekem, mikor az isteni kijelentés szerint vizsgálgattam őket, olyanoknak, mint a kik csaknem a legtöbb dolognak hijával vannak; míg viszont mások, a kik kevesebbetérőknek látszottak, rátermettebb embereknek tündek fel, már t. i. a józan gondolkodásban. El kell pedig nektek mondanom ide-oda való bolyongásomat, hogy mekkora fáradalmakat állottam ki, csak hogy megcáfolatlan maradjon előttem a jóslat. Az államügyekkel foglalkozó férfiakról ugyanis a költőkhöz mentem, még pedig mind a tragédia-írókhoz, mint a dythyramb-költőkhöz s a többiekhez, hátha éppen tetten találom magamat kapni, hogy tudatlanabb vagyok náluknál. Elővettem tehát mindazon költeményeiket, a melyekről azt hittem, hogy töviről-hegyire a legjobban megrágták s megkérdeztem tőlük, hogy mit is akarnak vele mondani, hadd tanuljak így egyuttal valamit tőlük. De szégyellem ám, édes férfiak, kimondani az igazat nektek; pedig ki kell mondanom. Tehát, hogy kimondjam, a jelenlevők csaknem mindnyájan jobban értették náluknál mindazt, a mit ezek maguk költöttek. Megtudtam tehát rövid idő alatt a költőkre nézve is azt, hogy nem bölcseségből költöttek, a mit költenek, hanem bizonyos természeti hajlamnál fogva és lelkesültségökben, akár csak a jósok és a jövendölők. Mert hát sok szép dolgot mondanak ám ezek is, de semmivel sincsenek tisztában abból, a mit mondanak. Tehát mondom, úgy tetszett nekem, hogy ilyes valamiféle állapotban voltak a költők is. S egyszersmind azt is tapasztaltam náluk, hogy költői munkásságuknál fogva más egyebekben is a legbölcsebb embereknek képzelték magukat, a mikben pedig nem voltak azok. Elmentem tehát innen is aztán, mert azt hit-

tem, hogy épp azzal múlom őket felül, a mivel az állam-
ügyekkel foglalkozókat.

VIII. Végre aztán a kézművesekhez mentem. Tudtam
Dugyanis magamról, hogy az igazat megvallva, semmit sem
tudok, míg viszont ő róluk már sejtettem, hogy olyanoknak
találom majd őket, a kik sok szép dologhoz értenek. S ebben,
az igaz, nem is csalódtam. Értettek biz' ők olyan dolgokhoz,
a mikhez én nem értettem, s ebben a tekintetben bölcsebbek
is voltak aztán nálamnál. Hanem hát, édes athenæi férfiak,
azt vettem észre, hogy megvan ám ugyanaz a hibájuk, a mi
a költőknek, ezeknek a derék kézműveseknek is. Mivel
ugyanis a mesterségének mindegyikök derekasán megfelelt,
azt hitte, hogy más egyéb, igen fontos dologban is a legböl-
csebb. S ez a tévedésük elhomályosította aztán azt a bölce-
ségöket. Úgy, hogy azt kérdeztem magamtól a jóslatra nézve,
vajjon mit szeretnék jobban, hogy olyan maradjak, a milyen
vagyok, t. i. sem nem bölcs az ő bölcseségük szerint, sem
nem tudatlan az ő tudatlanságuknak megfelelően, avvagy
birni mind a két dologgal, a mivel ők birnak. Azt feleltem
aztán magamnak és a jóslatnak, hogy többet ér nekem, ha
olyan maradok, a milyen vagyok.

IX. Ebből a vizsgálódásból már most sok gyűlölség szár-
mazott ellenem, athenæi férfiak, s annyira igen keserves és
23 súlyos, hogy sok rágalom is keletkezett belőlük s ezért adták
azt a nevet is, hogy bölcs vagyok. Azt gondolták ugyanis
mindenkor a jelenlevők, hogy magam bölcs vagyok mind-
abban, a miben mást czáfolgotok. Pedig, édes férfiak, úgy
tetszik, hogy valósággal csak az isten bölcs s abban a jóslat-
ban azt akarja kijelenteni, hogy az emberi bölcseség csak
édes keveset, vagy éppen semmit sem ér. S kitűnik egyúttal
B az is, hogy ezzel nem Sokratest mondja, hanem hogy csak
felhasználta az én nevemet s engem állított fel például
mintha csak azt mondaná: az a legbölcsőbb közöletek, em-

berek, a ki, mint Sokrates, belátta, hogy valósággal egy fabatkát sem ér a bölcsesége. Ezt keresem tehát én még most is ide-oda járkálva, ezt kutatgatom az isteni kijelentés szerint, ha mind a polgárok, mind az idegenek között bölcsnek gondolok valakit. Ha pedig nem látszik előttem annak, akkor az istennek fogom pártját s bebizonyítom, hogy az illető nem bölcs. S e miatt a foglalkozásom miatt sem a városi ügyekben, sem a házi dolgokban nem jutott időm valami említésre méltót vinni véghez, hanem így éldegélek százszoros szegénységben az istenség iránt tanusított tiszteletem miatt.

X. S ehhez járul még, hogy azok az ifjak, a kiknek leginkább van szabad idejük, t. i. a leggazdagabb emberek gyermekei, saját jószántukból hozzám csatlakoznak s örülnek, ha hallják, mikor az embereket vizsgálgom, sőt maguk is gyakran utánóznak aztán engem s megpróbálják és másokat vizsgálgatnak. S azt hiszem, találnak olyanokat nagy bőségben, a kik azt képzelik magukról, hogy tudnak valamit, pedig csak keveset tudnak, vagy éppen semmit. Ezért aztán énram haragszanak az ők kikérdezték emberek, nem pedig magukra, s azt mondják, hogy van egy bizonyos Sokrates, egy istentől igen elrugaskodott ember, a ki elrontja a fiatalságot. S ha aztán azt kérdezi valaki tőlük, hogy miféle tettével, vagy miféle tanításával, nem birnak rá felelni semmit, hanem tehetetlenül állnak s hogy ne úgy lássék, hogy zavarban vannak, azt mondogatják, a mit minden bölcselkedőre nézve készen tartanak, hogy t. i. az égi és a föld alatti dolgokat vizsgálgom, az istenekben nem hiszek s a silányabb ügyet is diadalra juttatom. Az igazat ugyanis, azt hiszem, nem szeretnék bevallani, hátha napvilágra találna jönni, hogy csak játszszák, E hogy tudnak valamit, pedig nem tudnak semmit. Mivel tehát, úgy hiszem, nagyravágyó és szenvedélyes emberek meg aztán sokan is vannak s kigondolt terv szerint s meggyőzően beszélnek rólam, telebeszélték a fejeteket ¹⁰⁾ régi és heves rá-

galmaikkal. Közölük támadt ellenem Meletos is, Anytos is, Lykon is. Meletos a költők miatt haragudott meg reám, Anytos 24 a kézművesek és az államügyekkel foglalkozók miatt s Lykon a szónokok miatt. Úgy, hogy a mint már eleinte is mondtam, csudálnám, ha képes volnék, ezt az annyira megnőtt rágalmat ily rövid idő alatt belőletek kiirtani. Előttetek áll tehát az igazság, édes athenæi férfiak. Nem titkoltam el előttetek sem nagyot, sem kicsinyt, sem el nem hallgattam: úgy beszélek. Pedig csaknem biztosan tudom, hogy épp e miatt gyűlöletes leszek előttetek. S éppen ez a bizonyítéka annak, hogy igazat mondok s hogy éppen ez az ellenem szóló rágalom s ezek az okai. S ezt akár most, akár később vizsgáljátok, B így fogjátok találni.

XI. A mivel tehát első vádlóim vádolgattak, arra elegendő ez a védelem veletek szemben. Meletos ellen azonban, az ellen a derék és hazaszerető ember ellen, a mint ő magát nevezi, valamint a későbbiek ellen is ezután próbálom meg magamat védelmezni. Ezek ugyanis már egészen más vádlók; s így újra elé kell hát vennünk az ő vádiratukat is. Hangzik C pedig ez ekképp: «vétkezik Sokrates» — úgymond — «mert elrontja az ifjúságot s nem hisz azokban az istenekben, a kikben az állam hisz, hanem más új istenségekben.» Ez tehát a vád most már. Vizsgáljuk meg hát e vádnak minden egyes pontját. E szerint vétkeztem, azt mondja, mert elrontom az ifjúságot. Biz' én meg azt mondom, édes athenæi férfiak, Meletos vétkezik, mert tréfát űz komoly dologból, könnyelműen törvényszék elé idéztet¹¹⁾ embereket s aggodó ügybuzgalmat színlel oly dolgokban, a melyekkel soha éppen semmit sem törődött. S hogy ez így van, megkísérlem bebizonyítani nektek.

D XII. S most ide nekem, édes Meletos, és beszélj: «Azt csak sokra becsülöd, úgy-e, ha az ifjúság a lehető legderekabba válik?» — «Már én igen.» «S most már rajta, mondd

meg ezeknek itt, ki az, a ki őket jobbakká teszi. Mert csak tiszta dolog, hogy tudod, hiszen a sziveden fekszik. Mert hogy ki az, a ki megrontja — a mint mondd — megtaláltad s ezek elé vezetsz ime itt engem és bevádolsz. De hát a ki jobbakká teszi, rajta, azt mondd meg s mutasd meg nekik, hogy kicsoda. Látod, édes Meletos, hogy hallgatsz és nem bírod megmondani? S mégsem látod szégyenletes dolognak, sem elegendő bizonyítéknak ezt arra, már a miről én szólok, hogy t. i. te semmit sem törődtél ezzel a dologgal? Hanem azért csak mondd, jó ember, ki teszi jobbakká őket?» «A törvények.» «De hát nem ezt kérdem ám én, édes E atyafi, hanem hogy melyik ember, a ki első sorban ezt magát is, t. i. törvényeket ismeri.» «Ezek, édes Sokrates, a bírák.» «Hogy mondd, édes Meletos? Ezek itt képesek az ifjúságot nevelni és derekabbá tenni?» «Mindenesetre.» «S vajjon mindnyájan-e, vagy némelyikök igen, némelyikök nem?» «Valamennyien.» «Herára, biz' igazán jól beszélsz. Mekkora bősége a hasznos embereknek! Hát aztán, ezek a hallgatók is jobbakká teszik-e őket, vagy nem?» «Ezek is.» «Hát ezek a 25 tanácsosok is.» «Még a tanácsosok is.» «De hát édes Meletos, ezek a népgyűlésen jelenlevők, t. i. a népgyűlés tagjai, csak nem rontják most már az ifjúságot? Vagy javítják ők is valamennyien?» «Még ők is.» «Úgy látszik tehát, hogy valamennyi athenæi jobbakká és derekabbakká teszi az ifjakat, csakis én nem; egyesegyedül én rontom. Ezt állítod, úgy-e?» «Mindenesetre csakis ezt állítom.» «Bizony nagy szerencsétlenségre ítéltél engem! De felelj csak nekem tovább. Vajjon a lovakra nézve is így gondold a dolgot? T. i. hogy minden B ember jobbakká teszi őket, csakis egy van, a ki megrontja? Vagy pedig ennek épp az ellenkezője áll, hogy t. i. csakis egyvalaki, vagy legfeljebb még egy pár ember, t. i. a lovászok, képes őket jobbakká idomítani? A sokaság pedig, ha a lovakhoz fér és használja őket, csak elrontja? Nem így van-e

a dolog, édes Meletos, úgy a lovakra, mint az összes állatokra nézve? Már mindenesetre így van, akár tagadjátok te is, meg Anytos is, akár hiszitek. Hiszen valami nagy boldogság volna ám az az ifjúságra nézve, ha csakis egyetlenegy rontaná őket, a többiek pedig hasznukra volnának. De hát ime szépen bebizonyítottad, édes Meletos, hogy soha sem törődtél az ifjúsággal s tisztán megmutatod abbeli gondatlanságodat, hogy épenséggel nem nyomja a szívedet, a mivel vádolsz engem.

XIII. Azt mondd meg még nekünk, Zeusra kérlek, édes Meletos, vajjon melyik jobb, becsületes polgárok közt lakni, vagy gonoszok között? Erre felelj, édes barátom. Hiszen nem kérdezek semmi nehezet. Nem bánnak-e a gonoszok rosszul a hozzájuk mindig legközelebb állókkal, a jók pedig jól? » «De nagyon is». «Van-e most már olyan ember, a ki azt akarná, hogy a vele érintkezők inkább ártsanak neki, mint használjanak? Erre felelj, jó ember. Hiszen a törvény is parancsolja, hogy felelj. Van-e, a ki azt akarja, hogy ártsanak neki? » «Már bizony nincs». «S ki vele most már, vajjon azért idéztél-e engem ide, mivel szándékosan rontom és rosszabbítom az ifjúságot, vagy mivel nem szándékosan? » «Én biz azért, mert szándékosan». «Ugyan, ugyan, édes Meletos? Annyival volnál te bölcsebb énnálam ilyenkorúnál olyankorú létedre, hogy te tudod, hogy a rosszak mindig rosszul bánnak a hozzájuk legközelebb állókkal, a jók pedig jól; én azonban a tudatlanságnak oly fokára jutottam, hogy még azt sem tudom, hogy, ha elrontok valakit a velem érintkezők közül, annak a veszélynek teszem ki magamat, hogy rosszsza!l fizet majd, azaz tehát, hogy a mint te állítod, ezt az oly nagy rosszat szántsándékkal cselekszem? Ezt én már nem hiszem el neked, édes Meletos, s azt hiszem, más emberfia sem hiszi el senki. Hanem igenis, vagy

26 nem rontok, vagy ha rontok, nem szántsándékkal rontok;

úgy, hogy te mind a két esetben hazudsz. Ha pedig nem szántszándékkal rontok, az ilyen nem-szándékos vétségek miatt nem szokás ide idézni az embert, hanem csakúgy négyszemközt veszik elő, felvilágosítják és figyelmeztetik. Mert hiszen világos, hogy, ha felvilágosítanak a dologról, nem teszem többé, mikor úgysem készakarva tettem. De te kerültél azt, hogy velem találkozzál s felvilágosíts a dologról, ez eszed ágában sem volt; hanem ide bezzeg ide idéztél, pedig törvény, hogy ide csakis azokat kell vezetni, a kik büntetésre valók s nem a kik tanításra szorulnak.

XIV. Íme tehát, édes athenæi férfiak, az világos most már, a mit említettem, hogy t. i. Meletos mindezzel a dologgal sem nagyon, sem egy kicsikét egyáltalában nem törődött. De hát csak mégis mondd meg most már nekünk, édes Meletos, hogyan állítod azt, hogy én a fiatalabbakat elrontom? Vagy világos dolog már, hogy a szerint a vádirat szerint, a melyet fogalmaztál, azt tanítom, ne higgyenek azokban az istenekben, a kikben a város hisz, hanem más új istenekben? Nem azt állítod-e, hogy ezzel a tanítással rontom el őket?» «Ezt állítom biz' én teljes lelkemből». «Nos tehát épp azokra az istenekre kérlek most, édes Meletos, a kikről éppen szó van, ismételd ezt még világosabban nekem is, meg ezeknek a férfiaknak is. Mert én nem bírom megérteni, hogy vajjon azt állítod-e, hogy azt tanítom, higgyenek istenekben, így tehát enmagam is hiszek istenekben s éppenséggel nem vagyok istentagadó s ezzel nem is vétkezem; az igaz, hogy nem a kikben a város hisz, hanem másokban; s éppen ez az, a mivel engem vádolsz, hogy t. i. másokban. Vagy pedig azt állítod-e, hogy egyáltalában én magam sem hiszek istenekben s másokat is erre tanítok?» «Ezt állítom, hogy t. i. teljességgel nem hiszel istenekben». «S ugyan hogy állítod ezt, te bámulatos Meletos, te?! Én tehát sem a napot, D sem a holdat nem tartom isteneknek, mint a többi embe-

rek?» «Nem bizony, Zeusra mondom, édes biráskodó férfiak: mert hát a napot kőnek állítja, a holdat pedig földnek». Azt hiszed, Anaxagorast¹²⁾ vádolod, drága Meletos, ezeket pedig annyira lenézed, hogy azt gondolod, járatlanok az irodalomban s nem tudják, hogy a klazomenæi Anaxagoras iratai telve vannak efféle nézetekkel. S ezt tanulná most már E

éntőlem a fiatalság, ezt, a mit nem egyszer, ha nagyon sokért, hát egy drachmáért megvehet a színházban¹³⁾ s kinevetheti Sokratest, hogy sajátjának adja ki, a mi különben úgys oly képtelenség. De az isten szerelmére, hát olyan körömszakadtáig istentagadónak tartasz te engem?» «Hát bizony hogy annak, Zeusra, tökéletesen annak». «Megfoghatatlan ember vagy, édes Meletos, s azt hiszem, hogy tenmagad is bizonyosan ennek tartod magadat. Mert nekem úgy tetszik, édes athenæi férfiak, hogy ez az ember rettenetesen elbizakodott és fékevesztett s ezt a vádiratát is egyáltalában elbizakodottságból, féktelenségből és gyerekes könnyelműségből 27

fogalmazta. S akár csak rejtvényt próbált volna szerkeszteni, olyannak látszik. Vajjon észreveszi-e majd Sokrates, ez a bölcs ember, hogy én csak tréfálok s magam magamnak mondok ellent, vagy rászedem majd őt is, meg a többi hallgatókat is? Mert nekem úgy rémlik, hogy ez az ember ellene mond önmagának a vádiratban, mintha csak azt mondaná: «Vétkezik Sokrates, mert nem hisz istenekben, hanem hisz istenekben». Már pedig ezt csak tréfálgató ember mondhatja.

XV. S vizsgáljátok meg most már velem együtt, édes férfiak, miképpen gondolom én azt, hogy ő ezt mondja. Te meg aztán felelj nekünk, édes Meletos. Ti pedig emlékezzetek B

vissza arra, a mire már kezdetben kértelek benneteket, t. i. ne zugjatok nekem, ha a megszoktam módon beszélek hozzátok: «Ugyan édes Meletos, van-e olyan ember, a ki hisz emberi dolgok létezésében, de azt már nem hiszi, hogy emberek vannak? Hadd feleljen rá, édes férfiak, s ne zavar-

gasson majd ezzel, majd azzal. S van-e olyan, a ki nem hiszi, hogy lovak vannak, de lovakra vonatkozó dolgok igen? Vagy a ki nem hisz fuvolások létezésében, de fuvolásokra vonatkozó dolgokban már igen? Olyan ember nincs — te kitünő férfiú, te! Ha te nem akarsz felelni, hát majd felelek én neked is, meg ezeknek a többieknek is itt. De hát legalább erre felelj meg: «van-e olyan ember, a ki hiszi, hogy isteni dolgok vannak, de már azt, hogy istenek volnának, nem hiszi?» «Olyan nincs.» Mennyire megörvendezettél, hogy habár nehezen is, feleltél rá s engedted az ő kényszerüknek. Tehát nem azt állítod-e, hogy hiszek istenek létezésében és hirdetem is őket, akár újak ők most már, akár régiek? Hiszek bizony hát isteni dolgok létében, legalább a saját állításod szerint, s ezt esküvel is megerősítetted a vádiratban. Már pedig ha isteni dolgok létezésében hiszek, nagyon is hinnem kell most már szükségképpen isteni lények létében is. Nem így áll-e a dolog? Már bíz' így áll. Felteszem ugyanis rólad, hogy helyesled, mert nem felelsz. Az isteni lényeket pedig nemde isteneknek, vagy istenek gyermekeinek nevezük-e most már? Megengeded-e, vagy nem?» «Nagyon is meg». Ha tehát már hiszek isteni lényekben, a mint állítod, és ha az isteni lények bizonyos istenek, akkor ez volna az, a mit mondok, hogy t. i. te rejtvényekben beszélsz és tréfálódzol, mikor azt mondod, hogy nem hiszek istenekben, viszont meg, hogy hiszek bennök, mivel már isteni lényekben hiszek. Másrésről meg ha az isteni lények isteneknek, gyermekei, még pedig fattyugyermekei, vagy nympháktól, vagy másvalakitől, már t. i. a kiktől állítják: akkor melyik ember mondaná azt, hogy vannak isteneknek gyermekei, de istenek nincsenek? Ez épp oly képtelenség volna, mintha valaki azt hinné, hogy vannak ugyan lovaktól is, meg szamaraktól is csikók, [öszvérek], de lovak és szamarak, nem hinné, hogy vannak. Nem lehet hát másképp, édes Meletos, mint

hogya te ezt [a vádiratot] csakis azért szerkesztetted, hogy próbára tégy bennünket; vagy pedig, mert zavarban voltál, hogy minő igaz bűnnel vádolj be engem. De hogy te bárkit is, a kinek csak egy kis esze van, meggyőzhetnél az emberek között arról, hogy ugyanaz a valaki, a ki hisz isteni lényekben és isteni dolgokban, viszont nem hisz sem isteni lényekben, sem istenekben, sem hősökben — ez teljességgel lehetetlen.

XVI. De hiszen, édes athenaei férfiak, hogy én a Meletos vádirata értelmében nem vétkezem, az, azt hiszem, nem szorul sok védelemre, elegendő már ennyi is. Az azonban, a mit előbb is mondtam, hogy t. i. sokan nagy gyűlöletre lobbantak ellenem, jól tudjátok, hogy tény. És ez az, a mi engem elveszít, ha ugyan elveszít; nem Meletos, sem Anytos, hanem igenis a sokaság rágalma és gyűlölete. Sok más, derék férfiút elveszített ez már, s hiszem, hogy el is fog még veszíteni. Nem forog fenn az a veszély, hogy én nálam ér majd véget. De talán azt mondhatná most már valaki: «Nem szégyelled, édes Sokrates, hogy oly foglalkozásra adtak a fejedet, a mely íme halállal fenyeget most?» Ennek aztán én, még pedig igazságosan, így felelnék: Nem beszélsz ám szépen, jó ember, ha azt hiszed, hogy egy, csak valamicskét érő férfiúnak is szabad fontolgatnia azt a veszélyt, hogy életben marad-e, vagy meghal. Csakis azt kell inkább vizsgálgatnia, mikor valamit tesz, igazságos vagy igazságtalan dolgot cselekszik-e, derék emberhez illőt-e, vagy alávalóhoz? Hiszen különben hitványak volnának állításod szerint mindazok a félistenek, a kik Trója alatt haltak meg, de meg a többiek is, pl. Thetis fia, a ki annyira megvetette a veszélyt, mikor meggyalázó tettet kellett elszenvednie, hogy mikor az anyja, istenasszony létére, hozzá, a hogy Hektort meg akarta ölni, úgy gondolom, körülbelül így szólt: «Édes fiam, ha megbosszulod Patroklos barátod halálát és

megölöd Hektort, te magad is meghalsz. Mert« — úgy-
mond — «Hektor után mindjárt te reád sújt majd le a vég-
zet», — mondom, hogy mikor ő ezt hallotta, megvetette a
halált és a veszélyt, mert jobban félt attól, hogy gyáván élet-
ben marad s a barátját meg nem bosszulja, s így szólt: «Hadd
haljak még azonnal, a mint a bűnöst megbüntettem, de leg-
alább nem maradok nevetség tárgyául görbült orrú hajóim-
nál, mint terhe a földnek». S csak nem hiszed hát, hogy
törődött a halállal és a veszedelemmel? Mert valóban így áll
a dolog, édes athenaei férfiak. A hová valaki már egyszer
oda állt, azt gondolva, hogy ott legjobb, vagy mert a legfőbb
hadúr rendelte oda, annak, azt hiszem, ott kell helytállania
s a veszélylyel szembeszállania és sem halállal, sem más
valamivel nem szabad törődnie, csakis az egy szégyennel.

XVII. Én tehát hitványságot követtem volna el, édes
athenaei férfiak, azzal a tettemmel, ha, a mikor a fővezérek, a
kiket ti választottatok vezéreimmé, Potidaianál¹⁴⁾ is, Amphi-
polisnál¹⁵⁾ is és Delionnál¹⁶⁾ is helyemet kijelelték, ott, a
hová rendelte, mint bárki más, helyemen maradtam, s a
halál veszélyének tettem ki magamat: akkor pedig, a mikor —
a mint én gondoltam és szentül hittem — az isten rendelt
ide, hogy böleselkedve s mind magamat, mind másokat vizs-
gálgatva éljek, itt helyemet a haláltól s más egyéb ilyes baj-
29 tól való féltében elhagytam volna. Már ez igazán hitvány-
ság volna s akkor valóban jogosan idézhetne engem bárki is
törvényszék elé, hogy nem hiszek istenekben, mivel nem
engedelmeskedem az isteni kijelentésnek, félek a haláltól s
bölesnek tartom magamat, mikor nem vagyok az. Mert, édes
férfiak, félni a haláltól épen annyi, mint bölesnek tartani
magát, mikor nem az. Hiszen csak látszólag tudja ilyenkor
az ember azt, a mit nem tud. Azt senki sem tudja ugyanis a
halálról, vajjon véletlenül nem a legislegnagyobb jó-e az
emberre nézve; félnek pedig tőle úgy, mintha csak biztosan

Btudnák, hogy a legnagyobb rossz. S már hogyné volna ez a leggyalázatosabb tudatlanság, mikor t. i. azt hiszszük, hogy tudjuk, a mit nem tudunk. Én azonban, édes férfiak, a jelen esetben is talán épp ebben különbözöm az emberek sokaságától s ha már valamiben bölcsőbbnek merném magamat állítani valakinél, csakis abban az egyben, hogy a mikor semmi elegendőt nem tudok az alvilágról, nem is gondolom azt, hogy tudok. De hogy jogtalankodni, s a jobbnak, akár isten, akár ember, nem engedelmeskedni rossz és galád dolog, azt már tudom. Azon bajok helyett tehát, a melyekről tudom, hogy bajok, sohasem fogok félni és megszabadulni olyan bajoktól, a melyekről nem tudom, hogy véletlenül nem jó dolgok-e. Úgy, hogy ha ti most engem, nem hívének Anytosnak, a ki azt állítja, hogy vagy nem kellett volna egyáltalában ide kerülnöm, vagy ha már ide kerültem, lehetetlenség, hogy a halál fia ne legyek, mert, a mint előttetek állítja, ha megszabadulnék, fiaitok legott azzal foglalkoznának, a mit Sokrates tanít, és egyáltalában valamennyien elromlanának — [mondom, ha ti most engem] elbocsájtánátok s így szólnátok hozzám: «Édes Sokrates, most az egyszer nem hallgatunk Anytosra, hanem szabadon bocsájtunk téged, de csakis azzal a feltétellel, hogy soha többé nem foglalkozol ezzel a vizsgálódással, sem nem bölcselkedel. Ellenben ha újra rajta érnek ezen a foglalkozáson, halállal lakolsz. Mondom, ha engem, a mint mondtam, ily feltétellel szabadon bocsájtánátok, azt válaszolnám nektek, hogy én titeket tisztellek és szeretlek ugyan, édes athenæi férfiak, de mégis inkább az istennek engedelmeskedem, mint nektek. S a meddig csak lélekzem és tenni bírom, sohasem hagyom abba a bölcselkedést, sem hogy titeket intselek s fel ne világosítsalak, a melyikötökkel véletlenül csak találkozom, még pedig azokkal a szókkal, a melyekkel szoktam: t. i. legdrágább férfiú! Athenæi létedre, mint polgára a bölcseségre és erőre

legnagyobb és legdicsőbb városnak, nem szégyelled, hogy E csak azon jár az eszed, hogy mentől nagyobb kincset, hírnevet és rangot szerezz magadnak, de hogy belátóbb, igazságosabb légy, s lelked mentől jobb legyen, azzal nem törődöl, arra nem gondolsz? Ha pedig valamelyikőtök ezt tagadná s azt mondaná, hogy igenis törődik, akkor nem küldeném őt nyomban el, sem el nem mennék, hanem kérdezgetném őt, vizsgálgatnám és czáfolgatnám; ha pedig azt venném észre, hogy nincs birtokában az erénynek, pedig azt állítja, meg-30 dorgálnám őt, hogy a legértékesebbet legkevesesebbre becsüli, a hitványabbat pedig többnek tartja. Igen, ezt tenném ifjával is, öregjével is, mindenkivel, a kivel csak találkoznom, idegen- nel, városunkbelivel, sőt veletek, városbeliekkal még örömes- tebb, mentől közelebb álltok hozzám származásotoknál fogva, Mert, tudjátok meg jól, az isten parancsolja ezt nekem s én hiszem, hogy semmi jobb dolog nem történt még soha veletek a városban, mint ez az én istennek szóló szolgálatom. Hiszen nem teszek én semmi mást, mikor köröskörül járkálok, mint hogy rábeszélem mind az ifjabbakat, mind az öregebbeket közöletek, hogy se testükről, se kincseikről előbb, vagy éppen oly gonddal, mint lelkükről, ne gondoskodjanak, hadd legyen ez a legjobb; mert — mondom nekik — [nem kincsekből származik az erény, hanem erényből lesz a kincs s minden emberi jó együttvéve mind a magán, mind a nyilvános életben.] Ha tehát e beszédemmel elrontom az ifjúságot, akkor ez ártalmas beszéd lehet. Ha pedig azt állítja valaki, hogy mást beszélek, mint ezt, akkor annyit ér a szava, mint a semmi. Tehát a mi ezt illeti, édes athenæiek, azt mondhatnám, akár hallgattok Anytosra, akár nem, akár bocsájtok szabadon, akár nem, én másképp nem fogok cselekedni, nem, inkább száz halált szenvedek el c érette.

XVIII. De ne zugjatok, athenæi férfiak, hanem marad-

jatok a mellett, a mire kértelek benneteket, hogy t. i. ne zug-
 jatok arra, a mit mondok, hanem hallgassátok meg. Mert azt
 hiszem, hasznotokra válik, ha meghallgatjátok. Még több
 más egyebet is szándékozom ugyanis nektek mondani, a
 mikre talán kiabálásra fakadtok majd. De semmi esetre se
 tegyétek ezt. Hiszen tudjátok meg jól, hogyha engem olyan
 létemre, a minőnek magam mondom, megöltök, nem énne-
 kem árttok jobban, hanem tinmagatoknak. Nekem tudniillik
 D sem Meletos nem árthat semmit, sem Anytos; erre egyikök
 sem volna képes. Nem tartom ugyanis isten rendelése sze-
 rintí dolognak, hogy a derekabb embernek árthasson a hit-
 ványabb. Talán megölethet, az igaz, vagy száműzethet, vagy
 megfosztathat polgári jogaimtól. S ezt talán ő is, meg más is
 valami nagy bajnak gondolja; de én nem tartom ám annak,
 hanem sokkal inkább tartom azt, ha valaki úgy cselekszik,
 mint ő most, t. i. azon van, hogy egy férfiút jogtalanul meg-
 öljenek. Én tehát, édes athenæi férfiak, nagyon távol állok
 most attól, hogy enmagamért védelmezzem magamat, akár-
 mint hiszi is egyik vagy másik, hanem csakis tiértetek, hogy
 valahogy vétket ne kövessetek el az istentől nektek jutott
 E adomány ellen, a mikor engem elítéltek. Mert ha engem meg-
 öltök, nem egykönnyen találtok más, ilyen valakit, a ki —
 bárha nevetséges is kimondani — isten rendeletéből teljes
 erejével sarkantyuzza várostokat, akárcsak valami nagy és
 nemes paripát, a mely épp nagysága miatt meglehetősen lomha
 s rászorul, hogy sarkantyúval biztassák; a milyennek t. i. —
 úgy látszik, — az isten engem rendelt a városnak, hogy úgy
 serkentlek benneteket, intem, korholom külön-külön mind-
 31 egyikötöket s nem hagyom abba egész nap, mindenkinek a
 nyakán ülök. Ilyen ember nem egyhamar terem más számo-
 tokra, édes férfiak. Ha tehát rám hallgattok, kimélni fogtok
 engem. De könnyen meglehet, hogy ti megharagudva reám,
 mint a kiket álmukból felébresztenek, nem jöttök majd s

Anytosra hallgatva minden teketória nélkül megöltök, hátra-
levő élteteket pedig aztán alvásban töltitek tovább, ha ugyan az
isten más valakit nem küld számotokra, mert ügyeteket
szívén hordja. Hogy pedig éppen én vagyok véletlenül az,
a kit isten, mint ilyet, városotoknak adott, azt már ebből is B
megtudhatjátok: elüt ugyanis minden emberi cselekvéstől az,
hogy én minden ügyemet elhanyagoltam s már annyi éve
tűröm, hogy házi ügyeim el vannak hanyagolva, míg éjjel-
nappal a ti javatokon fáradozom, felkeresem négyszemközt
mindegyikötöket, mintha csak atyátok, vagy bátyátok volnék
s figyelmeztetem, hogy erényre törekedjék, S még ha legalább
valami hasznom volna belőle és jutalmat kapnék érte, hogy
benneteket serkentgetlek, volna a dolognak valami értelme.
De így láthatjátok magatok is most, hogy vádlóim, bár min-
den tekintetben oly szenttelenül vádoltak, ebben a tekintet-
ben még sem tudtak rávetemedni arra a szentelenségre, C
hogy tanút állítsanak arra, hogy én valakitől valaha jutal-
mat kaptam, vagy csak kértem volna is. Hiszen az a tanu, a
kit én hozok fel, t. i. szegénységem, elég bizonyíték, — azt
gondolom, — arra, hogy igazat mondok.

XIX. S talán nem mindennapi dolognak tűnhetik fel
most már, hogy én köröskörül járkálgatva, négyszemközt
ily tanácsokat osztogatok, s erősen fáradozom, nyilvánosan
pedig nem merek a ti sokaságtok elé lépni s tanácsokat adni
a városnak. Ennek pedig az az oka, hogy a mint ezt már ti
az én számból is gyakran hallottátok, bennem fel-felébred
valami isteni és szellemi [hang]. Ezt már Meletos is meg- D
említette vádiratában, hogy mint a komédiákban szokás,
nevetségessé tegye. Pedig ez megvan nálam; gyermekségem-
től fogva megvan, hogy t. i. bizonyos hang meg-megszólal
bennem s a mikor megszólal, mindég visszatart attól, a mit
tenni akarok, rábeszélni nem beszél rá soha. S ez az, a mi
meggátol abban, hogy az állam ügyeivel foglalkozzam. S úgy

látszik, nagyon is helyén van, hogy meggátol. Mert hiszen jól tudjátok, édes athenæi férfiak, hogy ha én rég hozzáfogtam volna az állami ügyekkel való foglalkozáshoz, már rég E el is vésztem volna; és sem nektek nem voltam volna hasznokra, sem magamnak. S ne haragudjatok rám, hogy megmondom az igazat: mert hát nincs olyan ember, a ki bántatlanul maradna, ha akár veletek, akár más sokasággal bátran szembe mer szállni s megakadályozza azt a sok igazságtalanságot és törvényteleniséget, a mely a városban történik.

32 Az ilyen, valóban az igazságért küzdő férfiúnak, ha csak rövid időre is bántatlanul akar maradni, okvetetlenül a magánéletbe kell vonulnia s nem államférfiuskodnia.

XX. Nagy bizonyítékokat hozhatok fel részemről ezekre nektek. Nem pusztá szókat, hanem, a mit ti nagyra becsültök, tetteket. Halljátok tehát, a mi velem esett meg, hogy lássátok, hogy az igazság ellenére egyetlen egy dolog előtt sem szoktam meghajolni a haláltól való félelemből. S e miatt a meg nem hajlásom miatt egyszer már majdnem elvesztem. Unalmas és hosszadalmas dolgot beszélek most el nektek, B de igazat. Én t. i. más tisztséget sohasem viseltem az államban, édes athenæiek, csakis tanácsoskodtam ¹⁷⁾ S történt egyszer, hogy a mi törzsünk, az antiochiai, vezette az ülést, a mikor is ti azt a tíz vezért, a kik a tengeri ütközetben ¹⁸⁾ elesetteket nem akarták eltemetni, együttesen elítéltétek, persze törvényellenesen, a mint ezt később ti magatok is mindannyian beláttátok. Ekkor csakis én szálltam szembe veletek az összes ülésvezetők között, hogy t. i. semmit se tegyetek a törvény ellen; s ellenetek szavaztam. S bár a szónokok készen álltak, hogy engem feljelentsenek s börtönbe vitessenek, sőt ezt ti is kiabálva követeltétek: én mégis azt C gondoltam, hogy a törvényt és az igazsággal tartok inkább s kiállok a veszélyt, mintsem hogy titeket, a kik igazságtalannul határozotatok, kövessetek s megrettenjek a békától s a

haláltól. S ez akkor volt, mikor még demokratikus uralom volt az államban. Mikor pedig az oligarchia uralma kerekedett felül, a harmincz engem ötödmagammal ismét az ülésvezetők épületébe ¹⁹⁾ hivatott s meghagyta, hogy hozzuk el Salamisból a salamisi Leont, hogy halállal lakoljon. Sok ilyesfélét parancsoltak különben ők sokaknak, másoknak is; azt akarták, hogy mentől többen bajba keveredjenek. S ekkor D én már nem szóval, hanem viszont tettel mutattam meg, hogy én a halált — ha ugyan nem nagyon parasztos azt mondanom — kutyába se veszem; ellenben azt, hogy semmi jogtalanságot és gonoszságot ne kövessek el, már egészen a szívemen hordom. Engem ugyanis az a hatalom, bár ily erős volt is, nem ijesztett meg annyira, hogy valami jogtalanságot kövessek el; hanem, a mikor az ülésvezetők épületéből kijöttünk s azok négyen Salamisba mentek s elhozták Leont, én elváltam tőlük s haza mentem. S meglehet, hogy ezért halállal lakoltam volna, ha ez az uralom rövid idő alatt meg nem E bukik. S erre sokan lesznek tanúim közöletek.

XXI. Vajjon hiszitek-e tehát, hogy én ennyi évig élhettem volna, ha nyilvános hivatalokat viselek s e hivataloskodásomban, mint derék emberhez méltó, az igazságot védem s ezt, a hogy illik, a legtöbbre becsülöm? Távolról sem, édes ³³ athenæi férfiak. De bizonyára egyetlenegy más emberfia sem. Hiszen engem egész életemen keresztül a nyilvános életben is, ha ugyan tettem itt valamit, olyannak fogtok találni — s a magánéletben is szakasztott az vagyok, — mint a ki soha semmiben sem engedtem az igazság ellenére senkinek, sem másnak, sem ezek közül valamelyiknek, a kiket rágalmazóim tanítványaimnak mondanak. Én nem szegődtem sóha senki tanítójának. De ha mégis valaki, akár ifjabb, akár öregebb, hallgatni kíván engem, a mikor beszélek, vagy dolgaimat végzem, ezt senkitől sem szoktam soha rossz néven venni. Meg aztán nem csak akkor társalkodom B

valakivel, ha fizetést kapok érte, s ha nem kapok, nem társalkodom: hanem átadom magamat szegénynek és gazdagnak egyformán, hadd kérdezzen, vagy ha tetszik, felelgessen s úgy hallgassa, a mit beszélek. S hogy közölük derék emberré válik-e valamelyik, vagy nem, ezért én felelősséget igazság szerint nem vállalhatok ám, mert senkinek sem tettem soha abbeli ígéretet, hogy oktatást adok neki, s nem is oktattam. De ha mégis azt állítja valaki, hogy valamikor tanult tőlem, vagy négyszemközt hallott tőlem valamit, a mit a többiek valamennyien nem, tudjátok meg jól, hogy nem mond igazat.

C XXII. De ugyan hát mért is örülnek némelyek, hogy velem hosszabb ideig társaloghatnak? Már hallottátok, athenæi férfiak. A tiszta igazságot mondtam én el nektek, t. i. örömüket lelik abban, hogy hallják, mikor vizsgálgatom azokat, a kik magukat bölcséknek hiszik, pedig nem azok. Mert hiszen ez nem is kellemetlen dolog. Nekem pedig, a mint mondtam, az isten hagyta meg ezt tennem mind jóslatokban, mind álmokban, mind pedig mindenféle más módon, a hogy csak más valami isteni végzet embernek ilyesvalamit valaha tenni parancsolt. S ez épp oly igaz, édes athenæiek, mint a mily könnyen bebizonyítható. Mert ha én már az

D ifjak közöl egynéhányat elrontok, egynéhányat pedig már el is rontottam, akkor némelyiköknek, ha jobban megöregedtek, bizonyára fel kellene ismerniök, hogy én nekik ifjúkorukban valamikor valami rosszat tanácsoltam, s most aztán ide kellene nekik lépniök s engem vádolniök és büntettetniök. Ha pedig ők maguk nem akarnák ezt tenni, akkor egyiknek vagy másiknak a rokonaik közül, pl. atyjuknak, fítestvérüknek, vagy más egyéb atyafioknak csak emlékezniök [és megbüntettetniök] kellene most arra, hogy vajjon szenvedtek-e valami rosszat tőlem valamikor az övéik. Általában sokan

E jelen vannak itt közölük, látom őket. Itt van pl. először is Kriton,²⁰⁾ az én kortársam s egy és ugyanazon községbelim,

ennek a Kritobulosnak az atyja; aztán meg sphettosi Lysanias,²¹⁾ ennek az Aischynesnek az atyja, továbbá ez a kephisiai Antiphon, Epigenes atyja. S így aztán ezek a többiek is, a kiknek fitestvérei a társalgásomban részt vettek: Nikostratos, Theozotides fia, Theodotos fitestvére — s ez a Theodotos már meg is halt, úgy, hogy bizony nem is tarthatná őt vissza — aztán Paralos, ez a Demodokus fia, a 34 kinek a fitestvére Theages volt; ez az Adeimantos Ariston fia, a kinek fitestvére ez a Platon itt, továbbá Aiantodoros, a kinek meg ez az Appolodoros a fitestvére. S még sok mást meg tudnék nektek nevezni, a kik közül egyikre vagy másokra Meletos, mint tanúra kivált a beszédében hivatkozhatott volna. Vagy ha elfelejtette akkor, sorolja elé most, én megengedem s mondja ki, ha van ilyesvalamije. De lám, ti ennek épp az ellenkezőjét fogjátok tapasztalni, édes férfiak, hogy t. i. valamennyien készségesen nekem jönnek segítségemre, nekem, megrontójuknak, a ki, mint Meletos és Anytos mond- B ják, az ő hozzátartozóikat rosszra tanítottam, Hiszen maguknak a megrontottaknak még csak könnyen lehetne valami okuk, hogy segítségemre jöjjenek; de a kiket meg nem rontottam, a már élemedettebb korúaknak, az ő rokonaiknak, minő más okuk lehetne védelmemre kelni, mint az a valódi és jogos [okuk], hogy t. i. tisztában vannak azzal, hogy Meletos hazudik, én pedig igazat mondok.

XXIII. De legyen elég, édes férfiak. A mit védelemül felhozhatnék, körülbelül ez s talán más ilyesféle. S meglehet, C hogy egyikőtök-másikátok boszankodik is majd, ha magára gondol, hogy t. i. ennél a pörnél csekélyebb pörbe lévén bonyolódva, hogy könyörgött és esdekelt patakozó könnyek közt a bírák előtt, sőt odavitte gyermekeit is, csak hogy még jobban megkönyörüljenek rajta, s oda rokonai és barátai közül is sokakat: én ellenben semmi ilyesfélét nem teszek, pedig, a mint látom, a legnagyobb veszedelemben forgok.

Lehet tehát, hogy egyik vagy a másik, ha meggondolja ezt, szigorúabban jár majd el irányomban s e miatti haragjában épp haragjából adja be szavazatát. Már ha valamelyikőtök D ilyen volna — én ugyan részemről nem tartom ezt méltányos dolognak — de ha — mondom — mégis ilyen volna: akkor, azt hiszem, méltán szólhatok így hozzá: drága barátom, van ám bezzeg nekem is egy pár rokonom, mert, a mint Homerosnak ez a verse ²²⁾ mondja: «én se születtem a cserfától vagy szikladarabtól», hanem emberektől, így hát nekem is vannak rokonaim és gyermekeim, édes athenæi férfiak, még pedig három: egy már fiatal ember, a másik kettő pedig még gyermek. Hanem azért egyikőjüket sem hozom ide, hogy titeket felmentő szavazatra kérjelek. S ugyan hát mért nem teszek sehogysem ilyet? Nem elbizakodottságból, édes E athenæiek, sem azért, mintha titeket lenéznék, hanem csakis azért, — az t. i., hogy bátran szemébe nézek-e én a halálnak, vagy nem, már más kérdés, — mert hát azt a szöbeszédet, hogy t. i. én ilyen korban s ezzel a hírnévvel birva ilyesvalamit tettem, akár igaz ez most már, akár hazugság, sem magamra, sem tireáto, sem az egész városra nézve nem 35 tartom szép dolognak. De meg a közhit is azt tartja már, hogy Sokrates különbözik egyben-másban a sokaságtól. Ha tehát azok, a kik, úgy látszik, kitűnnek közöttetek bölcseségükkel vagy más ilyesféle jeles tulajdonságukkal, így viselkednének, az bizony csúf dolog volna. Pedig én gyakran láttam ilyen embereket; mikor elítélték őket, bár úgy látszott, hogy érnek valamit, rettenetesen kapkodtak fűhöz-fához, mert azt hitték, valami szörnyűséges dolgot szenvednek ha meghalnak. Mintha bizony halhatatlanok lennének, ha a meg nem ölnétek őket. Az ilyenek, én azt tartom, szégyenfoltot ejtenek a városon, úgy, hogy bármelyik idegen is azt mondhatja, hogy a kik az athenæiek között kitűnnek jelességben s a kiket ők maguk a tisztségekben s más egyéb mélt-

tóságokban első helyre méltatnak, éppen azok egy cseppet sem különböznek az asszonyoktól. E szerint tehát, édes athenæi férfiak, egyrészt nekünk, a kik ilyesvalaminek látszunk, nem szabad így cselekednünk, másrészt nektek, ha mi így cselekednénk, nem szabad megengednetek, hanem épp azt kell megmutatnotok, hogy sokkal inkább elítélitek azt, a ki ilyen szánalmas szerepet játszik s nevetségessé teszi az államot is, mint a ki nyugodtságot tanusít.

XXIV. De nem is tekintve a szóbeszédet, édes férfiak, igazságosnak sem látszik nekem, hogy könyörögjünk a bíró C előtt s könyörgésünk árán meneküljünk meg a bajtól. Ellenkezően fel kell őt világosítanunk, meg kell győznünk. Mert hiszen nem azért ül ott a bíró, hogy kénye-kedve szerint osztogassa az igazságot, hanem azért, hogy szerinte ítéljen. S nem arra esküdött, hogy annak kedveskedik majd vele, a kinek neki tetszik, hanem, hogy törvény szerint szolgáltat igazságot. Ennélfogva tehát sem nekünk nem szabad benneteket esküszegésre szoktatnunk, sem nektek nem szabad rá szoknotok. Egyikünk sem cselekednék ugyanis kötelessége szerint. Ne kívánjátok hát tőlem, édes athenæi férfiak, hogy olyast tegyek előttetek, a mit sem szépnek, sem igazságosnak, sem törvényesnek nem tartok, főképpen, a mikor ez a Mele- D tos épp istentelenséggel vádol. Nyilvánvaló ugyanis, hogy hárábeszélnelek benneteket, s könyörgéseimmal eskütök ellenére kényszerítenélek: akkor arra tanítanálak, hogy ne higgyetek istenekben, s védelmemmel egyszerűen vádolnám enmagamat, hogy nem hiszek istenekben. De jóval másképp állám a dolog. Mert hát én hiszek bennök, édes athenæi férfiak, úgy, a hogy egy sem az én vádlóim közül. És most rátok bízom és az istenre, hogy ítéljeteK fölöttem, úgy, a mint az rám nézve is, meg rátok nézve is a legjobb.

XXV. Hogy ne haragudjam azért, a mi történt,²³⁾ édes E athenæi férfiak, hogy t. i. engem elítéltetek, arra sok min- 36

denféle dolog kényszerít. Hiszen nem is ért váratlanul, a mi velem történt. Sőt sokkal jobban csudálkozom a kétféle szavazatok eredményén, a számán.²⁴⁾ Mert részemről nem hittem volna, hogy ily kevésre rúg majd, hanem többre. S íme most, úgy látszik, hogy ha csak harmincz szavazat esik a másik oldalra, fel vagyok mentve. De Meletossal szemben, a mint látom, így is fel vagyok mentve. Sőt nemcsak hogy fel vagyok mentve, hanem még világos is mindenki előtt, hogy ha B Anytos és Lykon vádlóimnak fel nem lépnek, neki ezer drachmát kellene fizetnie, mert nem kapta meg a szavazatok ötödrészét.

XXVI. Halálbüntetésre ítél tehát engem ez a férfiú?! Jól van. S ugyan minő ellenbüntetést szabjak most már én, édes athenæi férfiak! Csak világos dolog, hogy valami olyast, a mit megérdemlek? Vajjon mit hát? Miféle büntetést vagy bírságot érdelek én azért, hogy egész életemben tanultam s nem henyéltem, sőt hogy mindazzal, a mivel a sokaság, pl. a pénzszerzéssel, a gazdálkodással, a hadvezéreskedéssel, a népszónokoskodással s más egyéb hivatalokkal, továbbá, hogy a városban előforduló összeesküvésekkel és lázadásokkal semmit sem törődtem? Mert én valóban becsületesebbné C tartom enmagamat, sem hogy ezekhez fogjak s így bántatlanul maradjak. Nem adtam hát a fejemet ezekre a dolgokra, a melyekre ha ráadom, sem nektek, sem enmagamnak semmi hasznót nem hajtok, hanem mint magánember járogattam el mindenkihez, hogy a legnagyobb jót tegyem vele. Erre adtam hát a fejemet, a mint mondom, s megpróbáltam rávenni mindegyikötöket, hogy egyről se gondoskodják övéi közöl előbb, mielőtt önmagáról, hogy a legjobb és a legeszebb legyen, nem gondoskodott, se a város ügyeivel ne törődjék előbb, míg magával a várossal nem törődött; s épp ezen D a módon gondoskodják aztán a többi dolgokról is. Miféle szenvedésre vagyok hát én méltó, hogy ilyen vagyok? N

Valami jóra, édes athenæi férfiak, ha ugyan érdem szerint igazságosan kell határozni. Még pedig, a mi ezt illeti, olyan jóra, a mely megillethet engem. S vajjon mi illeti hát meg azt a szegény, de jóltevő férfiút, a ki szűk viszonyai között is a buzdításotokra fordítja minden idejét? ! Nincs semmi, édes athenæi férfiak, a mi jobban megillethetné, mint hogy az ilyen férfiú a prytaneionban ²⁵⁾ étkezzék; sokkal jobban megérdemli ugyanis, mint ha valamelyikötök lovával, kétfogatújával, vagy négyfogatújával győzött az olympiai versenyeken. ²⁶⁾ Ez ugyanis csak annyit ér el, hogy ti boldogoknak látszotok, én pedig azt, hogy ezek vagytok. S aztán meg őE nem szorul rá a tápláltatásra, én meg rászorulok. Ha tehát ³⁷ igazságosan, érdem szerint kell megbecsülnöm magamat, erre, t. i. a prytaneionban való étkezésre becsülöm.

XXVII. Meglehet persze, hogy most is azt hiszitek körülbelül rólam, hogy úgy beszélek, mint az előbb a könyörületről és az esdeklésről beszéltem, t. i. elbizakodva. De nem úgy áll a dolog, édes athenæiek, hanem inkább így: én részemről meg vagyok győződve arról, hogy szántszándékkal egy emberrel sem követek el jogtalanságot. De hát erről titeket úgy sem győzlek meg. Csak rövid ideje ugyanis még, hogy egymással beszélgetünk. Volna csak azonban nektek is olyan törvényetek, én legalább így gondolom, mint a minő más embereknek van, hogy t. i. halálbüntetés ügyében nem csupán csak egy nap alatt, hanem B több napon át kell tanácskozni, akkor titeket is meggyőznék. Most azonban nem könnyű dolog rövid idő alatt nagy rágalmakat szétoszlatnom. Mivel tehát meg vagyok győződve róla, hogy senkivel sem teszek jogtalanságot, annál távolabb vagyok tőle, hogy enmagammal tegyek, s magam mondjam ki enmagam ellen, hogy méltó vagyok a rosszra, s ilyesvalamire becsüljem enmagamat. Mitől is féljek? Talán attól, hogy azt kell szenvednem, a mit Meletos indítványozott s a miről azt állítom, hogy sem azt nem tudom róla, jó-e, sem

azt, hogy rossz-e? E helyett tehát olyas valamit válaszszak, C a miről tudom, hogy rossz? S erre ítélem magamat? Talán börtönre? S ugyan mért kellene börtönben élnem s szolgál-
nom az ott folyton hivataloskodó hatóságot, a tizenegyes bizottságot? 27) Hát talán pénzbüntetésre? S aztán fogva üljek, a míg meg nem fizetem? De hiszen ez éppen az rám nézve, a mit csak e perczen mondtam: mert hát nekem nincs pénzem, a honnan fizessek. Talán száműzetésre ítélem hát magamat? Meglehet ugyanis, hogy ti erre ítélnétek. No már akkor igazán nagy volna az én életkedvem, ha oly esz- D telen volnék s nem látnám be, hogy, ha ti, mint polgártár-
saim, nem voltatok képesek eltérni az én társalgásaimat és beszédeimet, sőt ellenkezőleg oly terhesekké és gyűlölete-
sekké váltak előttetek, hogy íme most szabadulni iparkodtok tőlük: mondom, hogy akkor mások majd könnyebben eltűrik őket?! Távol állok tőle, édes athenæiek. Ugyancsak szép is volna az én életem, ha eltávozván, mint ebben az én korom-
ban levő ember felváltva egyik városból a másikba kóborol-
nék, s mint innen is, onnan is elűzött élnék! Mert jól tudom, hogy bárhova is mennék, az ifjuság épp úgy hallgatná beszé-
demet, mint itten. S ha elhajtanám magamtól őket, ők ma- E guk üznének el engem, rávennék az öregebbeket. Ha pedig
nem hajtanám el őket, megtennék ezt az ő atyjuk és roko-
naik ő miattuk maguk miatt.

XXVIII. Azt mondhatná erre most már valaki: De hát hallgatva és nyugton maradva nem volnál képes, édes Sokra-
tes, ha tőlünk eltávoznál: élni? Éppen ez az, a mit a leg-
bajosabb dolog némelyikőtökkel megértetnem. Mert ha azt
mondom, hogy ez annyi, mint nem engedelmeskedni az
istennek, s ezért aztán lehetetlenség nyugton maradnom :
38 nem hiszitek el nekem, mintha csak tréfálnék. S ha viszont
azt mondom, hogy éppen abban rejlik a legfőbb jó az emberre
nézve, ha mindennap erényről s más olyas dolgokról beszél-

gethet, a mikről ti engem hallottatok beszélgetni, mikor enmagamat, meg másokat vizsgálgattam, míg a vizsgálódás nélküli élet nem is élet az emberre nézve, ha viszont ezt mondom, még kevésbbé hisztek majd a szavamnak. Pedig így van ám a dolog, a mint mondom, édes férfiak; de megértetni nem könnyű dolog. Aztán meg én nem is szoktam magamat semmiféle rosszra méltónak tartani. Ha volna ugyanis pénzem, pénzbüntetésre itélném magamat, már a mennyit éppen fizetni birnék. Mert így semmit sem károsodnám. De hát most — mikor nincsen! Ha csak annyira nem akartok itélni engem, a mennyit éppen fizetni birnék. Egy ezüst minát talán még tudnék nektek fizetni. Ennyire ítélem hát magamat. Ez a Platon, édes athenæi férfiak, meg Kriton, Kritobulos és Apollodoros azt mondják, hogy harmincz minára ítélem magamat. Ők majd jótállnak érettem. Tehát ennyire ítélem, a pénzért pedig ők csak szavahihető kezesek lesznek, majd elöttetek.

XXIX. Bizony rövid az az idő, édes athenæi férfiak, a mely miatt rossz híretek kél s vádolni fognak majd, a kik a várost gyalázni akarják, hogy t. i. Sokratest, azt a böles férfit megölték. Bölesnek fognak ugyanis mondani, ha nem is vagyok az, a kik titeket szidalmazni akarnak. Hiszen ha csak egy kis ideig vártatok volna még, magamagától is megtörtént volna ez a dolog nektek. Mert hiszen látjátok a koromat, mily előre haladt már az életben s közel van a halálhoz. De nem mindnyájatoknak mondom ezt, hanem csakis azoknak, a kik halálra ítélték. S épp hozzájuk intézem még ezt is az egypár szavamat is. Azt hiszitek talán, édes férfiak, hogy az okok hiánya miatt veszttem el, azoké miatt, a melyekkel meggyőzhettem volna benneteket, ha azt gondoltam volna, hogy mindent meg kell tennem és elmondanom, csak hogy e pörből kimeneküljek. Messze jártok a valóságtól. Hiány miatt veszttem el, az igaz, de nem az okok hiánya miatt, hanem a

vakmerőségnek, a szemtelenségnek s annak a készségnek a hiánya miatt, hogy nem mondtam nektek olyanokat, a miket E öröm volt volna hallanotok, hogy nem siráncoltam és jajgattam, vagy más egyebet nem tettem és sok — s a mint mondom — hozzám nem-méltó dolgot nem mondtam, a mikhez pedig ti hozzá vagytok szokva, hogy másoktól halljátok. De hát sem akkor nem gondoltam arra, hogy a veszedelem miatt valami nemtelen dolgot cselekedjem, sem most nem bánom, hogy így védtem magamat, sőt sokkal jobban szeretem, hogy meg kell még ily védelem után is halnom, mint hogy úgy 39 élnék. Mert sem pörben, sem háborúban, sem nekem, sem másnak senkinek nem szabad azon mesterkednie, hogy csak bármi úton-módon is, de megszabaduljon a haláltól. Mert hát ismeretes dolog, hogy a csatákban pl. ez vagy amaz gyakran kikerülhetné a halált: ha eldobná fegyvereit s könyörgéssel fordulna üldözőihez. Sőt sok más egyéb eszköz kínálkozik mindenféle veszélyben a halál elkerülésére, csak legyen valakinek elég merészsége bármit is megtenni és mondani. Tehát nem az a nehéz dolog, édes férfiak, hogy a haláltól megmeneküljünk, hanem sokkal nehezebb dolog, hogy a B büntől. Mert ez gyorsabban fut ám a halálnál. Ime most én mint lassú öreg ember a lasubb miatt jutok tönkre, az én vádlóim pedig, mivel ügyesek és gyorsak, a gyorsabb miatt, t. i. a bűn miatt. S én most már el is távozom, mert hát ti halálra ítéltetek; de őket meg az igazság marasztalta el gazságban és jogtalankodásban. Én is megmaradok kiszabott büntetésem mellett, ők is. Meglehet, hogy ennek így kellett történnie s azt hiszem, hogy helyesen is történt.

C XXX. Most már csak a jövőt kívánom még nektek megjósolni, kedves elítélőim. Ott állok ugyanis már, a hol az emberek legtöbbszörire jósolgatnak, t. i. mikor meg akarnak halni. Kijelentem tehát nektek, édes férfiak, kik engem halálra ítéltetek, hogy halálom után nyomban elér a bűn-

tetés benneteket, még pedig — istenemre mondom — sokkal súlyosabb, mint a minővel ti engem megöltetek. Mert ti ezt most abban a hiszemben tettétek, hogy megszabadultok majd attól, hogy éltetekről számot adjatok. De a mint mondom, épp az ellenkezője történik majd veletek. Többen lesznek, a kik számadásra szólítanak titeket. Ezeket most én tartottam vissza s ti nem vettétek őket észre. S annál szigorúbbak lesznek majd, mennél fiatalabbak s ez titeket még jobban fog bosszantani. Mert ha azt hiszitek, hogy emberek megöletésével visszatarítottok majd valakit attól, hogy titeket helytelen életetek miatt szidjon, nem gondolkoztok helyesen. Hiszen ez a megszabadulás sem nem igen lehetséges, sem nem szép, hanem igenis az a legszebb és legkönnyebb, nem gátolni másokat, önmagát pedig elkészíteni arra, hogy a lehető legjobb legyen. S most, hogy ezeket nektek, a kik el- E nem szavaztatok, megjósoltam, búcsút veszek tőletek.

XXXI. Azokkal azonban, a kik felmentésemre szavaztak, szívesen elbeszélgetnék még erről a most történt dologról, a míg a tisztviselők el vannak foglalva s még nem megyek oda, a hol aztán meg kell halnom. Maradjatok velem hát addig az ideig, édes férfiak; hiszen nem gátol semmi, hogy, a míg szabad, egy a mással beszélgessünk. Meg akarom nektek, mint barátaimnak mutatni, hogy mit jelent az, a mi most velem 40 történt. Hát biz' én velem, édes bírák — joggal nevezhetlek ugyanis titeket bíráknak — csudálatos valami történt. Mert hát az istenségnek az a megszoktam intő szózata, az előbbi időben általában mindig nagyon gyakori volt s igen csekély dolgokban is hevesen tiltakozott, ha valamit helytelenül akartam cselekedni. De most olyasvalami történt velem, a mint magatok is látjátok, a mit egyik vagy a másik talán a legnagyobb bajnak gondolna s valóban az is. S ime az isteni szózat még sem mondott nekem ellent, sem a mikor reggel B hazulról kijöttem, sem a hogy ide a törvényszék elé belép-

tem, sem beszédem alatt soha, mikor valamit mondani akartam. Pedig mikor máskor beszéltem, gyakran a szó közepén tartott vissza. S most e tárgyalás folytán sem a mit tettem, sem a mit mondtam, nem ellenezte. Mit tartsak én most már ennek okául? Megmondom nektek: meglátszik ebből, hogy az, a mi velem történt, jó dolog; s nem áll az, hogy mi, a kik a halált rossz dolognak tartjuk, helyesen vélekedünk.

C Ezt erősen bizonyítja ám előttem ez a dolog. Mert lehetetlen, hogy ez a megszoktam jel ne ellenkezett volna velem, ha nem valami jó volna az, a mit tenni akartam.

XXXII. De látni fogjuk még a következő módon is, hogy nagy reményünk van hozzá, hogy jó dolog. Mert megholtnak lenni mindenestre valamelyik a kettő közül: vagy annyi ugyanis, mint semminek lenni s akkor aztán annak, ki meghalt semmiről semminemű érzéklete nincs; vagy, a mint mondani szokták, annyi, hogy esetleg van bizonyos átmenetele a léleknek és átköltözése erről a helyről egy más helyre. S ha

1. már semminemű érzéklet nem marad fenn, csakis olyan,

D mint az alvás, a mikor az alvó még csak álomképet sem lát: akkor csudálatos egy nyereség ám a halál. Mert én azt hiszem, hogy ha valakinek ki kellene azt az éjtszakáját választania, a melyen úgy aludt, hogy semmit sem álmodott s aztán ezzel az éjtszakával össze kellene hasonlítani a saját életének többi éjtszakáit és nappalait s miután megvizsgálta, meg kellene mondania, hogy hány jobb és kedvesebb nappalt és éjtszakát élt már életében át ennél az egy éjtszakánál: akkor, azt hiszem, hogy nemcsak egy közönséges

E halandó, hanem még maga a nagy király is akár az ujjain megszámlálhatná, hányat, a többi éjtszakákhoz és nappalokhoz képest. Ha tehát ilyen a halál, akkor én részemről nyereségnek tartom. Hisz' akkor az egész hátralevő idő nem látszik többnek egyetlenegy éjtszakánál. De ha viszont a

2. halál nem más, mint elköltözés erről a helyről egy más helyre

s ha igaz az, a mit mondanak, hogy t. i. ott vannak már most az összes megholtak: vajjon lehet-e akkor ennél nagyobb jó, édes birák? Mert ha pl. megérkezik az alvilágba az ember s 41 megszabadulván ezektől az itteni úgynevezett biráktól, megtalálja majd az igazi birákat, a kik, mint állítják, ott mondanak ítéletet, t. i. Minost, Rhadamanthyst, Aiakost, Triptolemost s másokat, a kik csak igazságosak voltak a félistenek között életükben: vajjon lehet-e akkor az innen való elköltözés rossz? Avagy találkozhatni viszont Orpheussal, Musaiossal, Hesiodossal és Homerossal: mily megfizethetetlen volna egynémelyikökre nézve? Már én legalább százszor is meghalnék, ha ez mind igaz. Mert épp én rám nézve valami nagyszerű volna az ottani társalgás, ha találkozhatnám pl. Palamedessel, Aiassal, Telamon fiával;) s ha van még valaki az ősök között, a ki igazságtalan ítéletnek köszöni halálát: összehasonlítani az én szenvedéseimet az övéivel, azt hiszem, nem volna kellemetlen dolog. S a mi a fődolog, az ottaniakat épp úgy megvizsgálgatva és nyomozgatva élni, akárcsak az ittenieket, hogy t. i. ki a bölcs közülük és ki tartja magát annak, pedig nem az. Mire nem becsülné egynémelyikötök, édes birák, ha kikérdezhetné azt, a ki Trója ellen azt a nagy sereget vezette, vagy Odysseust, vagy Sisýphost, vagy más ezret meg ezret, a kiket egyik is, másik is említhetne, férfiakat is, nőket is? Velök ott beszélgetni, együtt lenni és vizsgáldni megmérhetetlen boldogság lehetne! Mert ott ugyan egyáltalában senkit sem ölnek meg e miatt a dolog miatt. Sőt a többi más dolgokban is boldogabbak az ottaniak az ittenieknél, így pl. hátralévő életüket tekintve már halhatatlanok — ha ugyan igaz az, a mit beszélnek.

XXXIII. De tinektek is jó reménységgel kell lennetek a halálról, édes birák, s legalább ezt az egyet igaznak tartanodtok, hogy a derék emberre nézve nincs rossz dolog, akár él, akár meghalt; az ő ügyeiről nem feledkeznek meg az istenek,

Az én dolgaimat sem a véletlen alakította így most; világosan áll előttem, hogy jobb nekem már meghalni és megszabadulni bajaimtól. Ezért is nem beszélt le engem sehol az isteni szózat. S én részemről nem is nagyon haragszom azokra, a kik elítéltek, vagy a kik vádoltak. Igaz ugyan, hogy ők nem ezzel a szándékkal ítélték el és vádoltak engem, hanem abban a hitben, hogy ártanak nekem. S ezért aztán meg is érdemlik, hogy kifogásolják. Egyet azonban mégis kell kérnem tőlük: a fiaimat, ha felnőttek, büntessétek, édes férfiak, éppen úgy kinezva őket, a hogy én megkinoztalak benneteket, ha azt veszitek észre, hogy jobban törődnek a vagyonszerzéssel s más egyébbel, mint az erénnyel s ha azt tartják, hogy valamik, mikor pedig nem azok. Szidjátok őket, mint én titeket, hogy nem azzal törődnek, a mivel kellene s valaminek tartják magokat, pedig semmik. S ha ezt teszitek, igazságosan bántok velem magammal is, meg a fiaimmal is. De most már itt az ideje, hogy eltávozzunk: én, hogy meghaljak, ti pedig, hogy éljeteek. De hogy melyikünk megy jobb sors elé, azt senki sem tudja, csakis az Isten.

JEGYZETEK.

¹⁾ *athenaei férfiak*, azaz biráskodó esküdtek. Athenæben ugyanis a biráskodást egy törzsenként 600—600, összesen 6000 tagból álló esküdtszék, *ἡλιαίη*, végezte. Tagjait, a kiknek *δικασταί*, vagy *ἡλιασταί* volt a nevök, a harmincz évesnél öregebb polgárok közül évenként sorshuzás útján választották. Biráskodásuk megkezdésekor valamennyien esküt tettek arra, hogy minden alkalommal igazságosan fognak itélni. Esküjök állítólagos szövege fenn is maradt Demosthenesnek egyik beszédében. Hogy mily nagy volt az egyes bűnesetekben biráskodók száma, azt rendesen a kérdéses bűnesetnek fontossága határozta meg, mivel e szám a 201—2001 között

ingadozott. Könnyebb eset alkalmával egy osztályból, súlyosabbnál pedig, a mikor t. i. már 500-nál több bíróra volt szükség, a többi osztályokból sorsolták ki a még szükséges bírákat. A Sokrates bűnügyében valószínűen 501 volt a bírák száma. Egy régi hagyomány szerint ugyanis 281 elmarasztaló szavazatot adtak be. Felmentő szavazat pedig 220 volt. Ezért is mondta Sokrates: «ha csak harmincz szavazat esik a másik oldalra, fel vagyok mentve» . . . A kerek számhoz, a mint könnyen elgondolható, azért adtak még *egy*et hozzá, hogy a felmentő és elmarasztaló szavazatok száma valahogyan egyenlő ne lehessen.

A végtárgyalás menete pedig a következő volt: a vádlók elmondták mondanivalójukat s erre a vádlott felelt, még pedig, ha többen vádolták őt, valamennyiöknek egyszerre. A vádlott helyett az ügynevezett *συνήγορος* is beszélhetett, de persze minden fizetés vagy jutalmazás nélkül. A beszédek ideje meghatározott tartamu volt. A víziórának (*κλεψόδρα*) folyásával meghatározott ideig mindegyikök minden megszakítás nélkül beszélhetett. Mikor aztán mind a vádlók, mind a vádlott elmondották beszédüket, következett a szavazás, t. i. a vétkességnek, vagy a nem-vétkességnek megállapítása. E szavazásra rendszeren sötét és világos, vagy kilyukasztott és egész kő-, vagy érczbárczákat osztottak ki a bírák között, mikor a törvényszék udvarára beléptek. Ezek a nem-vétkest, amazok pedig a vétkest jelentették. A vétkességnek megállapítása után a vádló a büntetésre vonatkozó javaslatát, a melyet különben már a vádiratában is jelzett, terjesztette elő. Erre ismét a vádlott mondotta el ellenjavaslatát, a melyben vagy enyhébb, vagy egészen más büntetést indítványozhatott. Mindez persze csakis akkor folyt így, ha a törvénynek a kérdéses esetre nem volt meghatározott büntetése. Az indítványokat azután új szavazás követte, a mely a büntetés fölött döntött.

²⁾ *Anytos társaitól*, t. i. Meletostól és Lykontól. Anytos, Sokratesnek mind a hármuk között a leghatalmasabb vádlója, gazdag bórkereskedő volt Athenæben s meglehetősen politikai szerepet játszott, kivált akkor, a mikor Thrasybulossal és Archinossal egyesülten a harmincz zsarnokot megbuktatta. Később halállal lakolt. Az athenæiek ugyanis megbánták Sokrates elitélését s őt, miután Athenæből Pontosba, Herakleíába menekült, az ellene elkeseredett herakleiaiak megkövezték. Lykon csak kis körben ismert szónok volt. Meletos hihetőleg a hasonló nevű tragédia költőnek a fia. A vád ide-

jében még egészen fiatal ember volt. Ő emelte a vádat Sokrates ellen, Anytos és Lykon csak támogatták.

³⁾ *egyik vagy másik nem éppen vígjátékiró.* Bár e kifejezést Kratinosra és Ameipsiasra is érthetni, mégis valószínűen Aristophanesre céloz itt Sokrates, mivelhogy Νεφέλα: (Felhők) című vígjátékában őt ugyancsak gúnyolta.

⁴⁾ *Aristophanes vígjátékában,* a «Felhők» címűben, a hol Aristophanes Sokratest, mint a szofisták fejét gúnyolja.

⁵⁾ *az efféle dolgokban,* t. i. a természettudományi és szofistáskodó dolgokban.

⁶⁾ *Euenos* mint szónoklás-tanító és elégia-költő volt ismeretes. Maradt is fenn neve alatt néhány apróbb költemény. E helyen, úgy látszik, mint szofista és erkölcstanító van szerepeltetve, még pedig meglehetősen olesó tanító lehetett, ha Protagoras száz mináért, ő pedig csak ötért (körülbelül 206 frt) tanított.

⁷⁾ *Khairephont,* Sokrates fiatalkori barátját. Khairephon az attikai Σηπτός demosból való volt. A vígjátékirók részint Sokrates miatt, részint nevetséges külseje miatt nem egyszer kigúnyolták. Így pl. Aristophanes maga is «Felhők» című darabjában. Itt, úgy látszik, erős demokratikus érzelmei miatt említi Sokrates, hogy hallgatóit annál inkább megnyerje magának.

⁸⁾ *a harmincz zsarnok uralkodása alatt.*

⁹⁾ *S a kutyára mondom,* a görögöknél szokásos esküforma. Sokrates maga nem egyszer «a libára», «a nyárfára» stb. esküformákat is használt. Általában a komoly esküformák helyett ilyen tréfás esküformák divatoztak. A hagyomány szerint Rhadamanthys hagyta meg a kretabelieknek, hogy ne az istenekre, hanem állatok neveire esküdjenek.

¹⁰⁾ *telebeszélték a fejeteiket.* A görög eredetiben: *teletöltötték a füleiteket* áll. Azt hiszem azonban, hogy e kifejezést az értelem megzavarása nélkül bátran helyettesíthetni a fordításbeli magyarsabb kifejezéssel.

¹¹⁾ *εἰς ἀγῶνας καὶ ιστάμεναι,* tulajdonképp: viadalra, versenyre vinni, harczba, viaskodásba sodorni. Itt pörös ügyről lévén szó, «a törvényszék elé idéztetni» fordítást sem lehet hibáztatni.

¹²⁾ *Anaxagorast vádolod.* Anaxagoras filozófiai nézeteit Joniából ültette át Athenæbe. Az ő világanyag alakítójának és rendezőjének egy bizonyos magasabb, tudatos és tetterős hatalmat, az úgynevezett νοῦς-t (értelemfélét) tartotta. S ezzel az anthropomorphis-

musnak legelső nyílt, bár nemtudatos hirdetőjévé lett. Természet-felfogására nevezé jellemző, hogy a napot tüzes kötömegnek, a holdat pedig földünkhöz hasonló sötét testnek tartotta. Amennyiben voűs-ával nem magát az istent, hanem csakis bizonyos isteni tulajdonságokkal felruházott erőt tett a világ ősalapjává, szembeszállt a régi görög véleményekkel az istenről. S így történt, hogy mint isten-tagadót vádolták (és halálra ítélték ?!).

¹³⁾ *egy drachmáért megvehet a színházban.* A drachma századrésze a μνᾶ-nak. Hat obolos volt az értéke, azaz pénzünk szerint körülbelül 37 és fél krajczár. A «megvehet a színházban» kifejezés itt azt jelenti, hogy hallhatja és megtanulhatja a színházban. A tragikusok ugyanis, de különösen Euripides, az ὀρχήστρα-n álló kar szájába gyakran bölcselkedő mondatokat adtak. S e helyen épp Euripidesnek azon szavaira kell gondolnunk, a melyekkel a napot χρυσίον βῶλος-nak mondja.

¹⁴⁾ *Potidaianál.* Potidaia Korinthosnak megerősített gyarmata Makedonia Pallene nevű félszigetén. Athenænek szövetségese volt. Tőle a korinthosbeliek bujtogatására a peloponnesosi háború előtt elpártolt. Az erre bekövetkezett háborúban (Kr. e. 432) Sokrates is részt vett s mint mondják, itt a megsebesített Alkibiades életét is megmentette.

¹⁵⁾ *Amphipolisnál.* Amphipolis Makedonia parti városa a Strymon torkolatánál. Mellette 422-ben volt a csata, a mikor is a spartaiak Brasidas vezérlete alatt az athenæieket leverték. E csatának eredménye volt a rá következő évben kötött *nikiasi béke*.

¹⁶⁾ *Delionnál.* Delion Boiotia kis városa, Apollon templomával és berkével. Mellette 424-ben vívták a csatát. Az athenæiek itt is vereséget szenvedtek, még pedig a boiotoktól. Részt vett a csatában Sokrates is és nagyszerű jelét adta rendíthetetlen bátorságának.

¹⁷⁾ *tanácsoskodtam,* azaz a βουλή tagja voltam. Az athenæi tanács az úgynevezett βουλή, 500 polgárból állt. Ezek a tíz φυλή szerint tíz osztályba voltak osztva. Ez osztályok egymásután sorban végezték az állam kormányzását; rendszeren 35—36 (szökő évben 39) napig. Nevök volt: Ἐρεχθίδης, Ἀλγίδης, Πανδιονίδης, Λεοντίς, Ἀζαμαντίς, Οἰνίδης, Κεκροπίς, Ὑπποβοωντίς, Αἰαντίς, Ἀντιοχίδης.

¹⁸⁾ *a tengeri ütközetben.* Az athenæiek t. i. az Arginusáknál 406-ban megverték a spártaiakat. Az ütközet után azonban nagy vihar támadt, s a vezérek nem tudták az elesetteket eltemetni,

hanem alvezéreikre bízta. Ezért aztán vád alá helyezték s elítélték őket; persze törvényellenesen μιᾷ ψήφῳ, azaz együttesen egy szavazattal, holott minden egyesre külön-külön kellett volna szavazni.

¹⁹⁾ az ülésvezetők épületébe. A βόλος (ή) kupos fedelű, kerek épület volt Athenæben; ebben az épületben étkeztek és áldoztak naponként a prytanisok. A prytanisok Görögország legtöbb államában a legmagasb hatósági személyek voltak. Az ötszázak tanácsából tulajdonképpen ötvenes bizottságot képeztek a πρωτανεις, még pedig egy és ugyanazon ψυλή-ből sorsolás útján választva. Ők hívták össze a gyűléseket, vezették, előterjesztéseket tettek a tanácsban s a népgyűléseken. Szóval ők vezették a tanács összes ügyeit s naponként a βόλος-ban étkeztek és áldoztak. Magyarul legáltalában: ülésvezetők lehetnének.

²⁰⁾ Kriton, az Ἀλωπεζή demosból való, gazdag athenæi, Sokratesnek egyik kedves barátja s legbuzgóbb híve. Mindenben nagyon segítette Sokratest. S a fogságban rá akarta venni, hogy megszökjék. Ezt Platon épp a Kriton című beszélgetésben írta le. A fia volt Kritobulos. Sokratesnek szintén egyik híve.

²¹⁾ sphettosi Lysanias, előttünk ma már ismeretlen. ó Σφήττιος, Ἀχαρνντίς ψυλή-nak Σφήττιός nevezetű demosából. Aischynes, a kit mint Sokratesnek egyik igen kedvelt hívét, hogy a hasonló nevű szónoktól megkülönböztessék, ó Σωκρατικός melléknéven neveztek, épp úgy Αντιφῶν, Ἐπιγένης, Νυκίστρατος, Πάραλος, Θεάγης, Ἀπολλόδωρος stb. mind Sokrates kedvelt tanítványai voltak. Különben ma már nagyobb részt teljesen ismeretlenek.

²²⁾ Homerosnak ez a verse mondja: t. i. Odyss. XIX. 163. a hol Penelope felszólítja Odysseust, a kit különben felismert, hogy adja elő származását s hozzá teszi: οὐ γὰρ ἀποδρυός ἐσσι παλαιφάτου, οὐδ' ἄπο πέτρης. Magyarosan így fordíthatnók e verset; «hiszen téged sem a gólya költött».

²³⁾ a mi történt, t. i. hogy Sokratest harmincz szótöbbséggel bűnösnek ítélték. Az előbbi fejezetnek e szavaival: «S rátok bízom és az istenre, hogy ítéltetek fölöttem, úgy a mint az rám nézve is, meg rátok nézve is a legjobb», végződik tulajdonképpen Sokrates védelme. E szavak után a bírák testülete megejtette a szavazást a bűnösség megítélése végett. Sokrates póre ἄρῶν τιμητός volt, t. i. olyan pör, a melyben egyszer s mindenkorra szóló büntetés nem volt kiszabva. Így aztán a már egyszer kimondott «bűnös» ítélet még

egyszer tárgyalás alá került. A jelen esetben, a mint a XXVI. fejezet kezdő szavaiból látható, halálbüntetést indítványoztak. Ez ellen Sokratesnek élnie lehetett az ἀντίρρησης, tudniillik az ellenindítványozás jogával. Ő élt is; s beszédének ebben a részében büntetés helyett életének megfelelő *jutalmat* indítványozott magamagának. S ez volt az oka a második szavazás szigorúságának. Mert a míg először harminczegy szavazattal döntöttek Sokrates ellen, a második szavazásnál már sokkal többen szavaztak ellene, mert megbosszankodtak az ő önérzetes beszédén. Ekkor már háromszázhatvanegyen szavaztak halálára és csak száznegyvenen maradtak meg legelső «nem-vétkes» szavazatuk mellett.

²⁴⁾ *a számán*, hogy t. i. csak harminczegy szavazattöbbséggel mondták ki *bűnösnek*. Hogy mekkora volt Sokratesnek e pörében az esküdtek száma, azt határozottan nem tudhatni. Mert ez a szám rendesen változott s a pör fontossága szerint különböző volt. Legtöbb valószínűség szól a mellett, hogy a többség kétszáznyolczvanegy volt, a kisebbség pedig hihetőleg kétszázhusz.

²⁵⁾ *a prytaneionban étkezék*. A prytaneion Hestianak szentelt középület volt, mondhatnók: *városháza*, a hol a prytanisok a nap legnagyobb részét töltötték. Az idegen népek követeit, nem különben az állam körül érdemeket szerzett, kitűnő polgárokat közköltésén itt szokták megvendégetni. Erre czéloz itt Sokrates.

²⁶⁾ *az olympiai versenyeken*. Az olympiai versenyeket minden negyedik évben tartották Peloponnesosnak Elis tartományában. A verseny vidékét «Olympia»-nak hívták. E versenyek alkalmával minden ellenségeskedés megszűnt; Elist szent és sérthetetlen tartománynak tekintették, a hova ekkor fegyveresen senkinek sem volt szabad lépnie. Az úgynevezett olympiai játékok áldozatokkal, lakomákkal és búcsújárásokkal összekötött harcziversenyekből állottak. E harcziversenyek testgyakorlatok, lófuttatások és költői versenyek voltak. A lófuttatásokat lóháton, kétfogatú vagy négyfogatú kocsikon való versenyek alkották. A kitűzött pályát tizenkétszer kellett megfutniok. A pályabér a lovak tulajdonosáé volt. A győztes ünnepiesen vonult be szülővárosába, négyfogatú kocsin, biborruhában, olajkoszorúval a fején. Az ünnepség költségét ő maga viselte. Jutalmul nevét az olymposi Zeus templomának egyik oszlopára írták, szobrokat emeltek számára, sőt magát a színházban az első sorba ültették, ötszáz drachmát érő ajándékkal jutalmazták s élte hosszáig a prytaneionban vendégelték.

²⁷⁾ a tizenegyes bizottságot, [οἱ ἑνδεκα] a mely tulajdonképp tizes bizottság volt, mert tizenegyedik tagja az ügynevezett tollvivő. Ez a bizottság hajtotta végre az ítéleteket s kivált a börtönökre ügyelt föl. Különféle szolgálk voltak parancsaik teljesítésére, az ügynevezett παραστάται. Közéjük tartozott a kínvallató, a porkoláb és a bakó is.

KRITON.

NOTION.

A KRITON TARTALMA.

Sokrates börtönében álmából felébredve maga előtt látja ülni Kritont. Először is csudálkozik azon, hogy a börtönőr őt ily korán bebocsájtotta és hogy, ha már itt ült mellette, őt álmából fel nem költötte; azután pedig azt kérdi tőle, hogy miért jött hát ilyen korán. Kriton erre elmondja, hogy szomorú hírt hoz mindnyájukra nézve: az ünnepi hajó még ma megérkezik s megérkezése után Sokratesnek meg kell halnia. Kérve-kéri tehát őt, hogy meneküljön, szökjön el a börtönből. Hiszen ha itt marad, akkor ő először is elveszti benne legjobb barátját, azután pedig abba a hírbe keveredik a tömeg előtt, hogy sem pénzt, sem fáradságot nem akart érte áldozni. Pedig a tömeg véleményével törődnie kell ám az embernek, mert a tömeg még meg is ölheti az embert. Vagy talán épp ő miatta és barátai miatt marad? Fél, hogy bajba keveri őket? Talán kimélni akarja a pénzüket? Hiszen a pénz már készen áll s az ő thessaliai barátai szívesen látják Sokratest. Csak menjen hát, mert ha marad, még igazságtalan tettet is követ el önmaga, fiai és barátai ellen.

Sokrates sokat érőnek mondja erre Kriton készségét, de azt hiszi, hogy helytelen úton jár. Ő egész életén keresztül az elvek embere volt, tehát most is csak az igazságnak fog engedni. Már pedig ez azt mondja, hogy nem a tömeg nézetével kell az embernek törődnie, hanem csakis annak az egynek az ítéletével, a ki szakértő a dologban. Most is pl. nem a sokaság nézetét kell követnünk, hanem egyesegyedül azét az egyét, a ki szakértő a jogosságban és a jogtalanságban. Mert, habár a tömeg elveheti még életünket is, az az egy, a szakértő, meggyőzhet bennünket róla, hogy nem az életet

kell becsesnek tartanunk, hanem a szép és igazságos életet. Meg kell tehát vizsgálnunk, mondja Sokrates, hogy igazságos dolog volna-e megszökni most a börtönből. Igazságtalanságot ugyanis semmi szín alatt nem szabad az embernek sem elkövetnie, sem megtorolnia. Pedig a dolog csakugyan igazságtalanság volna, mert senkinek sem szabad másokkal kötött egyességét, vagy szerződését megszegnie; már pedig ő neki egyessége és szerződése van a várossal, az állammal, hogy törvényeit minden körülmények között tiszteletben fogja tartani. És így ez az ő szökése törvényszegés volna, még akkor is, ha az ítélet igazságtalan; mert az ítéletet nem a törvények, hanem az emberek hozták. Aztán meg mért követne ő el hálátlanságot a törvények ellen? Mindenét az állam törvényeinek köszönheti. Akárcsak az édes szülei, úgy gondoskodtak ugyanis róla. S hozzá még meg is engedték neki, hogy mindenével együtt bárhova is elmehessen és ha nem tetszenek neki, ott hagyja őket. S ha ő mégis ott maradt, e tetteivel nem azt fejezte-e ki, hogy csakugyan tetszenek neki, helyeseknek tartja őket? S különösen ott maradt pedig ő, a ki még rövid időre sem igen hagyta el a várost. Az ő szökése tehát most semmikép sem lenne jogos, hálás és igazságos cselekedet. Sőt még okos cselekedet se volna a szökése, mert hiszen könnyen veszélybe dönthetné a jó barátait, meg azután nem is volna hova mennie. Mert jó törvényekkel és rendezett viszonyokkal bíró városokban csak megvetett és gyanús egyéniségnek fogják őt tartani. A rendezetlen viszonyok közt élő Thessáliában pedig csak akkor volna jó élete, ha fűnek-fának hizelegne, vagyis szakítana egész eddigi életmódjával. Azután meg szökésével gyermekeinek se használna semmit, mivel vagy hontalanokká tenné magával vive őket, vagy barátjaira bizná, mikor ő még életben van és gondoskodhatna róluk. S végre, ha valóban megszökne innen, maguk az alvilági törvények is ellenséges indulattal fogadnák őt, mint e világon a törvényeknek megszegőjét és elvesztőjét. Ez a Sokrates meggyőződése.

S a mikor Kriton e meggyőződés hallatára így szól: «Már nincs mit mondanom, édes Sokrates», a mester így fejezi be vele folytatott beszélgetését: «Hagyd hát abba, édes Kriton. S tegyünk csak így, mert az Isten is így vezérel».

KRITON.

A beszélgetés személyei: *Sokrates és Kriton.*

Steph. kiad. 43. l.

I. SOKR. Mért jöttél ily korán, édes Kriton? ¹⁾ Vagy már A nines oly korán?

KRIT. De nagyon is.

SOKR. S körülbelül milyen korán?

KRIT. Alig pirkad.

SOKR. Csudálom, hogy a börtönőr oly készséggel engedett neked.

KRIT. Már ismerősöm, édes Sokrates, annyiszor járok ide s aztán itt-ott egy kis jóban is részesítem.

SOKR. Csak most jöttél, vagy már régen?

KRIT. Meglehetősen régen.

SOKR. Hát mért nem költöttél fel nyomban, hanem ültél B nagy csendesen mellettem?

KRIT. Oh dehogy, az isten szerelmére! Hisz magam se szeretem, hogy így álmatlanul bánkódom. Hanem az igaz, hogy rég csudállak, mert látom, mily édesdeden alszol. Szántsándékkal nem költöttelek tehát fel, hogy csak mentől édesebben töltsd az idődet. Egész életemben már előbb is sokszor magasztaltalak a jellemedért, de a legislegjobban most e már-már beálló szerencsétlenségemben, hogy mily könnyen és nyugodtan viseled.

SOKR. Úgyan bizony, hiszen véték lenne, édes Kriton, C ha még ebben a korban is kihozna a sodromból, hogy meg kell halnom.

KRIT. Mások is esnek, édes Sokrates, ebben a korban

ilyen szerencsétlenségbe, de azért a koruk még sem menti meg őket attól, hogy beállott szerencsétlenségek miatt ki ne jöjjenek a sodrukból.

SOKR. Ugy van. De mért jöttél hát ilyen korán?

KRIT. Szomorú hírt hozok, Sokrates, nem terád nézve, a mint látom, hanem énrám és összes barátaidra nézve szomorút és lesújtót. Különösen én viselem pedig el, úgy érzem, a legislegnehezebben.

D SOKR. S ugyan mi az? Talán megérkezett az a hajó ²⁾ Delosból, a melynek megérkezete után meg kell halnom.

KRIT. Még nem érkezett; de abból, a mit néhányan, a kik Sunionból jöttek s azt ott hagyták, ujságolnak, gyanítom, hogy még ma megérkezik. Az ő hireikből bizonyos hát most már, hogy még ma itt lesz s holnap aztán meg kell válnod az élettől, édes Sokrates.

II. SOKR. Hát isten neki, Kriton. Ha így tetszik az isteknek, hát legyen így. De én nem hiszem, hogy még ma megérkezzék.

KRIT. Honnan gyanítod?

SOKR. Megmondom neked. A hogy a hajó megérkezik, másnapra rá kell úgy-e meghalnom?

KRIT. Bizony így mondják legalább azok, a kik ebben a dologban határoznak.³⁾

SOKR. Nem a mai napon gondolom tehát én, hogy meg kell halnom, hanem holnap. S ezt egy álmomból gyanítom, melyet épp az éjjel csak az imént láttam. S kiesibe mult, hogy nem épp abban a bizonyos perczben költöttél fel engem.

KRIT. S ugyan mi volt ez az álom?

SOKR. Azt álmodtam, hogy egy szép arczú és termetű nő közeledett hozzám fehér ruhában s nevemen szólítva így B szólt: «Édes Sokrates! Holnapután a rögs talajú Phthiába kerülsz majd».⁴⁾

KRIT. Különös egy álom, édes Sokrates!

SOKR. Pedig nagyon is világos, legalább a hogy én gondolom, édes Kriton.

III. KRIT. Bizony tulságosan is, úgy látszik. Hanem azért még most is csak hallgass rám, drága Sokratesem, menekülj! Hisz' ha meghalsz, nem egy baj zudul a fejemre. Azonkívül, hogy egy olyan barátomat veszítek el benned, a kinek mását nem találok többé, még majd azt hiszik sokan rólam, a kik engem meg téged közelebbről nem ismernek, hogy mikor meg birtalak volna menteni, ha egy kis pénzázdozatot akartam volna hozni, elmulasztottam. Már pedig lehet-e meggyalázóbb hír annál, hogy valaki többre becsüli, úgy látszik, a pénzét, mint jó barátait? Mert azt nem hiszi majd el a sokaság, hogy épp te magad nem akartál eltávozni innen, bárha mi kívánva-kivántuk.

SOKR. De mit törődünk mi annyira a sokaság véleményével, jámbor Kriton? Hiszen a legfelvilágosodottabbak, a kikkel sokkal illőbb törődnünk, azt mondják majd, úgy történt a dolog, a hogy történt.

KRIT. De csak mégis láthatod, édes Sokrates, hogy szükséges ám a sokaság véleményével is törődnünk. Ebből a mostani esetből is világos, hogy képes bizony a sokaság még pedig nem is a legkisebb, hanem majdnem a legnagyobb rosszat elkövetni, ha valakit előtte berágalmaztak.

SOKR. Oh bárcsak képes volna rá a sokaság, édes Kriton, hogy a legnagyobb rosszat tegye, hogy viszont képes lenne a legnagyobb jót is gyakorolni. Így volna ez jól. Csakhogy lám — egyikre sem képes. Sem okosan nem tud ugyanis cselekedni, sem oktalanul, hanem cselekszik úgy azon vak-tában.

IV. KRIT. Jó, hát csak hadd legyen úgy! De erre felelj, édes Sokrates, talán csak nem aggódol miattam s többi barátaid miatt, hogy, ha te innen elmenekültél, a sykophanták⁵⁾ bajba kevernek bennünket, hogy elloptunk téged s így aztán

vagy egész vagyonunkat, vagy legalább is tömérdek pénzt kell majd veszítenünk s ezen felül még más egyebet is szenvednünk. Ha ilyesvalamitől félsz, hagyd azt abba. Mert hát igazságos dolog, hogy ha megmentünk téged, ilyes veszedelembé jussunk, sőt ha kell, még nagyobbba is. Hallgass hát csak rám, és sehogy se tégy másképp.

SOKR. E miatt is aggódom, édes Kriton, meg sok más miatt is.

KRIT. No már ettől semmit se tarts. Hiszen nem is olyan sok az a pénz, a melyért némelyek, csak megkaphassák, szíves-örömet megmentenek s elvisznek innen. Aztán meg nem tudod, milyen olcsók ezek a sykophanták? Rájok B ugyan nem sok pénzt kellene vesztegetnünk. S teneked rendelkezésedre áll egész vagyonom. S ez azt hiszem, hogy elég. Aztán pedig, ha miattam talán aggódnál s nem akarnád az enyémet költeni, ezek a vendégbarátaim is készségesen költenek rád. Egyikök, a thebai Simmias,⁶⁾ hozott is erre a célra elegendő pénzt magával. S készségesen teszi Kebes⁵⁾ is s még mások is nagyon sokan. Ugy hogy, a mint mondom, se azért mert ettől félsz, ne resteld magad megmen-teni, se az ne aggaszszon, a mit a törvényszék előtt mondotál, hogy t. i. úgy se tudnád, ha elmennél is, hogy mibe C fogj. Mert a hova csak jutsz, másutt is, mindenütt, szeretni fognak téged. Ha pl. Thessáliába jönne kedved menni: ott vannak az én vendégbarátaim. Ők nagyra fognak becsülni s biztonlétbe helyeznek, úgy hogy senki, de senki nem bánthat a thessaliaiak közül.

V. Aztán meg úgy tetszik nekem, édes Sokrates, igazságtalan dologba is kezdesz, a mikor feláldozod magadat, holott megmenekülhetnél. S hozzá még sietteted is, hogy az történjék veled, a mit ellenségeid is siettetnének, sőt siettetek is, a mikor így el akartak veszíteni. S ezenkívül még, D azt hiszem, a saját fiaidat is kiszolgáltatód, mert a mikor

magad felnevelhetnéd és kiképezhetnéd őket, itt hagyod és eltávozol. S ők aztán tehetnek felőled, a mit éppen akarnak. Úgy is járnak majd valószínűen, mint a hogy az árvák szoktak járni árvaságukban. Vagy nem kell tehát gyermekeket nemzeni, vagy pedig bajlódni aztán velők, eltartani és felnevelni. De te, úgy látszik, a legkönnyebb végét veszed a dolognak; pedig azt kellene venned, a melyet egy jó és tetterős férfiú választana, mikor éppen azt hangoztatod, hogy egész életedben csakis az erénnyel törődöl. Én legalább E szégyellem magam miattad s miattunk, barátaid miatt; mert igazán úgy látszik, hogy ez az egész dolog itt veled, körülbelül a mi gyávaságunkból történt, még pedig mind a törvényszék előtti megjelenésed, mikor tőled függött megjelenni vagy meg nem jelenni, mind maga a pörös eljárásnak a lefolyása, mind ez a befejezése is itt, mely az ügynek épp a nevetséges oldala. Mintha mi gonoszszágból és gyávaságból 46 meghátráltunk volna, s így aztán sem mi téged, sem te tenmagadat, mikor lehetséges volt és tudtuk volna is, ha csak valamicskét is értünk volna — meg nem mentettünk. Ezt vedd hát tekintetbe, édes Sokrates, hogy a bajjal együtt még szégyen is ne érjen valahogy téged is, meg bennünket is. Vedd hát fontolóra a dolgot; sőt már nincs is idő a fontolgatásra; meg kell már fontolva lennie. S csak egy lehet a határozat: a következő éjjel ennek mindnek meg kell történnie. Mert ha csak valamicskét késünk, lehetetlenség, hogy keresztülvigyük. Hallgass hát rám minden áron, édes Sokrates, és csakis így cselekedjél.

VI. SOKR. Sokat érne a készséged, kedves Kriton, ha egy B kissé helyes úton járna. S ha nem találna azon járni, akkor mennél nagyobb, annál terhesebb is az emberre. Meg kell tehát vizsgálnunk, vajjon megtegyük-e ezt, vagy nem. Mert én nemcsak most, hanem máskor is mindég az az ember voltam, a ki saját ügyeimben semmi más előtt meg nem

hajlottam, csakis az előtt az ok előtt, a melyet, ha megfontoltam, a legjobbnak találtam. Már pedig az előbb említettem okokat még most, hogy ez a szerencsétlenség ért, még most sem vagyok képes elvetni: hanem csaknem olyanoknak tartom s épp úgy tisztellem és becsülöm őket, mint előbb. S ha már e perczen sem tudunk jobbakat elérni náluk, akkor tudd meg jól, hogy nem engedek ám neked, nem, még akkor sem, ha a sokaság, mint a hogy a kis gyermekeket szokták, a mostaninál még sokkal nagyobb kísértettel ijesztgetne is, mégha bilincsekkel, halállal s vagyonom elkobzásával sujtana is. De hát hogy vizsgáljuk ezt meg a legjobban? Ugy-e, hogy először is azt az elvet vesszük elé, a melyet te a véleményekről állítasz, hogy t. i. vajjon helyesen van-e az minden esetre nézve mondva, vagy nem, hogy egynémely véleményt figyelembe kell venni, némelyiket pedig nem. Avvagy ez csak addig volt helyesen mondva, a míg meg nem kellett halnom, most pedig íme világossá lett, hogy egészen másképp, csupán csak a beszéd kedvéért jött szóba, mert valósággal nem egyéb gyerekes fecsegésnél? Én hát veled közösen szeretném megvizsgálni, édes Kriton, vajjon másnak látom-e most, hogy ebben a helyzetben vagyok, vagy ugyanannak s vajjon békében hagyjuk-e, vagy pedig engedjünk neki. Úgy gondolom, hogy azok, a kik azt hiszik magukról, hogy mondanak valamit, körülbelül azt állították mindég, a mit én is mondtam most, hogy t. i. az embereknek tetsző vélemények közül némelyeket sokra kell becsülni, némelyeket pedig nem. Az istenre, édes Kriton, mit gondolsz, nincs ez helyesen mondva? Mert te, emberi számítás szerint legalább távol állsz attól, hogy holnap meghalj s így nincs nyakadon a szerencsétlenség, hogy kihozzon a sodrodból, vizsgálód meg hát: mit gondolsz, nincs-e az jól mondva, hogy az embereknek nem minden véleményére kell ám adnunk, hanem egynémelyikre igen, egynémelyikre nem?

S nem is minden emberére, hanem ezére pl. igen, azéra pedig nem? Mit gondolsz? nincs-e ez jól mondva?

KRIT. De bizony jól van.

SOKR. Tehát a helyeseket kell megbecsülnünk, a helyteleneket pedig nem?

KRIT. Ugy van.

SOKR. S nemde az okosakéi helyesek, az oktalankéi pedig helytelenek?

KRIT. Már hogyne?

VII. SOKR. Lássuk hát most már, hogy is mondtuk B csak, hogy vajjon a testgyakorló, a mikor éppen tornázik, minden ember dicséretére, gyalázására és véleményére ügyel-e, vagy csak azéra az egyére, a ki éppen orvosa vagy tornatanítója?

KRIT. Csakis ezére az egyére.

SOKR. Így tehát csak ennek az egynek gyalázó szavaitól kell félnie s dicséreteinek örülnie, a sokaságéival pedig nem kell törődnie.

KRIT. Természetes.

SOKR. Ugy kell tehát cselekednie, tornáznia, aztán megennie és innia, a hogy ennek az egynek, t. i. mesternek és szakértőnek tetszik, sokkal jobban, mint a többieknek összevéve.

KRIT. Ugyvan.

SOKR. Helyes. S ha nem engedelmeskedik ennek az egynek, semmibe sem veszi a véleményét és dicséreteit, hanem ellenkezőleg a sokaságnak, s a kik éppenséggel nem értenek hozzá, azoknak a szavaira hallgat, vajjon nem vallja-e könnyen kárát?!

KRIT. Már hogyne vallaná?

SOKR. S ugyan miben áll ez a kár? Hová, az engedetlennek minő részére irányul?!

KRIT. Mindenesetre a testére: ezt teszi ugyanis tönkre.

SOKR. Helyesen mondod. S így van most már a többi dolgokkal is, édes Kriton, így — hogy ne valamennyit soroljuk elé — az igazságossal és az igazságtalannal, a rúttal, a széppel, a jóval és a rosszal, a mikről éppen most folyik a fejtegetésünk. Vajjon ezekre nézve is a sokaság véleményét kell-e követnünk s ettől félnünk, vagy pedig csak azét az egyét, a ki szakértő s a kitől aztán jobban kell tartanunk és félnünk, mint a többiektől, valamennyiöktől? Hiszen ha neki nem engedelmeskedünk, elrontjuk és tönkreteszszük azt, a mit az igazságosság jobba szokott tenni, az igazságtalanság pedig elront. Vagy nem így van?!

KRIT. Én részemről azt hiszem, hogy így, édes Sokrates.

VIII. SOKR. S mondd csak, ha azt, a mit az egészség megjavít, a betegség pedig tönkre tesz, elrontjuk, mert nem a szakértők véleményét követjük: vajjon kívánatos-e még E ránk nézve az élet, mikor ez már el van romolva? S nemde ez a valamink éppen a mi testünk, vagy nem?

KRIT. De az.

SOKR. Vajjon tehát kívánatos-e nekünk élni nyomorult és megromlott testtel?

KRIT. Sehogy sem.

SOKR. Hát azzal, ha meg van romolva, kívánatos-e élnünk, a minek a jogtalanság árt, a jogosság pedig használ? Vagy hitványabbnak tartjuk-e a testünknel azt — bármi is ez bennünk — a mire az igazságtalanság és igazsá-
48 gosság vonatkozik?!

KRIT. Semmiképpen sem:

SOKR. Hanem becsesebbnek?

KRIT. Még pedig sokkal.

SOKR. Nem azzal kell tehát, drágám, oly nagyon törődnünk, mit mond a sokaság rólunk, hanem hogy mit az az egy, a ki a jogosságban és jogtalanságban szakértő és mit maga az igazság. Ugy hogy mindjárt először is abban tévedsz,

hogy azt állítod, hogy a jogosság, a szép, a jó s ellentéteik dolgában a sokaság véleményével kell törödnünk. De hiszen, mondhatná rá valaki, a sokaság megölni is képes bennünket?!

KRIT. Már bizony mondhatná, édes Sokrates.

SOKR. Igazad van. De hát nekem úgy tetszik, drágalátos barátom, hogy ez az elv, a hogy kifejtettük, még mindég olyan, a milyen az előbb volt. Vizsgáld meg hát újra, megáll-e az előttünk, vagy nem, hogy nem az életet kell a legtöbbre becsülnünk, hanem a jó életet?

KRIT. De meg ám.

SOKR. Hát az, hogy a jó élet egy és ugyanaz a szép és igazságos étellel, megáll-e vagy nem?

KRIT. Az is meg.

IX. A miben megegyeztünk, a szerint kell tehát megvizsgálunk, vajjon jogos dolog-e megpróbálnom, hogy innen az athenæiek akarata ellenére megszökjem, vagy nem jogos? S ha jogosnak bizonyul, ám próbáljuk is meg, ha pedig nem, hagyjunk fel vele. A mi pedig azokat a te felhozta okokat illeti a pénzköltségről, a szóbeszédről, a gyermekek eltartásáról, attól tartok édes Kriton, hogy ezek igazán annak a sokaságnak a nézetei, a mely oly könnyen ölne és életre keltene, ha csak tehetné, minden meggondolás nélkül. Nekünk pedig most, így kívánja okoskodásunk menete, csakis azt kell vizsgálnunk, hogy vajjon — a mint épp az imént mondtuk — igazságosan cselekszünk-e, ha pénzzel és hálával fizetünk azoknak, a kik engem innen megszöktetnek, s így, ha akár mi szöktetünk, akár mi szökünk, megsértjük-e valóban az igazságot, a mikor mindezt cselekeszszük? S ha kitűnik, hogy ezt jogtalanul teszszük, akkor sem azzal nem szabad törödnünk, hogy meghalunk-e, ha itt maradunk s magunkat nyugton viseljük, sem hogy más ilyesféle szenvedés vár-e ránk jogtalan cselekvésünk helyett.

KRIT. Látom, hogy helyesen beszélsz, édes Sokrates. Lássuk hát, mit cselekedjünk.

SOKR. Vizsgáljuk meg együttesen, drágám; s ha van valami ellenvetésed, mialatt beszélek, csak mondd, én meghajlom előtted. De ha nincs, akkor már csak hagyj fel vele, drágálatos barátom, s ne fujd annyiszor ugyanazt a nótát, hogy t. i. az athenæiek akarata ellenére el kell innen szöknöm. Én sokra becsülöm, ha rá tudsz venni, hogy ezt tegyem: csak hogy ezt ne akaratom ellenére tedd. Nézd meg tehát okoskodásunk kiindulópontját, vajjon kellően okadato-
49 lva van-e, s aztán iparkodjál és úgy felelj a kérdésekre, a hogy legjobbnak gondolod.

KRIT. Tehát majd iparkodom.

X. SOKR. Azt mondjuk-e tehát, hogy készakarva semmiféle esetben sem szabad jogtalanságot elkövetnünk, vagy hogy az egyik esetben szabad, a másikban pedig nem? Vagy hogy jogtalanságot elkövetni semmiképp sem jó, sem nem szép, a mint ebben már előbb is egyetértettünk? [s a mit épp az imént is említettünk,] vagy ezek a mi korábbi megegyezéseink ez alatt a néhány nap alatt mind párává
B lettek⁸⁾ s mi, mint ily öreg korban levő emberek, bár régóta nagy komolyan társalkodunk egy a mással, nem vettük magunk sem észre, hogy épp úgy teszünk, mint a gyerekek? Vagy egyáltalában inkább úgy áll-e a dolog, hogy akár állítja is azt a sokaság, akár nem, és akár súlyosabb szenvedéseket kell ezeknél kiállanunk, akár enyhébbeket, véletlenül a jogtalankodás a jogtalankodóra nézve mégis csak minden esetben rossz is, meg rút is? Állítjuk ezt, vagy nem?

KRIT. Állítjuk.

SOKR. Tehát semmiképp sem szabad jogtalankodni.

KRIT. Már bizony nem.

SOKR. S ha az ember jogtalanságot szenved, akkor sem

szabad jogtalansággal visszatorolni, a hogy ezt a sokaság C hiszi, mert hát semmiképp sem szabad jogtalankodni.

KRIT. Úgy látszik, nem.

SOKR. Hát aztán kell-e rosszat tenni valakivel, édes Kriton, vagy nem?

KRIT. De bizony nem kell, édes Sokrates.

SOKR. S aztán, ha az emberrel rosszat tesznek, ezt rosszal fizetni vissza, a hogy a sokaság gondolja, igazságos dolog-e, vagy igazságtalan?

KRIT. Semmi esetre sem igazságos.

SOKR. Már pedig rosszat tenni az emberekkel körülbelül éppen annyi, mint jogtalankodni.

KRIT. Igazad van.

SOKR. E szerint hát sem jogtalansággal torolni meg valamit, sem rosszat tenni senkifíával nem szabad, nem, mégha ilyesvalamit szenvednénk is el tőle. De vigyázz, édes Kriton, hogy, a mikor ebbe beleegyezel, ne a saját véleményed ellenére egyezzel bele. Mert én tudom, hogy csak egy pár ember hiszi és fogja ezt hinni. Azok között tehát, a kik hiszik ezt, s azok között, a kik nem hiszik, nem lehet közös alap a vitatkozásra. Ezek szükségképpen megvetik egymást, mert látják egy a másnak meggyőződéseit. Vizsgáld hát meg most te is nagyon jól, vajjon osztozol-e, egy nézetten vagy-e velem s csak aztán kezdjük el a fejtegetésünket azzal, hogy semmiképp sem helyes sem jogtalankodni, sem jogtalansággal torolni meg valamit, sem ha valakivel rosszul bántak, viszont rossz tettel háritani el magától a dolgot. Vagy elpártolsz tőlem s nem osztozol velem mindjárt a kiindulópont-E ban sem? Mert nekem már régen is ez volt s ma is ez még a meggyőződésem; de ha neked valami más véleményed támadt, csak mondd, add tudtomra. Ha pedig megmaradsz az előbbieket mellett, akkor csak hallgasd meg még a következőt is.

KRIT. Persze, hogy megmaradok s egy nézetem vagyok veled. Hát csak beszélj!

SOKR. Mondom hát újra tovább, vagyis inkább kérdezem: vajjon azt, a miben megegyezett az ember, hogy igazságos dolog, tennie kell-e, vagy ki kell játszania?!

KRIT. Tennie kell.

XI. SOKR. Ebből a szempontból vizsgálj meg hát most a 50 dolgot. Ha mi innen eltávoznánk, a nélkül, hogy erre a várost rávettük volna, vajjon rosszat teszünk-e némelyekkel, még pedig azokkal, a kikkel legkevésbé kellene, vagy nem? S megmaradunk-e a mellett, a minek igazságos voltára nézve megegyeztünk, vagy nem?

KRIT. Nem tudok erre a kérdésedre felelni, Sokrates, mert nem értem.

SOKR. Vizsgálj meg hát erről az oldaláról. Ha, a mikor innén megszökni (vagy akárhogy is nevezzük) akarnánk, a törvények hozzánk jönnek s a város közügye elénk állana s aztán így szólnának: «Ugyan mondd meg nekem, édes Sokrates, miféle tetten töröd az eszedet? Nem azt forgatod-e az eszedben, hogy ezzel a tettetteddel, a melybe kapni akarsz, B minket a törvényeket, sőt felőled akár az egész várost is, tönkretégy? Vagy lehetségesnek hiszed-e még azt, hogy fennálljon s fel ne forduljon az olyan város, a melyben a meghozott határozatok semmit sem érnek, mert magánemberek lábbal tiporják, tönkreteszik őket? Mit felelnénk erre, vagy más effélére, édes Kriton? Mert egyik-másik, különösen ha szónok, sokat tudna beszélni e veszélyeztetett törvény érdekében, a mely meghagyja, hogy a meghozott határozatok érvényesüljenek. Avvagy azt mondjuk-e talán nekik, C hogy hiszen a város jogtalanságot követett el ellenünk s nem ítélt helyesen fölöttünk? Ezt mondjuk-e hát, vagy mit?

KRIT. Biz'isten, ezt, édes Sokrates.

XII. SOKR. S ugyan mit akkor, ha a törvények úgy

szólnának: «Édes Sokrates, ugyan hát ebben egyeztünk-e meg mi is, meg te is, vagy pedig abban, hogy megmaradsz a város kimondotta ítélet mellett? Ha pedig csudálnók őket, hogy így beszélnek, akkor meg talán azt mondhatnák, hogy: Ne csudálkozzál azon, a mit mondtunk, édes Sokrates, hanem felelj, úgysis kérdésekkel meg feleletekkel szoktál élni. Mondd meg tehát, mi panaszod van ellenünk, meg a város ellen, hogy el akarsz bennünket veszíteni? Először is nem mi hoztunk-e világra téged? Nem a mi szavunkra vette-e el atyád anyádat és nemzett téged? Mondd tehát, vajjon ezeket a házasságra vonatkozó törvényeket kifogásolod-e közölünk, hogy t. i. nincsenek jól megalkotva?» «Nem kifogásolom őket», felelném én. «Hát talán a szülöttnek nevelésére és oktatására vonatkozókat, a melyek szerint te is felnevelkedtél? Vagy nem helyesen rendelték el az épp erre szóló törvények közölünk, mikor meghagyták az apádnak, hogy téged a zenében és a testgyakorlásban oktattasson?» «Helyesen» mondanám én. «Jól van. A hogy pedig megszülettél, felnevelkedtél és kitanultál, bírnád-e először is azt mondani, hogy nem a mi teremtésünk és szolgánk voltál, te magad is, meg elődeid is? Ha pedig így áll ez a dolog, azt hiszed, hogy egyformán megillet a jog téged és minket s hogy a mit mi akarunk veled tenni, azt gondolod, ugyanazt jogod van neked is viszont cselekedni?» Vagy talán atyáddal szemben és, [ha ugyan neked véletlenül volt] uraddal szemben, nem éppen megvolt a jogod arra, hogy a szenvedett bántalmakat visszafizesd, ha megszidnak, visszafelelj, ha megvernek, visszaüss és sok más ilyenféle? Ámde hazáddal s a törvényekkel szemben lesz-e jogod most már arra hogy, ha mi téged el akarunk veszíteni, mert ezt jogos dolognak tartjuk, bennünket, a törvényeket és a várost, a mennyire csak erőtől telik, te is elveszíteni törekedjél s azt mondd, mikor ezt cselekszed, hogy igazságosan cselekszel, éppen te,

a kinek valósággal az erény a legfőbb gondolatod? Vagy annyira böles vagy, hogy elfelejtetted, hogy anyádnál is, atyádnál is, sőt minden más elődeidnél is drágább, tisztel-
 B letreméltóbb és szentebb a haza s nagyobb a tekintélye mind az istenek, mind az értelmes emberek előtt? Tisztelned kell tehát a hazát, s inkább engedned és hizelegned neki, ha valamiért haragszik, mint az édes atyádnak. S éppen ezért vagy meg kell őt győznöd, vagy tenned azt, a mit parancsol, s túrnöd, ha azt mondja valamire, hogy túrni kell, s csendesen viselkedned, akár megveret, akár megkötöztet, akár háborúba küld, a hol sebet kaphatsz, sőt meg is halhatsz; meg kell tenned, mert így követeli az igazság; s nem szabad
 C nomd, hanem mind a háborúban, mind a törvényszék előtt, szóval mindenütt, tenned kell azt, a mit a város, a mit a haza parancsol, vagy pedig meg kell őt arról győznöd, hogy miben áll az igazság. Erőszakoskodni sem anyáddal, sem atyáddal szemben nem szent dolog; sokkal kevésbbé ez pedig a hazával szemben». Mit mondanánk erre, édes Kriton? Igazuk van-e a törvényeknek vagy nincs?

KRIT. Én legalább azt hiszem, hogy igazuk.

XIII. SOKR. «Gondold meg tehát, édes Sokrates» — mondanák talán a törvények — vajjon igazunk van-e, mikor azt mondjuk, hogy jogtalanságot szándékozol elkövetni rajtunk azzal, a mibe most kezdesz. Mert hát mi, a kik világra hoztunk, felneveltünk, kitanítottunk s tőlünk telhe-
 D tőleg minden szépben és jóban részesítettünk, téged is, meg a többi összes polgárokat is, egyuttal azt is kijelentjük, hogy szabadságot adunk bármelyik athenæinek, ha úgy akarja, hogy a mikor már nagykorúvá lett⁹⁾ s megismerte a város viszonyait s bennünket, a törvényeket s mi nem találunk tetszeni neki, vegye a holmiját s menjen, a hova akar. Közölünk, a törvények közül, ugyan nem állja útját egy sem;

sem nem tiltakozik az ellen, ha valamelyikötök akár gyarmatvárosba ¹⁰⁾ akar menni, ha mi és a város nem tetszünk neki, akár máshova s ott letelepedni; menjen, a hova kedve tartja, vigye, a mi a magáé. De a melyikötök már itt marad, E pedig látja a módját, hogy hogy mondjuk ki az ítéleteket s más egyéb dolgokban is hogy igazgatjuk az államot, arról azt mondjuk, tetteleg beleegyezett abba, hogy megteszi, a mit mi parancsolunk; s arról, a ki nem engedelmeskedik, elmondhatjuk, hogy háromszorosan követ el jogtalanságot: a) hogy nem engedelmeskedik nekünk, pedig mi adtuk őt a világnak, b) hogy nem, pedig mi neveltük fel s c) hogy nem engedelmeskedik, a mikor pedig maga is beleegyezett abba, hogy engedelmeskedni fog, sőt másrésről fel sem világosít ⁵² bennünket róla, ha valamit helytelenül cselekszünk. Pedig mi csak jayalljuk s nem durván rá parancsolunk, hogy tegye meg, a mit rendelünk, meg aztán szabad tetszésére bizzuk egyiket is, másikat is, t. i. hogy vagy világosítson fel bennünket, vagy engedelmeskedjék. De ő nem teszi egyiket sem».

XIV. «Ezekbe a vádakba keveredel te is, kimondjuk most már, ha csakugyan megteszed azt, a mire gondolsz, — még pedig te nem is a legkisebb mértékben keveredel beléjük az athenæiek közül, hanem ellenkezőleg éppen a legnagyobb fokban». S ha aztán én azt kérdeném erre: «S ugyan miért?» talán jogosan azzal a szemrehányással felelhetnének, hogy hát az athenæiek közül leginkább éppen én tettem nekik ezt a fogadást. «Mert» — mondhatnák aztán — «nekünk nagy bizonyítékaink vannak arra, édes Sokrates, hogy mi is tetszettünk teneked, meg a város is. Hiszen ha városunk különösen nem tetszett volna neked, akkor ugyan s legkivált te nem laktál volna a legszívesebben az összes athenæiek közül benne. Már pedig te még ünnepi küldöttségben ¹¹⁾ sem mentél ki soha a városból [kivéve egyszer —

az Isthmosra], sőt máshova sem soha, hacsak háboruba ¹²⁾ nem; s egyáltalán másként sem utaztál el sehová, mint a többi emberek; nem ébredt vágy benned, hogy valamiféle más várossal és más törvényekkel megismerkedjél, teljesen megelégedtél velünk és a mi városunkkal. Ennyire a te választottaid voltunk íme mi. Megfogadtad, hogy mint polgár, hozzánk alkalmazod életedet s más egyéb dolgaiddat. Még gyermekeket is nemzettél itt, mert hát tetszett neked ez a város. Azután meg szabadságodban volt még a per folyamán, ha akartad volna, száműzetést kérnéd s így, a mit most a város akarata ellenére szándékozol tenni, akkor az akaratával tetted volna. De te már akkor is csak azt hánytorgattad, hogy bizony neked nem fáj, ha meg kell halnod s inkább a halált választod, úgy mondad, mint a száműzetést. S íme most se nem szégyelled magad e szavaidért, se nem törődöl velünk, törvényekkel; sőt el akarsz bennünket vesztíteni s úgy cselekszel, a hogy csak egy tetőtől talpig hitvány rabszolga tehetne; meg akarsz szökni a szövetségünk és egyezségünk ellenére; pedig azt ígérted, hogy mint polgár szerintök élsz majd. Először is hát erre magára felelj nekünk: igazat beszélünk-e, mikor azt mondjuk, hogy te tettel fogadtad és nem szóval, hogy mint polgár szerintünk élsz, vagy pedig nem igazat?» Mit szólnánk erre, édes Kriton? Mást-e, mint hogy igazuk van.

KRIT. Okvetetlenül ezt, édes Sokrates.

E SOKR. «Nos tehát», mondhatnák rá, «nemde hogy megszeged a mivelünk magunkkal kötötted szövetséget és egyezséget? Pedig nem is kényszerűségből egyeztél bele, sem nem azért, mert rászedtek, vagy mert rövid volt az időd a fontolgatásra. Hetven esztendőd volt; ezalatt elmehettél volna, ha nem tetszettünk neked s ha nem tartottad igazságosaknak egyezéseinket. De te sem Lakedaemonnak, sem Krétának nem adtál elsőséget, — pedig egyre csak azt haj-

tođ, hogy az ő törvényeik nagyon jók ¹³⁾ — sem más vala- 53
 mely görög, vagy idegen városnak. Sőt még kevesebbszer
 távoztál innen, mint a sánták, vakok, vagy másféle nyomo-
 rékok, olyannyira tetszett különösen teneked az összes
 athenæiek között a város is, meg aztán persze mi is, a tör-
 vények. Mert kinek is tetszhetne valamely város törvények
 nélkül? És íme most még se maradnál meg egyezségünk
 mellett? De bizony megmaradsz, ha ránk hallgatsz, édes
 Sokrates, s ha nem teszed ki nevetség tárgyává magadat,
 hogy itt hagyod a várost».

XV. Ezért hát csak fontold meg, hogy micsoda jót teszel
 tenmagaddal, vagy a hozzád tartozóiddal, ha megszeged
 egyezségünket s valamit vétkezel ellene. Mert hogy veszedel-
 lembe jutnak bizony a te híveid is, hogy menekülniök kell
 maguknak is, elvesztik hazájukat s el minden vagyonukat,
 ez csaknem bizonyos. Te magad pedig, édes Sokrates, ha
 valamelyik szomszéd városba, teszem azt, Thebæbe, vagy
 Megarába menekülsz, — mert hiszen jó törvényei vannak
 mind a kettőnek, — úgy jössz oda mint az ő államuk ellen-
 sége; s a ki csak szíven hordja városa javát, görbe szemmel
 néz is majd rád, mert azt hiszi, hogy megrontod a törvénye-
 ket. Sőt megerősítéd így a biráidra vonatkozó azt a véle-
 ményt is, hogy úgy látszik, helyesen ítéltek; mert a ki meg-
 rontója a törvényeknek, igen könnyen elhihető, hogy meg-
 rontója a fiatal és tapasztalatlan embereknek is. Avvagy
 kerülni fogod tán a jó törvényekkel bíró városokat s a törvé-
 nyes rendben élő embereket? Ugyan érdemes-e neked, ha
 ezt teszed, még tovább is élned? Vagy oda mégis mégis
 hozzájok és fejtegetésekbe ereszkedel velök, nem szégyelled
 majd, a milyenekbe itt, édes Sokrates, pl. hogy az erény és
 az igazságosság a legnagyobb kincsök az embereknek, meg a
 törvényesség és a törvények? S nem gondolod, hogy csuf
 dolognak mutatkozik majd a Sokrates cselekedete? Pedig

bizony ezt kellene gondolnod! Avvagy ott hagyod ezeket a városokat s elmegy, mondjuk, Thessaliába, a Kriton barátaihoz — mert itt bizony ugyancsak nagy a rendetlenség és féktelenség — és itt talán szíves-örömet is hallgatják meg tőled, hogy mily kaczagtató módon ugrottál meg a börtönből, álruhába öltözve, vagy állatbőrbe bujva, vagy másvalamibe, már a milyet, a kik megugranak, szoktak magukra venni, változtattad el az alakodat. De hogy ilyen vén ember létedre, a kinek a természet rendje szerint úgyis csak kevés idő van még hátra az életben, még volt erőd oly sóváran ragaszkodni az élethez, hogy érette a legfontosabbakat, a törvényeket is megszegted, ezt senki se kérdi majd tőled? Lehet, hogy nem, ha senkit se bántasz; de ha bántasz, akkor lesz majd mit hallanod, édes Sokrates, sok s hozzád nem méltó dolgot. Minden emberfia előtt meghunyászkodva rab-szolga-életet élsz majd! Mit is csinálnál hát, mint hogy éled majd a világod ott Thessaliában, mintha csak lakomázgatni mentél volna oda. Azok a te fejtegetéseid pedig az igazságról és a többi erényekről ugyan hová lesznek? De igaz, hiszen te a gyermekeidért akarsz élni, hogy felnevelhesd és taníthasd őket? Micsoda? Hát Thessaliába viszed s ott neveled és tanítod őket, idegenekké teszed, hogy még ezt a jót is élvezzék tőled? Vagy pedig ezt még se teszed, hanem itt nevednek majd a te életedben, még pedig jobb nevelésben és tanításban, ha te nem vagy a társaságukban? Mert hiszen a te barátaid viselik majd az ő gondjukat! Vajjon ha Thessaliába költözöl, akkor gondjukat viselik, ha pedig a Hadesbe, akkor már nem viselik? Bizony viselik, ha valamirevalók ezek a te úgy mondják barátaid; már pedig ezt hinnünk kell.

XVI. Ezért is hát hallgass csak mireánk, a nevelőidre, édes Sokrates, és se gyermekeidet, se éltedet, sem más egyebet ne tartsd többnek az igazságnál. Csakis így tudhatsz

majd számot adni, ha a Hadesbe jutsz, az ottani uralkodóknak mindezekről a dolgokról. Mert ha amúgy cselekszel, valamint sem itt se neked, se a tieid közül senkinek nem látszik jobbnak, igazságosabbnak és isteniesebbnek, éppen úgy nem lesz az jobb, ha oda jutsz, ott sem. Most, az igaz, hogy igazságtalanul jutsz oda, ha oda kerülsz; de nem mi vagyunk ám az okai, hanem az emberek. Ha azonban ily esúfosan megszököl innen és igazságtalanságért igazságtalansággal, jogtalanságért jogtalansággal fizetsz s megszeged a velünk kötötted egyezséget és szövetséget s így épp a kikkel legkevéssbé kellene, tenmagaddal, barátaiddal, hazáddal és mivelünk bánsz rosszul, akkor életedben itt a mi haragunk szárad rajtad, ott pedig majd testvéreink, az alvilági törvények, fogadnak ellenséges indulattal, mert jól tudják, hogy bennünket minden tőled telhető módon csak elveszteni akartál. Rá ne vegyen hát Kriton arra, hogy inkább azt tedd, a mit ő mond, mint a mit mi».

XVIII. Tudd meg jól, kedves Kriton barátom, hogy úgy rémlik előttem, mintha ezt hallanám, akárcsak mint mikor a Kybele papjai ¹⁴⁾ azt képzelik, hogy fúvolahangokat hallanak. Ezeknek a beszédeknek a visszahangja csendül meg bennem; s ez az oka, hogy nem tudok másokra hallgatni. Tudd meg tehát, hogy, a mennyire mindez az én mostani meggyőződése, ha valami szót emelnél ellene, hiába beszélsz. Különben ha azt hiszed, hogy többre méggy vele, hát csak beszélj.

KRIT. Már nincs mit mondanom, édes Sokrates!

SOKR. Hagyd hát abba, édes Kriton. S tegyünk csak így, mert az Isten is így vezérel.

JEGYZETEK.

¹⁾ *Kriton* vagyonos athenæi polgár volt és Sokratesnek egyik leghívebb barátja. A hagyomány szerint ő maga is írt tizenhét művet, persze mesterének, Sokratesnek a szellemében. Tárgyuk a praktikus filozofia köréből volt véve. E műveket mi már nem ismerjük. Mesteréhez rendkívül ragaszkodott Kriton. Pénzzel bőven segítette, sőt, a mint e beszélgetésből is kitetszik, még egész vagyonát is szívesen feláldozta volna, csak hogy őt megmenthesse. Mikor pedig minden ebbeli kísérlete megghiúsult, ott maradt Sokrates mellett utolsó perczéig. Mivel e beszélgetésben éppen ő a főszereplő, sőt, kivülről és Sokratesen kívül más nem is szerepel, ezért viseli e beszélgetés az ő nevét, t. i. «Kriton»-t.

²⁾ *az a hajó Delosból* . . Az athenæiek annak emlékére, hogy valamikor szerencsésen visszahozta Krétából Theseust Apollon, évenként követséget küldtek Delosba, hogy elvigye neki az áldozatot. Attól a naptól kezdve most már, a melyen a hajó elindult, egészen a hajó visszatérése napjáig meg volt tiltva a halálos ítéleteknek végrehajtása. S mivel most épp egy nappal előbb koszorúzták meg a hajót, mint hogy Sokratesre a halálos ítéletet kimondották, ezért kellett Sokratesnek harmincz napig ülnie a börtönben.

³⁾ *ebben a dologban határozni* . . az a tizenegyes bizottság, a melytől Sokrates ítéletének végrehajtása függött és a melyről a «Védőbeszéd»ben is szó van.

⁴⁾ *«Holnapután a rögzös talajú Phthiába kerülsz majd»* . . . E vers a Hom. II. IX. 363. verséből van véve, a hol is Achilles azzal felel Agamemnon követeknek, a kik őt a táborba való visszatérésre akarják bírni, hogy harmadnapra Phthiába tér vissza. Itt, a mint könnyen érthető, Phthia a másik hazát, az alvilágot jelenti, a hova Sokratesnek nem sokára jutnia kell.

⁵⁾ *sykophanták* . . eredetileg *fügefeljelentők*, a kik mindazokat a kik Attikából a tilalom ellenére fügét vittek ki, kinyomozták és feljelentették. Később aztán ez lett a neve minden feljelentőnek, a ki a nép előtt emelt vádaskodásából és feladásából, mint kenyérkereseti foglalkozásból, élt.

⁶⁾ *a thebai Simmias*, Sokratesnek kiváló szorgalmú tanítványa.

⁷⁾ *Kebe*s, Sokratesnek rendkívül buzgó tanítványa. A Kebe neve alatt fennmaradt *ἱλὺς* (festmény) nem Kebe műve.

⁸⁾ *párává lettek*, azaz eltűntek. Magyaros kifejezés a görög αἱ πρόσθεν — ἐκκεχυμένοι tudniillik a korábbiak (azaz a meggyezések) ki vannak öntve, azaz szétfolytak, odavannak kifejezés helyett.

⁹⁾ *a mikor már nagykorúvá lett*; ἐπειδὴν σοκρῆσθῃ. A nagykorúvá tétel rendesen a tizenennyolczadik életév betöltése utánra esik. Mielőtt valakit nagykorúvá tettek volna és a λεξιαρχικὸν γραμματεῖον-ba bejegyezték volna, előbb megvizsgálták, hogy törvényes származású-e és van-e polgári jogosultsága. S csak azután nyilvánították őt nagykorúnak.

¹⁰⁾ *gyarmatvárosba akar menni*, εἰς ἀπαξίαν ἔλναι. Az athenaieknek ilyen gyarmatvárosuk volt a többi között Thuri és Amphipolis is. Ha pedig az illető valamely idegen (t. i. más görög államnak vagy egy egészen idegen (barbár) államnak a városában telepedett le, ezt μετοικία-nak nevezték.

¹¹⁾ *ünnepi küldöttségben*, ἐπὶ θεωρίαν. Egy-egy ilyen ünnepi küldöttségnek eredetileg az volt a célja, hogy a közös törzsbeli helységek közt a közösség emlékéit élesztgesse. Tették pedig ezt azzal, hogy a törzs ünnepein küldöttségileg közösen résztvettek. Ennek a küldöttségnek az volt a feladata, hogy az állam nevében áldozatot mutasson be s megkérdezze a jóslót. Az ilyen küldöttséghez rendesen igen sokan csatlakoztak (θεωροί), s részint mint egyszerű nézők vettek a vallásos ünnepen részt, részint pedig kereskedelmi és politikai célokból. Természetes, hogy valamennyien az ἀρχιερωσ-nak, vagyis a küldöttség vezetőjének felügyelete alatt állottak: A legnevezetesebb küldöttségeket a négy nemzeti játéokra tudniillik az olympiai, isthomszi, nemeai és pythiai játékokra küldötték.

¹²⁾ *háborúba nem*; Sokrates t. i. három csatában vett részt: Potidaianál (Kr. e. 429.), a hol Alkibiadesnek az életét mentette meg, Amphipolishnál (Kr. e. 422.) és Delionnál (Kr. e. 424.), a hol ismét, mint mondják, Xenophon életét mentette meg.

¹³⁾ *törvényeik nagyon jók*. Sokrates is, Platon is az aristokratikus kormányformákat szerették inkább. Nagyon valószínű, hogy ez volt Sokrates elítéltetésének legfőbb rugója. Thebában ugyan a peloponnesosi háború előtt és alatt az úgynevezett ὀλιγαρχία ἰσόνομος, azaz mérsékelt oligarchia kormányzott, egészen más tehát mint a

δυναστεία ὀλίγων. Ez a mérsékelt oligarchia pedig Spárta iránt jó indulattal viselkedett.

¹⁴⁾ *Kybele pappjai*, a kiknek κορύβαντες volt a nevök. Kybele phrygiai istenasszony volt. Pappjai zajongó zenélés mellett, fegyveresen üvöltözve és kurjongatva ülték meg istenasszonyuk ünnepét. Különben az üvöltözés és kurjongatás ünnepi alkalmakkor még ma is divatos a fejletlenebb embereknél.

PHAIDON.

PHIDON

A PHAIDON TARTALMA.

A phliusi Echekrates vendégétől, Phaidontól, Sokratesnek végóráiról és haláláról kérdezősködik. Csudálkozik ugyanis azon, hogy elítéltetése után oly sokára halt meg. Phaidon elmondja, hogy ennek az a Delosba küldött s Apollonnak áldozatot vivő hajó volt az oka, a melynek visszatértéig halálbüntetést nem volt szabad végrehajtani Athenæben. Azután lerajzolja, hogy mit érzett, a mikor Sokratesnek utolsó perceiben tanusított rendkívüli lelki nyugalmat látta s felsorolja, hogy kik voltak ott vele együtt Sokrates társaságában.

Echekrates arra kíváncsi most már, hogy miről folyt az utolsó órában a beszélgetésök. Phaidon erre elmondja, hogy mint máskor, ma is összegyültek a börtönben s mikor beléptek, Sokratest már feloldva találták bilincseitől. Xantippe ott sirt mellette. De Sokrates csakhamar elvitette őt Kritonnal s megdörzsölgetvén bilincseitől feltört lábaszárát, a kellemesnek és kellemetlennek egymáshoz való viszonyáról kezdett beszélgetni. Erre aztán Kebes vette át a szót s elmondotta Sokratesnek, hogy Euenos azt kérdezte nemrégiben tőle, hogy ugyan hogy juthatott eszébe Sokratesnek börtönében verseket csinálni, holott azelőtt sohasem verselt. Sokrates elmondja erre, hogy egy álma hagyta meg ezt neki. Adja tudtára ezt Euenosnak. Egyébként tisztelteti őt s azt üzeni neki, hogy ha okos, hát siessen mentől előbb ő utána. Mert a ki igazán filozofus, az szives-örömet hal meg. Ekkor aztán Simmias szólt közbe, hogy bizony ő alig hiszi, hogy Euenosnak kedve lenne Sokratest követni. «Persze, hogy erőszakot nem fog önmagán elkövetni», — jegyzé meg rá

Sokrates, — «mert ez közhiedelem szerint nem is jogos valami». S erre aztán fejtegetni kezdi, hogy a kiknek jobb meghalniok, mint élniök, mért nem szabad azoknak mégsem önmagukat megölniök. Mert hiszen az istenek a mi gondozóink és mi az ő vagyónuk vagyunk. Már pedig nem szabad ám valakit a vagyónától az ő tudta és akarata nélkül megfosztanunk. Most pedig már azt nem érti Kebes, hogy mért halna meg épp a filozofus a legszivesebben. Hiszen épp a legokosabbnak kell a legnehezebben elszakadnia az ő isteni gondviselőitől. Simmias igazat ad Kebesnek s felszólítja Sokratest, hogy most már védje meg magát, mert bizony ez ő rá czéloz. Sokrates csakugyan védi is önmagát. Elmondja, hogy azért nem bántódik közelgő halálán, mert azt hiszi, hogy «először is más bölcs és jó istenekhez» jut, azután pedig «olyan elhalt emberekhez, a kik jobbak mint a földön lakók». Reméli, hogy «vár még valami a megholtakra is, meg pedig, a mint régóta hiszik, valami sokkal jobb a jókra nézve, mint a gonoszokra». Mert «valami-e a halál? — kérdi Simmiastól. «S vajjon más valami-e, mint a léleknek a testtől való elválása? S így meghaltnak lenni annyi, mint hogy a test különválva a lélektől önmagában, viszont a lélek is különválva a testtől, szintén önnönmagában létezik». Nem a testtel kell az embernek törődnie, hanem a lélekkel; nem a test élvezeteit és gyönyöreit kell hajhászni, hanem a lélekéit. Mert minden rossznak testünk az oka. Ő tart vissza bennünket a filozofiától is. Ezért is ha valaki tökéletesen akar valamit megismerni, meg kell testétől szabadulnia s a dolgokat tisztán csak lelkével szemlélnie. S ehhez az igazi szellemi szemlélethez csakis halálunk után juthatunk, életünkben soha. Legfeljebb csak megközelíthetjük, ha semmit sem törődünk a testünkkel. Ezért hiszi Sokrates, hogy ha valahol és valamikor, akkor ott a halála után találja meg igazán azt, a miért egész életén át fáradozott. Ezért nem idegenkedik ő a haláltól. Ezért tartja azt, hogy a valódi filozofusok csakugyan vágyódnak a halál után. Jól tudják ugyanis, hogy az igazság valójában a minden testi és földi dolgoktól való megtisztulásban áll. S az önmérséklet, igazságosság, bátorság, sőt maga a bölcs belátás is bizonyos megtisztító állapot. Így védi magát Sokrates azért, hogy, a mi-

kor jó barátait és tanítványait már-már itt kell hagynia, ő éppenséggel nem érez fájdalmat és nem kelletlenkedik. Meg van ugyanis győződve róla, hogy ott az alvilágban is épp oly kitűnő urakra és barátokra fog találni, mint itt. A tömeg persze ezt meg nem érti. De tanítványai, azt hiszi, teljesen megértették.

Kebes megdicséri Sokrates okoskodását, csak azzal szeretne még teljesen tisztába jönni, hogy vajjon nem megy-e a lélek még aznap tönkre, mikor a testtől elválik; nem oszlik-e el, mint a léhellét, vagy füst, mely semmivé válik. Sokrates vizsgálni kezdi a kérdést, még pedig először is arról az oldaláról, hogy vajjon a megholtak lelke az alvilágban van-e, vagy sem. Egy régi nézet szerint innen oda jut a lélek s onnan újra visszajövéen, a meghaltból élő keletkezik. Már pedig ha lelkünk nem lenne ott, ha ott egyszerűen megsemmisülne, hogyan keletkezhetne újra? Csakis azt kell tehát kimutatni, hogy az élő sehonnan máshonnan nem származik, csakis a meghaltból. Erre nézve azt kezdi bizonyítgatni Sokrates, hogy nemcsak az embereknél, hanem az állatoknál és a növényeknél is minden ellentét a maga ellentétéből keletkezik. Már pedig az életnek a halál az ellentéte. A halál az életből létesül s viszont az élet a halálból. Létesülésök pontja a feltámadás. Feltámadás pedig csakugyan van, mint felébredés az alvásból, s a meghaltakból élők lesznek s létezik a meghaltaknak lelkük is. Ezt a nézetet Kebes az úgynevezett visszaemlékezéssel is megerősíti. Hiszen, ha a lélek már előbb is nem létezett volna valahol, akkor lehetetlen volna valamire visszaemlékeznünk. Simmias nem látja elég tisztán a dolgot, példával szeretné érthetőbbé tenni. Erre Sokrates a visszaemlékezés mibenlétét kezdi fejtegetni. S kiindulva a hasonló tárgyakból, bebizonyítja, hogy más dolog a hasonlóság és a hasonló tárgyak s hogy az ember a hasonló tárgyak közötti rokonságot kimutathassa, magával a hasonlósággal valamiképp tisztában kell már lennie. Más szóval, a hasonlóság ismeretét a hasonló tárgyak ismerete előtt kellett valamikor megszerezni, azaz, még mielőtt születünk. Sőt mihelyt megszülettünk, rögtön nemcsak a hasonlóságot, hanem a nagyobb és kisebb fogalmát s minden ilyes dologét is magunkkal hozzuk. Ismeretével birunk min-

den úgynevezett létező dolognak, a szépségnek, a jóságnak, az igazságosságnak és jámborságnak stb. Minden fogalmunk előbb létezik, mint a mit érzékeinkkel felfogunk s fogalmunkkal összehasonlítunk. Előbb kell tehát lelkünknek is léteznie, még mielőtt születtünk. De vajjon létezik-e a halál után is? Ez még mindég kérdéses, mondja Simmias és erősíti meg Kebes. Sokrates ezzel szemben azt állítja, hogy, ha minden élő a meghaltból létesül, akkor igenis már be van bizonyítva. Mert ha a lélek már előbb létezett s maga az ő életbelépése és létesülése alkalmával szükségképpen sehonnan nem származhatott máshonnan, mint a halálból és a meghaltság állapotából: akkor hogyan kellene neki a halál után is léteznie, ha utána újra okvetetlenül létesül?

Kebes és Simmias még mindég újabb bizonyítékokat szeretnének arra, hogy a lélek nem pusztul el, mikor kiszáll a testből. Sokrates tehát azt kérdezi, minő lények szoktak elenyészni. S kimutatja, hogy az összetett lények. Ámde a lélek önnönmagának mindég megfelelő marad s nem egyszer ilyen, egyszer olyan. Szóval a lélek egyszerű s mint ilyen, változásnak nincs alávetve. Ő a testnek állandó és láthatatlan ura, a test pedig az ő változó és látható rabszolgája. A lélek az istenihez halhatatlanhoz, észbelihez, egyszerűhöz, feloszolhatatlanhoz és magához az örökké-ugyanolyanhoz hasonlít a legtökéletesebben, míg viszont a test az emberihez, halandóhoz, esztelenhez, sokszerűhöz, feloszolhatóhoz és az önnönmagának soha meg nem felelőhöz, a leghasonlóbb. S mikor elszakad a lélek a testtől, akkor a hozzá hasonló láthatatlanhoz megy, az istenihez, halhatatlanhoz, észbelihez, a hol aztán megszabadul a tévedéstől, tudatlanságtól, félelemtől, vad szenvedélyektől és más emberi bajoktól s boldogságban és igazságban az istenek között tölti el hátralévő idejét. Csakhogy ide csakis a tiszta, szennytelen lelkek juthatnak. A nem tiszta, a testi, látható részekkel összeforrt lelkek ide-oda kóborolnak a földön, hogy meglakoljanak gonosz életökért.

X Simmiast és Kebest nem nyugtatja meg teljesen ez a magyarázat. Hiszen a lant húrjainak harmoniájáról is szakasztott azt mondhatni, hogy láthatatlan, testnélküli, gyönyörű és isteni a felhangolt lanton, maga a lant pedig húr-

jaival együtt testet alkot, testtel bíró, összetett, földi és rokon a mulandóval. S így azután, ha valaki a lantot széttöri, húrjait elvágja vagy letépi, akkor a fentebbi alapon bátran azt mondhatja, hogy a harmoniának mégis meg kell lennie s nem szabad elenyésznie. Ha pedig a lelkünk ilyen vagy amolyan harmonia, akkor világos, hogy a mint a testünk elgyengül vagy elpusztul, lelkünknek is el kell gyengülnie vagy pusztulnia, akárcsak a hangok országában, vagy a műalkotásokban található többi harmoniák. Mit hozhatni fel czáfolatul ezen okoskodás ellen?

Sokrates még egyszer összegezi a vitakérdést. Simmias attól fél, hogy a lélek bárha istenibb is, meg szebb is a testnél, előbb talál elpusztulni nála, mert csak valami harmoniaféle. Kebes pedig azt gondolja, hogy hátha az utolsó testet is elnyűve, mert hiszen sok testet elnyűhet a lélek, végre önmaga is elenyészik, úgy, hogy a halál nem is egyéb, mint éppen a léleknek enyészete. A mi Simmias félelmét illeti, Sokrates békonyítja, hogy a lélek éppenséggel nem harmoniaféle. Először is a harmonia eredménye és következménye a lant hurjainak, csak követi és nem megelőzi a lantot és a hangolást. A lélek ellenben vezeti és kormányozza a testet, megelőzi és igazgatja a test állapotait. Azután pedig a harmonia azon részekről függ, a melyekből támad s szerint tők különböző is lehet. A lélek pedig mindig egyforma és azonos. S végre a harmonia nem lehet ellentétes alkotó elemeivel, míg a lélek számtalanszor ellentétbe is helyezkedhetik a test alkotó részeivel. A Kebes nézetét is megczáfolja Sokrates. Abból, hogy a lélek tartósabb a testnél, sőt hogy kimondhatatlanul sok idővel előbb létezett is nála, még nem következik, hogy nem pusztul-e mégis el egyszer. Számtalanszor juthat testbe a lélek, de végre egyszer mégis elpusztulhat. Ez teljesen igaz. Ámde mi a keletkezésnek és elpusztulásnak alapoka? Hogy ezt megtudhassa, a természettudományt kezdte tanulmányozni Sokrates. Elmondja, hogy Anaxagoras könyvét kezdte tanulmányozni; azt az ő legfőbb elvét, hogy az ész a rendezője és az oka minden dolognak. De csalódott Anaxagorasban, mert a végokat, az alapokat ő sem tudta megoldani. Sokrates tehát a fogalmakhoz fordult. Bennök kezdte keresni a dolgok alapokat. Azt

tartja, hogy minden dolog csak azért és annyiban az, a mi, mert és a mennyiben része van a fogalmában. A nagy azért nagy, a szép azért szép stb., mert része van a nagyságnak, a szépségnek fogalmában. Az ellentétes fogalmak pedig kizárják egymást. A kicsiség sohasem akar nagysággá lenni és megfordítva. Erre valaki azt jegyezte meg, hogy hiszen fentebb a létesülést épp az ellentétekből magyarázták meg. Azt állították, hogy az ellentétek nem hogy kizárnák egymást, de sőt inkább egymásból keletkeznek. Sokrates igazat adott neki, de megjegyzé, hogy akkor az ellentétes tárgyakról volt szó, most pedig magukról a fogalmakról. A kis tárgyból magából lehet ugyan nagy s belőle is lesz a nagy, de maga a kicsiség sohasem lesz ám nagysággá. Sőt a mi magukra az ellentétes fogalmakra áll, az áll egyszersmind az e fogalmakban részes tárgyakra is. Így pl. a hó csakis a hidegség fogalmát tűri meg, a melegség fogalma elől vagy kitér, vagy megsemmisül. A hármas, ötös stb. számok csak a páratlan fogalmát tűrik meg, a párosét elkerülik, vagy pedig megsemmisülnek. Szóval: nemcsak az ellentét nem tűri meg maga mellett az ellentétet, hanem még az a dolog sem, a mely annak, a mihez közeledik, valami ellentétét hozza magával. Már pedig abba a testbe, a mely életet nyer, lélek jut bele. Mert a lélek, bármi rejlik is benne, mindég életet hoz abba, a mibe bele jut. Az életnek pedig ellentéte a halál. S így a lélek sohasem fogadhatja magába a halált, mint az életnek, a melyet, magával hoz, az ellentétét. A mi azonban a halált nem fogadhatja magába, azt, halhatatlannak hívjuk. A lélek tehát halhatatlan. S a mig minden efféle dolognál lehetséges, hogy bár be nem fogadja magába az ellentétes fogalmat, de előtte megsemmisül: addig a halhatatlan elpusztíthatatlan is egyszersmind. A mikor tehát közeledik a halál, a lélek nyomban eltávozik a testből, mert halhatatlan és elpusztulhatatlan. És mi történik vele a test halála után? Leszáll az alvilágba egyesegyedül a műveltséget és neveltséget víve magával. S ha gonosz volt, egyedül, elhagyatottan kénytelen bolyongni, mig ideje le nem telik. A büntelen életű pedig istent talál utitársul és vezetőül. Majd a föld alakjáról és nagyságáról beszél Sokrates s elmondja a megholtak lelkének tartózkodási helyéről és a föld alkotásáról szóló mythost. Utolsó tettei és búcsúszavai s végre halála.

PHAIDON.

A beszélgetés személyei: *Echekrates, Phaidon, Apollodoros, Sokrates, Kebes, Simmias. Kriton*, a tizenegyes bizottság porkolábja.

Steph. kiad. I. 57. l.

ECHEKR. Mikor Sokrates börtönében a mérget megitta, A édes Phaidon,¹⁾ azon a napon jelen voltál ott magad is, vagy csak mástól hallottad?

PHAID. Jelen voltam, édes Echekrates.²⁾

ECHEKR. Beh szeretném hallani, hogy ugyan mit beszélt ez az ember halála előtt s hogyan mult ki. Mert bizony mostanában phliusi ember³⁾ nem igen fordul meg Athenæben; de meg onnan sem járt itt jó ideje olyan ismerősünk, a ki más egyebet tudna erről a dologról mondani, mint hogy B megitta a mérget és meghalt. Csakis ennyi, a mit ujságolni tudnak.

PHAID. S így hát a pöre lefolyásáról sem hallottatok 58 semmit?

ECHEKR. De igen, ezt elmesélte nekünk valaki s csudálkoztunk is rajta, hogy, mikor ez már régen befejezett dolog volt, Sokrates csak nagy sokára azután halt meg. Hogy-mint esett ez meg, édes Phaidon?

PHAID. A véletlen úgy akarta, édes Echekrates, hogy éppen az ítélet végrehajtása előtti napon virágozták fel azt a hajót, a melyet az athenæbeliek Delosba szoktak küldeni.⁴⁾

ECHEKR. Miféle hajó ez?

PHAID. Mint az athenæbeliek mondják, ez az a hajó, a melyen valamikor Theseus azt a tizennégy ifjút vitte Krétába B s megmentette őket is, meg magát is. Ők akkoriban foga-

dást tettek Apollonnak, úgy mondják, hogy ha megmenekülnek, neki minden esztendőben áldozatot küldenek majd Delosba. S ezt azóta mindég, valamint most is, évről-évre csakugyan el is küldték az említett istennek. S a törvény azt mondja, hogy, a mikor ezt az áldozati utat megkezdik, utazásuk egész ideje alatt tisztának kell a városnak maradnia s állami ügy miatt senkinek sem szabad halállal bünhődnie mindaddig, a míg a hajó Delosba s innen vissza nem érkezett. S ez néha jó sokáig eltart, kivált ha viharok találják hátráltatni őket útjukban. S ez a szent menet akkor veszi kezdetét, a mikor Apollonnak a papja a hajó farát felkoszoruzza. S ez, a mint mondtam, éppen az ítélet végrehajtása előtti napon történt. Ezért is nyult aztán olyan hosszúra az az idő, melyet Sokrates elítéltetésétől haláláig a börtönben töltött.

II. ECHEKR. S mit tudsz magáról a haláláról, édes Phaidon? Mit beszéltek, mit csináltak? Kik voltak e férfiú mellett benső barátai közül? Vagy talán meg sem engedte a hatóság, hogy nála legyetek s úgy halt meg barátaitól elhagyatva?

D PHAID. Szó sincs róla; sőt inkább voltak mellette, még pedig megfélemlített sokan.

ECHEKR. Ugyan légy szíves és meséld el ezt nekünk mentől részletesebben, ha ugyan nincsenek bokros tenni-valóid.

PHAID. Éppenséggel nincsenek. Hozzá is fogok hát s elmondom nektek. Mert ha Sokratesre gondolhatok, vagy róla akár enmagam beszélhetek, akár beszélni mást hallhatok, ez nekem a legislegnagyobb élvezet.

ECHEKR. S osztoznak most érzelmeidben hallgatóid is, édes Phaidon. Rajta tehát, beszélj el kimerítően mindent, a hogy csak tudod.

E PHAID. Valóban csudálatosan éreztem magamat, a mi-

kor ott voltam. Mert egyrésről éppen semmi részvétet sem éreztem, mint szokott az olyan ember, a ki jelen van valamelyik kebelbarátja halálán. Olyan boldognak látszott nekem ez az ember, édes Echekrates, úgy a magaviselésében, mint a szavaiban s oly rendületlen elhatározással és fenség-gel fejezte be életét, hogy az a meggyőződés vett rajtam erőt, hogy ő még a Hadesbe sem megy különös isteni megbízás nélkül, hanem hogy, ha valakinek valaha, hát ő neki még ott is jól fog menni a dolga. Ezért nem szállta meg lel-⁵⁹kemet a részvét, a mint különben az ilyen gyászeset szemtanúját szokta. Másrésről azonban örömrzet sem fogott el, mint rendesen máskor, a mikor vele bölcselkedtünk, — pedig ilyen bölcselkedő volt a beszélgetésünk most is — hanem olyan szokatlanul éreztem magamat; valami különös vegyülete volt ez az örömrnek és a bűnnek, különösen mikor arra gondoltam, hogy nem sokára meg kell neki hálnia. S jóformán csaknem ilyen hangulatban voltunk mindnyájan, a kik ott jelen voltunk. Majd nevettünk, majd meg sirtunk, legkivált Apollodoros. Hiszen ismered ezt az embert, hogy milyen a jelleme.

ECHEKR. Már hogyne ismerném.

B

PHAID. Tehát különösen ő volt ilyen hangulatban. De magam sem voltam kevésbé meghatva a többiekkel együtt.

ECHEKR. De hát kik is voltak éppen akkor ott, édes Phaidon?

PHAID. Földiei közöl ez az említettem Apollodoros, azután meg Kritobulos s az atyja [Kriton]; továbbá Hermogenes, Epigenes, Aischines és Antisthenes. Ott volt még azután Ktesippos, a paianiai, Menexenos és még néhány földink. Platon, azt hiszem, beteg volt.

ECHEKR. S volt egynéhány idegen is ott?

C

PHAID. Volt, Seimmias Thebából, meg azután Kebes és Phaidonides, továbbá Magarából Eukleides és Terpsion.

ECHEKR. Hát Aristippos és Kleombrotos ott volt-e?

PHAID. Nem; ők, azt mondták, Aiginában voltak.

ECHEKR. S ki volt még ott?

PHAID. Azt hiszem, hogy körülbelül csak ezek voltak.

ECHEKR. Hát aztán, mondd csak, miről folyt a beszédetek?

D III. PHAID. Megpróbálom; elmondok neked mindent elejétől kezdve. Én ugyanis már az előző napokon el-eljártam a többiekkel Sokrateshez s összegyűltünk reggelenként a bírósági épületben, a hol az ítéletet is hozták; mert hát közel volt a börtönhöz. S addig, a míg a börtönt kinyitották, rendesen itt várakoztunk beszélgetve egy a mással; mert nem éppen korán szokták kinyitni. A mikor aztán kinyitották, bementünk Sokrateshez s gyakran az egész napot nála töltöttük. Most is valamivel korábban gyűltünk össze; mert előtte való nap, mikor este a börtönhöz kijöttünk, tudtukra adták, hogy megérkezett a hajó Delosból. Megigértük tehát egymásnak, hogy a rendes helyen a lehető legkorábban összejövünk. Össze is jöttünk. S a kapus, a ki nekünk az ajtót kinyitni szokta, kijött s azt mondotta, hogy várjunk és be ne menjünk addig, a míg ő maga nem hí bennünket. «Mert a tizenegyes bizottság» — úgymond — «most oldja le Sokratesről bilincseit s adja tudtára, hogy ma kell meghalnia». Nem sokára azután hozzánk lépett s felszólított, hogy bemehetünk. S a mikor beléptünk, Sokratest bilincseiből már feloldva találtuk és Xanthippe — hiszen bizonyára ismered őt — ott ült mellette karján kis fiacskáját tartva. S mikor bennünket meglátott, feljajdult s elkezdett mindenféle olyas dolgokat beszélni, a minőket ilyenkor az asszonyok szoktak, hogy: «oh Sokrates, most beszélnek utoljára veled ezek a te barátaid s viszont te is utoljára velők». Erre Sokrates Kritonhoz fordult és így szólt: «Ugyan édes Kriton, vezettesd haza őt valakivel». S ekkor aztán Kritonnak néhány

embere elvezette a jajgató és kétségbeesett asszonyt. Sokrates pedig felült az ágyára, egyik lábát a másikra rakta, megdörzsölgette a kezével s azután így szólt: «Beh különös egy dolog is az, édes barátim, a mit az emberek kellemesnek hínak; beh csudálatosan is viszonylik az ő látszólagos ellentétéhez, a kellemetlenhez! Egyszerre ugyanis soha sem szoktak előfordulni ugyanabban az emberben, és mégis, ha valaki az egyiket keresi és eléri, úgyszólván kényszerítve van elérni a másikat is, mintha csak az egyike a másikával össze volna az egyik végén kötve. S én hiszem» — mondá — «hogy ha Aisopos ezt észrevette volna, bizonyára mesét gondolt volna ki rája, hogy t. i. az uristen őket, mikor viaskodtak egymással, ki akarta békíteni, de, mivel nem volt rá képes, hát összebogozta mindkettejüket az egyik végükön. S ez az oka, hogy a hova az egyik beköszön, követi őt oda nemsokára a másik is. Épp így jártam most én is, azt hiszem; a bilinestől ugyanis fájdalmat éreztem az imént a lábamszárában s most, úgy látszik, kellemes érzet következik utána».

IV. Erre azután Kebes vette át a szót és így szólt: «Biz' isten okosan tetted, édes Sokrates, hogy eszembe juttattad. A te költeményeid ügyében, a melyeket csináltál, mikor Aisopos meséit versbe szedted s Apollonra azt a himnust D irtad, már többen kérdést intéztek hozzám, a minapában pl. Euenos⁵⁾ is, hogy ugyan hogy jutott eszedbe, a mióta ide jutottál, verseket csinálni, holott azelőtt sohasem verseltél. Ha tehát azt akarod, hogy tudjak feleletet adni Euenosnak, ha kérdez — mert biztosan tudom, hogy újra fog kérdezni — mondd, hogy mit válaszoljak.» «Hát csak mondd neki az igazat, édes Kebes — mondá Sokrates — «hogy t. i. nem azért verselgetek, hogy ő vele vagy költeményeivel versenyre keljek — jól tudom ugyanis, hogy ez nem valami könnyű dolog — hanem hogy egy bizonyos álomnak a jelen- E tését kipuhatoljam és hogy szent kötelességemnek eleget te-

gyek, ha ugyan ez az a zene, a melyet álmodom rám parancsolt. A dolog magyarázata ugyanis ez: «Életemben gyakran tűnt fel már ezelőtt is ugyanaz az álomkép előttem, majd ilyen, majd olyan alakot öltve, de mindég ugyanazt hajtván: rajta Sokrates, foglalkozzál zenével! Én pedig ezelőtt mindég azt hittem, hogy arra serkent és ösztökél, a mit különben is cse-
 62 lekedtem; a mint pl. a futót is biztatni szokták, hogy így sarkal engem is az álomkép olyas valamire, a mit már tenni szoktam, t. i. a zene gyakorlására. Mert hiszen a filozofia a legszebb zene; én pedig már régen foglalkozom ezzel. Most azonban, hogy az itéletet meghozták s az isten ünnepe halálomat elhalasztotta, azt gondoltam magamban, hogy, ha az álmodom még egyszer azt parancsolná, hogy a közönséges értelemben vett zenével foglalkozzam, nem szabódom többé, hanem megteszem neki. Mert mégis csak biztosabb dolog el-
 B nem távoznom innen addig, a míg szent kötelességemnek verseléssel eleget nem tettem s álmodomnak nem engedelmessé-
 kedtem. Ezért is hát először arra az istenre csináltam verset, a kinek ez a most nyújtott áldozat szólt; ez után az isten után pedig meggondolva azt, hogy a költőnek, ha igazi költő akar lenni, valami *kigondolt* és nem *megtörtént* dolgot kell leírnia, én pedig nem tudok ilyes valamit *kigondolni*, tehát Aisoposznak kezem ügyébe eső s előttem ismeretes meséi közül szedtem egyiket-másikat versbe, a melyekre éppen előbb akadtam.

V. «Ezt mondd tehát Euenosnak. Egyébként jó egészséget kívánok neki s ha okos, siessen mentől előbb utánam.
 C Én már úgy nézem, hogy még ma elköltözöm innen. Így akarják az athenæbeliek.» S itt közbeszólt Simmias: «Micsoda, ezt üzened te, édes Sokrates, Euenosnak? No már én sokat megfordultam ennél az embernél, de azután, a mit róla tapasztaltam, ugyancsak édes-keves kedve lesz téged önkénytelenül követni.» «Hogy-hogy?» — kérdé Sokrates — «hát nem

filozófus-e Euenos?» «Én annak nézem» — mondá Simmias — «akkor hát meg is teszi majd, úgy mint bárki más, a ki méltóképpen foglalkozik ezzel a dologgal. Persze, hogy erőszakot nem fog magán elkövetni; mert ez közhiedelem szerint nem is jogos valami.» S e szavakkal lelógatta lábait a földre s ülve beszélt, a mi következik. Ekkor azt kérdezte D tőle Kebes: «Hogy érted azt, édes Sokrates, hogy nem jogos valami magán erőszakot követni el s hogy a filozófus mégis óhajtani fog valakit a halálba követni?» «Ugyan édes Kebes, hát nem hallottál sem te, sem Simmias erről a dologról semmit, a mikor Philolaossszal ⁶⁾ együtt voltatok?» «Legalább úgy, hogy megértettük volna, semmit édes Sokrates.» «Az igaz, hogy én is csak hallomás után beszélhetek róla. De a mit hallottam, azt szívesörömet elmondom nektek. Különben is nagyon illő dolog, hogy a ki már úton van a E túlvilágra, hányja-vesse meg lelkében az odajutás módját, hogy ugyan minőnek is kell ezt képzelnie az embernek. Meg aztán mit csinálhatna mást az ember, a míg csak a nap le nem nyugszik.»

VI. «Miért mondják hát azt, édes Sokrates, hogy az öngyilkosság nem jogos dolog. Mert az igazat megvallva, a mint éppen kérdezted is, én már Philolaostól is hallottam, a mikor nálunk időzött, aztán meg másoktól is, hogy ezt elkövetni nem szabad; részletesebben azonban nem hallottam erre a dologra nézve egyiktől sem semmit.» «Hát csak légy ⁶² még egy kis türelemmel» — mondá Sokrates — «majd hallasz róla nem sokára. De talán csudálatosnak is tűnik fel majd előtted, hogy ez az állítás «jobb meghalni, mint élni» mindenféle körülmények között szilárdan megáll és soha senkire nézve nem bir kevesebb érvénnyel, mint más egyéb dolgok. S talán csudálatosnak találod majd azt is, hogy a kiknek «jobb meghalni», azoknak sem szabad e jótéteményt önmagukon elkövetni, hanem más valami jótevőre kell vár-

Pity

It

1. bir

niok.» «Tudj' â köü»⁷⁾ válaszolá rá mosolyogva s a maga B tájnyelvén Kebes. «Persze, hogy értelmetlen dolognak talál látszani neked» — folytatá Sokrates — «pedig talán mégis van neki valami értelme. Mert a mit erről a titkos vallási tanok⁸⁾ mondanak, hogy t. i. mint valami börtönben vagyunk mi emberek itt, s innen sem magunkat kiszabadítanunk, sem pedig megszöknünk nem szabad, ez mégis csak mélységes és nem könnyen érthető mondatnak tűnik fel előttem. De meg azután ez is egészen helyes állításnak látszik nekem, édes Kebes, hogy az istenek a mi gondozóink s mi emberek, az isteneknek egyik vagyona vagyunk. Vagy talán te nem tartod C ilyennek?» «Én részemről igen» — felelé Kebes — «így tehát nem haragudnál-e te is, ha egy valamelyik a te vagyondból megölné magát a nélkül, hogy te kijelentetted volna neki, hogy a halálát akarod, s ha találnál valami büntetést, nem büntetnéd-e meg?» «De bizony meg» — «Ebből a szempontból tekintve tehát nem is értelmetlen dolog az, hogy nem szabad előbb megölnie magát az embernek, míg csak az isten őt erre valamiképpen nem kényszeríti, mint pl. most éppen engemet.

VII. «Így persze hogy úgy látszik, hogy van értelme» — mondá Kebes — «De már az, a mit előbb mondottál, édes D Sokrates, hogy minden filozofus szivesörömet fog meghalni akarni, képtelenségnek tetszik, ha ugyan igaz az, a mit az imént állítottunk, hogy t. i. az isten a mi gondozónk és mi az ő birtoka vagyunk. Mert hogy éppen ne a legokosabb emberek szakadjanak el a legnehezebben az alól a gondviselés alól, a melyben róluk a világ összes teremtményei között a legjobb gondviselők, t. i. az istenek, gondoskodnak, ez teljesen értelmetlen dolognak látszik. Hiszen csak egyikök sem hiheti azt, hogy jobban fogja önnönmagának gondját viselni, ha elszabadul. Talán csakis valami esztelen ember képzelheti azt, hogy jó megszabadulnia urától a nélkül, hogy meg-

gondolná, hogy a jótól nem elfutni kell, hanem inkább mentől jobban mellette maradni, hogy tehát elfutnia esztelenség volna. Az okos ember legalább mindég annál szeret maradni, a mi jobb, mint ő maga. Ebből azután éppen az ellenkező következne, édes Sokrates, mint a mit állítottunk, vagyis hogy az okos embereknek kelletlenül illik meghalniok, csakis az esztelenek halnak meg szívesörömet. Hallva ezt Sokrates, a mint én észrevettem, gyönyörködött Kebes érdeklődésén s ránk fordítva tekintetét így szólt: «Már Kebes csak 63 mindig talál ellenvetést s nem igen hiszi el egykönnyen, a mit valaki állít.» Erre így szólt Simmias: «Szó a mi szó, édes Sokrates, de most én is azt gondolom, mégis csak van abban valami, a mit Kebes állít. Mert miért hagyná el az igazán bölcs ember a nálánál jobb gazdát és miért szakadna el szívesörömet tőle? Azután meg úgy tetszik nekem, mintha rád czélozna szavaival Kebes, hogy t. i. olyan könnyen veszed, hogy elhagysz bennünket s azokat, a mint tenmagad is megvallod, jó urakat, t. i. az isteneket.» «Igazatok van» — B felelé. «E szerint azt várjátok, úgy látom, hogy e részben is védekezzem, mint a bíróság előtt.» «Okvetetlenül» — válaszolá Simmias.

VIII. «Nem bánom hát» — úgymond Sokrates — «megpróbálom, hátha sikeresebben védhetem magamat előttetek, mint a bírák előtt. Bizony édes Kebes és Simmias» — mondá — «ha én nem hinném azt, hogy először is más, bölcs és jó istenekhez jutok, azután pedig olyan elhalt emberekhez, a kik jobbak mint a földön lakók, akkor talán bünt követnék el azzal, hogy nem bánkódom a halálom miatt. De tudjátok meg, hogy a mint remélem, kitűnő férfiak 11. Tete közé jutok — s ha ezt nem is merném egész bizonyossággal C állítani — de annyi tény, tudjátok meg, ha valaha valamit, hát ezt mindenesetre állíthatom, hogy istenek közé kerülök, még pedig kitűnő urak közé. S ez az oka, hogy nem bánkó-

dom annyira, sőt inkább abban az édes reményben élek, hogy vár még valami a megholtakra is, még pedig, a mint régóta hiszik, valami sokkal jobb a jókra nézve, mint a gonoszokra.» «Lám csak, édes Sokrates» — mondá Simmias — D «és ezt a gondolatot csak a magad számára szándékozol megtartani s úgy távozni el, vagy közlöd velünk is? Én ugyanis azt gondolom, hogy ennek édes mindnyájunk köztulajdonának kell lennie. S egyúttal ez lesz majd a te önvédelmed, ha valamennyiünket meggyőzől arról, a mit állítottál.» «Legyen tehát, megpróbálom» — felelé Sokrates — «de előbb csak kérdezzük meg Kriton barátunktól, hogy ugyan mi az, a mit már olyan régen akar nekem, a mint látom, mondani.» «Mi volna más, kedves Sokrates» — szóla Kriton — «mint az, hogy a ki a méreg elkészítésével van megbizva, már régóta mondogatja nekem, hogy adjuk értésedre, hogy csak mentől kevesebbet beszélj. Azt mondja ugyanis, hogy beszéd közben jobban kimelegszik az ember, pedig ennek nem szabad a méregivás előtt megtörténnie. Mert különben ha megtalálna történni, akkor néha kétszer, vagy éppen háromszor is kell az illetőnek mérget innia.» Erre Sokrates így szólt: «Hagyj neki békét! Csak hadd törődjön ő a maga dolgával s adjon majd kétszer, vagy ha kell, háromszor mérget.» «Ezzel már előbb is tisztában voltam» — szólt Kriton — «de már régóta nem hagy nekem békét.» «Fel se vedd» — folytatá Sokrates — «most pedig ti nektek, mint bíráimnak, szeretnék számot adni arról, hogy csakugyan van okom azt hinni, hogy egy igazán bölcs életű ember egészen bátran halhat meg s ringathatja magát abban a reményben, hogy a 64 túlvilágon a legnagyobb jót fogja majd halála után élvezni. Hogy miként lehet ez így, édes Simmias és Kebes, megpróbálom, megmagyarázom nektek.»

IX. «Mert úgy látszik, hogy azok, a kik megfelelő módon foglalkoznak a filozófiával, a nélkül, hogy a tömeg csak

1

Tétele

Halál

T

A filoz.
magata
a földi
élet
nembe

sejtené is róluk, csakis arra törekszenek, hogy meghaljanak és végök legyen. Már pedig ha ez igaz, akkor esztelenség volna az, hogy, ha már egész életökön keresztül csakis erre törekszenek, mikor aztán egyszer elérkezett az ideje, akkor bánkódjanak a miatt, a mit oly régóta epedve kívántak. Erre azután így szólt felnevetve Simmias: «Bizony isten megnevettetsz, édes Sokrates, pedig nincs ám nevetni való kedvem. Hiszen ha ezt a tömeg hallaná, tudom istenem azt hinné, hogy épp a filozofusokra találták ki; s ugyancsak helyeselné is ezt az állítást — különösen ez a mi buta köznépünk⁹⁾ — hogy íme valóban a bölcsek vágyódnak a halál után. Mert bizony nem is titok előttük, hogy megérdemlik, hogy elszenvedjék.» «S igazat is mondanának, édes Simmias, kivéve persze azt, hogy nem is titok előttük. Mert a tömeg sem nem tudja, hogy a valódi bölcsek mennyiben vágyódnak a halál után, sem azt, hogy mennyiben méltók a halálra és minő halálra. Ne törődjünk tehát vele» — folytató — «hanem beszéljük meg egymás között a dolgot. Hiszünk-e abban, hogy a halál valami?» «Mindenesetre» — felelé rá Simmias. «S vajjon más valami-e, mint a léleknek a testtől való elválása? S így meghaltnak lenni annyi úgy-e, mint hogy a test különválva a lélektől önnönmagában, viszont a lélek is különválva a testtől szintén önnönmagában létezik? Vagy talán más valami a halál, mint ez?» «Nem más, hanem ez» — szólt Simmias. «Most pedig fontold meg, édes barátom, hogy vajjon az-e a te nézeted is, a mi az enyém. Mert azt hiszem, csakis ezen az úton fogunk behatóbban megismerni azzal, a mit kutatunk. Mit gondolsz, illik-e egy filozofushoz az úgynevezett élvezetek utáni kapkodás, mint a milyen teszem azt az evés és az ivás?» «Legkevésebbé sem, édes Sokrates» — mondá Simmias — «Hát a nemi élvezetek utáni?» «Semmi esetre sem.» «Vagy a testnek másféle dédelgetését fogja-e az ilyen férfiú, mit gondolsz, magá-

hoz illő dolognak tartani? Teszem azt, hogy feltűnő szép ruhája legyen és lábbelije vagy testén másféle csecsebecséje, vajjon ezt sokra fogja-e becsülni, azt gondolod, vagy nem E törődik velök csakis annyira, a mennyire az égető szükség kényszeríti, hogy beszerezze őket?» «A valódi bölcs nem törődik mindezzel, azt gondolom.» «Azt hiszed tehát úgy-e, hogy az ilyen embernek főgondja nem a testre irányúl, hanem a mennyire csak lehet elfordúl ettől és a lélek felé hajlik?» «Igenis, ezt.» «Nemde, tehát először is az mutatja meg a filozofust, hogy a lehető legjobban távol tartja lelkét a 65 testtel való közösségtől elütőleg a többi emberektől?» «Azt hiszem ez.» «Már pedig a tömeg mindenesetre azt hiszi, édes Simmias, hogy a kinek az ilyes valami nem élvezet s a ki az ilyes valamivel nem foglalkozik, annak nem érdemes élnie; a ki a test nyújtotta élvezeteket megveti, az egyre jobban közeledik a halálhoz.» «Szóról-szóra igazat mondasz.»

X. «Hát magával a szellemi szemlélet¹⁰⁾ megszerzésével, hogy állunk? Vajjon akadály-e ebben a test, vagy nem, ha B kutatásai közben segítségül használja őt az ember? Úgy értem a dolgot, hogy vajjon látása vagy hallása vagy más ilyen érzéke útján juthat-e az ember valamiféle igazsághoz; avagy csak a költők énekelgetik egyre, hogy a maga valóságában sem nem látunk, sem nem hallunk semmit? Már pedig ha a testnek ezen egyszerű érzékei nem a valóságot mutatják és nem ~~csalhatatlanok~~ ^{megszalátlanok}, akkor a többiek éppen nem ilyenek, mert valamennyien tökéletlenebbek, mint ezek. Vagy talán nem ebben a nézetben vagy?» «Tökéletesen ebben.» «Mikor bukkan hát rá a lélek az igazságra? Hiszen a mikor a test segítségével iparkodik valamit megvizsgálni, akkor világos dolog, hogy miatta tévedésbe esik.» «Igazad van.» «Tehát vajjon nem a gondolkodásban válik-e — ha ugyan egyáltalában valamiben válik — világossá előtte valamely létező do-

log?» «De igen, ebben.» «Gondolkodni pedig egyáltalában akkor gondolkodik a legtökéletesebben, ha semmi testi dolog sem zavarja őt: sem hallás, sem látás, sem fájdalom, sem öröm; hanem ha lehetőleg önnönmagába vonul, nem törődik a testtel s a mennyire csak teheti, minden vele való érintkezés nélkül és segítségére nem szorulva fürkészi a létező dolgokat.» «Úgy van.» «A filozofusnak a lelke tehát már e miatt is különösen megveti a testet, fut előle s önnönmagába vonulni törekszik.» «Igaz.» «Hát erre mit felelsz, édes Simmias: vajjon az igazság önnönmagában létező valami-e, vagy semmi sem?» «Isten bizony, létező valami.» «S a szépség és a jóság is létező valami úgy-e?» «Már hogyné?» «S láttad-e már valaha szemeiddel csak valamelyiköket is?» «Még soha sem.» «Hát valamelyik, más testi érzékeddel felfogtad-e őket? S ezt állíthatom minden más dologról is: például a nagyságról, egészségről, erőről, egyszóval minden dolognak a mivoltáról, a mi mindegyikök a maga valóságában. Vajjon tehát a test segítségével fogjuk-e fel bennök a valót, vagy pedig úgy áll a dolog, hogy a melyikünk a legnagyobb pontossággal képes elgondolni a maga valóságában azt, a mit vizsgál, az a legközelebb is jut azután az ő megismeréséhez?» «Mindenesetre így áll.» «Ennélfogva annak fog ez a legtisztábban sikerülni, úgy-e, a ki lehetőleg magával az értelmével közeledik a dolgokhoz s gondolkodásában sem a látást nem alkalmazza, sem pedig más valamelyik érzékére nem szorul a meghatározásban, hanem csakis magára, az ő tiszta értelmi tevékenységére támaszkodik s a maga tiszta valóságában iparkodik megtalálni minden egyes létező dolgot, nem szorulva, a mennyire csak lehet, sem szemeire, sem füleire, egyszóval: nem egész testére, a mely csak zavarja lelkét s nem engedi, hogy az ő segítségével az igazsághoz és a szellemi szemlélethez eljuthasson? Vajjon nem az ilyen ember fogja-e fel a létező dolgokat, édes Simmias, ha

ugyan már felfogja valaki?» «Mennyire igazad van, édes Sokrates.»

TB XI. «Természetes dolog most már, hogy az igazi filozofusok az említettük dolgoknál fogva arra a nézetre jutnak, hogy majd így szólnak egy a másához: úgy látszik, hogy van egy ösvény, a mely gondolkodásunk segítségével célra vezet bennünket vizsgálódásunkban. A míg ugyanis még testünk uralkodik rajtunk s lelkünk össze van ezzel az akadálylaval kötve, addig sohasem érjük el valójában azt, a mire törekszünk. Ez pedig, a mint mondjuk, az igazság. Testünk ugyanis már szükséges táplálkozásánál fogva is száz meg száz galibát csinál nekünk; ha pedig még ilyen vagy amolyan betegség lep meg bennünket, akkor miattok nem fürkészhetjük a dolgok mivoltát. Azután meg eláraszt minket szerelemmel, vágyakkal, félelemmel s mindenféle ábrándképekkel és sok bolond gondolattal, ugyannyira, hogy, a mint mondani szokták, miattuk még igazán eszünkre sem térhetünk. De meg háborúkat, zendüléseket és csatákat sem más támaszt kötöttünk, mint testünk és az ő vágyai. (Mert minden háborúnak az oka a vagyonszerzés.) Erre pedig a testünk kényszeríti bennünket. Gondoskodnunk kell az ő ápolásáról. S ez a sok mindenféle dolog tart vissza bennünket a filozofiától. Végre pedig, ha egyszer aztán hozzá is jutnánk miatta s elkezdnök a vizsgálódást: akkor éppen kutatásaink közben újra meg újra elötolakodik, nyugtalanít, zavar és belebonyolít bennünket úgy, hogy miatta nem vagyunk képesek az igazat szemlélni. Kézzel foghatóan be van tehát bizonyítva, hogy ha **E** valamit tökéletesen akarunk ismerni, meg kell tőle szabadulnunk s csakis a lelkünkkel szemlélnünk magukat a dolgokat. Természetes tehát, hogy csakis akkor jutunk annak a birtokába, a mit óhajtottunk s a miről azt állítjuk, hogy szeretjük, t. i. a szellemi szemlélethez, ha, a mint előbbi állításunk bizonyítja, már meg vagyunk halva; élve éppen nem. Mert

ha lehetetlen testünkkel valamit tökéletesen megismernünk, akkor csak két eset lehetséges: vagy soha sem juthatunk a megismeréshez, vagy pedig meg kell halnunk. Mert csak akkor lesz a lélek önnönmagában, ha elválik a testtől, előbb semmiesetre sem. Éltünkben pedig, úgy látszik, csakis akkor jutunk a legközelebb a dolgok megismeréséhez, ha a mennyire csak tehetjük, semmit sem törődünk és érintkezünk a testünkkel, kivéven, a mennyire okvetetlenül szükséges, és nem engedjük az ő természetét lelkünkre átragadni, hanem tisztán tartjuk tőle, a míg aztán egyszer az istenség szabadít meg bennünket tőle. Ekkor leszünk csak tiszták és szabadulunk meg a test balgaságaitól s a mi valószínű, éppen ilyen lények közé jutunk és zavartalanul minmagunktól megismerünk minden dolgot. S ez lesz azután maga az igazság. Nem tisztának ugyanis lehetetlen a tiszta dolgot megközelíteni. Én részemről azt hiszem, édes Simmias, hogy okvetetlenül így kell egymáshoz szólniok és magukban gondolkozniook valamennyiöknek, a kik igazán tudnivágyók. Vagy te talán azt gondolod, hogy nem így?» «Tökéletesen így, édes Sokrates.»

XII. «De ha már ez igaz» — mondá Sokrates — «akkor nagy a reményem, édes barátom, hogy ha megérkeztem majd oda, a hova most indulok, ott, ha ugyan valahol, tökéletesen megtalálom majd azt, a miért elmúlt élttemben oly sokat fáradoztam. Így hát jó reménynyel kezdek meg ezt a rám parancsolt utat, mint kezdené bárki más is, a ki azt hiszi, hogy gondoskodott értelme tisztaságáról.» «Mindenesetre» — felelé Simmias — «A megtisztítás pedig, a mint már az imént említettük, nem abban áll-e, hogy mentől jobban elválasztja az ember a lelkét a testétől s arra szoktassa, hogy magamagát a test minden részétől összeszedje, önmagába vonuljon s a mennyire csak lehetséges úgy a jelenben, mint a jövőben is önmagára támaszkodva éljen s fel-

szabaduljon, mint valami bilincstől, a testtől?» «De nagyon is ebben.» «S vajjon a léleknek a testtől való felszabadulását és elválását nem halálnak nevezzük-e?» «Mindenesetre ennek» — felelé Simmias — «A léleknek felszabadítására pedig, a mint mondtuk, főleg csakis az igazi filozofusok törek-szenek. S éppen ez a filozofusok foglalkozása: a léleknek a testtől való felszabadítása és elválasztása. Vagy talán nem?» «De igen.» «Igy tehát, a mint már kezdetben is említettem, nevetséges dolog volna az, hogy, ha valamelyik férfiú, a ki E egész életében úgy rendezte be élete folyását, hogy mentől közelebb legyen a halálhoz, akkor kelletlenkednék miatta, a mikor ez végre megérkezett. Vagy nem volna csakugyan nevetséges?» «Már hogyné volna az?» «Tehát igazán tény az, édes Simmias, hogy a valódi filozofusok meghalni törekszenek s rájuk nézve félelmes a legkevésbé a halál az összes emberek között. De úgy értsd a dolgot, hogy t. i. ha már egyszer végkép szakítottak testökkel, lelköket pedig önnönmagában óhajtják birni s mindez már megtörtént dolog volna, vajjon nem nagy esztelenség volna-e, ha akkor félnének és kelletlenkednének és nem örömmel mennének oda, a hol, ha 68 megérkeztek, a mint remélik, eléri azt, a miért éltekben epekedtek. Epekedtek pedig a szellemi szemléletért s egyúttal, hogy elszakadjanak annak a társaságától, a mitől már elszakadtak. Földi kedveseikért, feleségökért és gyermekeikért pl. már sokan akartak önkényt lemenni az alvilágba; sarkalta őket az a remény, hogy ott megláthatják szeretetök tárgyát s vele lehetnek: a ki már most a szellemi szemléletet szereti igazán s őt is erősen megszállja az a remény, hogy azt tökéletesen sehol el nem érheti másutt, csakis az alvilágban, az már kelletlenül haljon meg s ne örömmel menjen B oda? Csakis így kell gondolkodnia az illetőnek, édes barátom, ha ugyan valódi filozofus. Mert csak erősen meg lesz ugyanis győződve arról, hogy sehol másutt nem érheti el

tökéletesen a szemléletet, mint csak ott. Már pedig ha így áll a dolog, a mint most mondtam, nem nagy esztelenség volna-e az ilyen embernek félni a haláltól?» «De biz' isten nagy esztelenség volna» — felelé Simmias.

XIII. «Tehát csak elég bizonyíték ez neked arra» — mondá — «hogy, a kit kelletlenkedni látsz, mikor már közeledik a végórája, az nem bölcseségkedvelő, hanem testétkedvelő ember. Már pedig ha ő csakugyan testét kedveli, akkor szereti ám a kincset és a hiúságot is; még pedig ha c mind a kettőt nem, hát legalább az egyiket». «Valóban úgy van, a hogy mondd». «S vajjon, édes Simmias, az előbb említettem gondolkodású embereket nem illeti-e meg az úgynevezett bátorság is?» «De mindenesetre meg». «Hát az önmérséklet, a melyet a tömeg is önmérsékletnek nevez, t. i. hogy az ember nem követi vakon vágyait, hanem közönbösen és tisztességesen viseli magát velök szemben — vajjon, mondom, mindez nemcsak azokat illeti-e meg csupán, a kik testöket mentől kevesebbre becsülik s a bölcsesség szeretetének élnek?» «Csakis ezeket». «Mert ha a többiek bátorságára D és önmérsékletére gondolsz, képtelenségnek fog látszani előtted». «Hogy-hogy, édes Sokrates?» «Tudod, hogy a halált a többiek valamennyien nagy csapásnak tartják.» «Nagyon tudom». «Igy tehát még nagyobb csapásoktól való féltükben tűrik el az ő bátor embereik a halált, ha ugyan eltűrik?» «Ugy van». «E szerint a bölcsességkedvelőket kivéve csakis féltükben és rettegettségükben bátrak a többiek valamennyien. Már pedig képtelenség, hogy valaki félelemből vagy gyávaságból lehessen bátor». «Tökéletesen igaz». «Hát a kik tisztességesek közölök? vajjon ezek nem éppen ebben a bajban sinylődnek-e? Ezek is csak némi-nemű mértékletlenség miatt önmérsékeltek? Igaz, hogy mi ezt lehetetlenségnek tartjuk: de mégis csak éppen úgy hasonló az ő bajuk az ő megfelelő együgyű önmérsékletükben. Mert attól félnek, hogy egynémely

élvezettől elesnek, holott pedig vágyódnak utánok, egyikétől-másikától tartózkodnak, mivel a többieknek hatalmában vannak. Már pedig az élvezetek hatalmában lenni, mondhatjuk, hogy zabolátlanság. Ugyanabban a bajban sinylődnek tehát ők is, t. i. bizonyos élvezetek hatalma alatt állva uralkodnak egynémely élvezet fölött. Ez pedig szakasztott az az eset, a melyet az imént említettem, t. i. hogy egy bizonyos tekintetben ezek is némi mértékletlenség miatt önmérsékeltek». «Persze, hogy úgy van». «Bizony, drága Simmias barátom, az nem a rendes útja ám az erénynek, élvezetért élvezetet, búbánatért búbánatot és félelemért félelmet adni cserébe, sem pedig nagyobbat a kicsinyért, mint a pénzzel szokták: hanem az az egyetlen, igazi pénz, a melyen ezt valamennyit B beváltani kell, a bölcs belátás (szellemi szemlélet). S csakis mindaz, a mit ezzel és ezért adunk el és veszünk meg, lehet T valósággal bátorság, önmérséklet, igazságosság. Egy szóval igazi erény nincs bölcs belátás nélkül, akár van vele azután összekötve élvezet, félelem vagy bármi más ilyen dolog, akár nincs. Ha pedig mindezt elválasztjuk a bölcs belátástól s csak egymásért cseréljük el, akkor az így származott erény csak árnyékalak, valójában szolgálai s nincs rajta semmi C egészséges és igazi vonás. Az igazság valójában a minden ilyes dologtól való megtisztulásban áll; s az önmérséklet, igazságosság, bátorság, sőt maga a bölcs belátás is bizonyos megtisztító áldozati állapot. Látszik, hogy éppen nem voltak mihaszna emberek, a kik a mi tisztító áldozatainkat megalapították. Igazi értelemben ezzel ők már régen jelezték azt, hogy a melyikünk megszengetetlenül és meg nem tisztulva jut az alvilágba, az sárban fog hanteregni; míg a ki megtisztulva és megszengetve jut oda, az az istenekkel fog lakni. Mert, a mint az engesztelő áldozatok végrehajtói mondják, «sokan vannak, a kik az engesztelő pálczát hordják,¹¹⁾ de kevesen, a D kik az engesztelő áldozatot teljesen elvégzik.» Ezek pedig az

én nézetem szerint csakis azok, a kik helyesen bölcselkedtek. Közéjük jutni: minden lehető megtettem enmagam is életben; testestől-lelekestől erre törekedtem. Hogy helyes uton törekedtem-e s elértem-e vele valamit, biztosan csak akkor tudom meg, ha az alvilágba jutottam. S ez hova-hamarabb megtörténik, úgy látom, ha az Isten akarja. Ez az én védelmem, édes Simmias és Kebes, hogy a mikor titeket s az itteni hatalmakat elhagylak, nem érzek fájdalmat és nem kelletlenkedem. Azt gondolom, hogy ott is épp oly kitűnő urakra és barátokra fogok találni, mint itt. Ez persze a tömeg előtt hihetetlennek látszik; de ha legalább ti elöttetek meggyőzőbb volt ez a védekezésem, mint az athenæbeli bírák előtt, nagyon öröömre szolgál».

XIV. Mikor Sokrates ezt elmondta, Kebes vette át a szót és így szólt: «Mondhatom, édes Sokrates, hogy minden tekintetben szépen beszéltél; csakis a lélekre vonatkozó szavaid támasztanak majd meglehetősen kételkedést a tömegben, hogy t. i. hátha, mikor a testtől elválik, sehol sem létezik, hanem még aznap tönkre megy és szétoszlik, a melyen az ember meghal. Mihelyt ugyanis elválik a testtől, kiszállva belőle, mint a lehellet vagy füst, eloszlik, elszáll és sehol sincs, semmivé válik. Mert ha önmagában valahol megmaradva összehőtömörülne s az éppen most említett hibáktól megtisztulna: akkor sok szép reményünk lehetne arra, édes Sokrates, hogy igaz, a mit mondottál. De így körülbelül nem csekély megokoló bizonyításra szorul az, hogy a meghalt embernek a lelke mind tevékenységgel, mind pedig szellemi szemlélettel bír». «Igazat mondasz, édes Kebes» — mondá Sokrates — de hát mit csináljunk? Talán bizony azt hányjuk-vessük most meg egymás között, hogy vajjon csakugyan így áll a dolog, vagy nem így?» «Én részemről nagyon szeretném hallani, hogy minő nézeted van erről a dologról» — válaszolá Kebes. «S most talán nem is akad olyan hallgatóm» — folytatá C

Sokrates — «még ha vigjátékíró volna is, a ki azt mondaná, hogy hiába szaporítom a szót s nem ide tartozó dolgokról beszélek. Tehát ha úgy tetszik, fogjunk hozzá a kutatáshoz».

J XV. «Nézzük a kérdést arról az oldalról, vajjon tehát a meghaltak lelke az alvilágban van-e, vagy sem? Van egy régi nézet, eszembe jut most, mely szerint a lélek innen oda jut s aztán újra visszajön ide, újra feltámad a megholtakból. Már pedig ha úgy áll a dolog, hogy a megholtakból ismét élők D keletkeznek, akkor hogyan lenne ott a mi lelkünk? Tehát ha nem lenne, újra nem is keletkeznék. S ez elegendő bizonyíték volna erre, ha valósággal ki lehetne mutatni, hogy az élők sehonnan máshonnan nem származnak, csakis a meghaltakból. De ha nem így áll a dolog, akkor persze más nézethez kell fordulnunk». «Tökéletesen úgy van» — felelé Kebes. «Ha könnyen fel akarod a dolgot fogni, akkor ne csak az embereknél vizsgálód», — mondá Sokrates — «hanem az összes állatoknál és növényeknél, egyszóval minden olyan dolognál, a minek keletkezése van. Lássuk csak, vajjon úgy keletkezik-e min- E den és nem másképp, mint a hogy ellentét az ellentétből szokott, már t. i. a mennyiben van ilyen valami, pl. a szép a rútnak, az igazságos az igazságtalannak az ellentéte. S ez így van száz meg száz dologgal. Azt vizsgáljuk meg tehát, vajjon szükségképpen kell-e, hogy a minek ellentéte van, sehonnan máshonnan ne származhasson, mint csak magából az ő ellentétéből. Teszem azt, a mikor valami nagyobbá válik, szükségképp valamiféle, azelőtt kisebb dologból válik azután nagyobbá?» «Mindenesetre». «Ha pedig valami kisebbé lesz, 71 valamiféle, előbb nagyobb dologból lett kisebbé?» «Persze, hogy igen». «Épp így erősebből lesz a gyöngébb és lassubból a gyorsabb?» «Természetesen». «Hát ha valami rosszabbá lesz, nem a jobból s az igazságosabb, nem az igazságtalanabból lesz-e azzá?» «Már hogyan?» «Tehát eléggé megállapítottuk most már úgy-e, hogy minden úgy származik, hogy az

ellentétből jó létre az ő ellentéte?» «Persze, hogy eléggé». «De vajjon nem áll-e be olyan eset is nálok, hogy pl. mind a két ellentét között — mert mégis csak *két* dologról van szó — *két* létesülés van, t. i. átalakulás az egyikből a másikba B s viszont a másikkól az egyikbe? Így pl. a nagyobb és a kisebb között a növekedés és az apadás s ezért mondjuk azután, hogy az egyik nagyobbodik, a másik meg kisebbedik». «Ugy van». «S nem így áll-e a dolog akkor is, mikor azt mondjuk: szétválík és egyesül, lehül és megmelegszi s így tovább még akkor is, ha néha-néha nem is találunk rá kifejezést, maga a tény szükségképpen úgy alakul, hogy az egyik a másikából létesül; s itt átalakulás van egyik dologból a másikba». «Mindenesetre, így van» — felelé Kebes.

XVI. «Hát az életnek van-e ellentéte» — kérdé Sokra- C tes — «a mint van pl. az ébrenlétnek: az alvás?» «Persze, hogy van». «S ugyan mi az?» «A halál». «S nemde ezek is egymásból származnak, mivel ellentétek; s köztük is — mivel bennök is *két* dologról van szó — *két* létesülés van». «Hogyne volna?» «S én most megvilágítok neked egy imént említettem ellentét-párt létesüléseivel együtt, te pedig majd világítsd meg a többit. Értem pedig egyrészt az alvást, másrészt az ébrenlétet. Az alvásból létesül az ébrenlét, az D ébrenlétből az alvás. Létesüléspontjaik az elalvás és a felébredés. Eléggé megvilágítottam, vagy nem?» «Tökéletesen». «S most világítsd meg nekem te is épp így az életet és a halált. Azt állítod úgy-e, hogy az élet ellentéte a halálnak?» «Részemről ezt». «És hogy mind a ketten egy a másból létesülnek?» «Igenis». «Mi létesül tehát az élöböl?» «A meghalt». «S viszont a meghaltból?» «Szükségképpen be kell vallanom, hogy az élő». «A meghaltakból tehát az E élet és az élők létesülnek, úgy-e, édes Kebes?» «Természetesen». «Így hát a mi lelkünk az alvilágban van». «Ugy látszik, ott». S vajjon létesüléspontjaik közöl az egyik pl. csak

mégis világos, ugy-e? Hiszen a meghalás csak világos, vagy nem?» «Nagyon világos». «S most mit cselekszünk majd? Nem tételezzük-e fel az ellentétes létesülést is? Talán bizony itt már következtelen a természet? Vagy ellenkezőleg szükségképp felveszünk a meghalásnak is ellentétes létesülését? «Mindenesetre fel». «S ugyan melyik az?» «A feltámadás». 72 «Ha tehát már létezik a feltámadás» — mondá Sokrates — «akkor éppen ez a feltámadás szolgál létesülés-pontul a meghaltakból az élőkbe?» «Persze, hogy ez». «Be van tehát ekkép bizonyítva, hogy az élők éppen úgy létesülnek a megholtakból, mint a megholtak az élőkől. Már pedig ha így áll a dolog, ez elegendő bizonyítékul szolgál arra, hogy a meghaltak lelkének valahol csak okvetetlenül léteznie kell, a honnan aztán újra létesülhet». «A most megállapítottuk dolgoknál fogva, úgy tetszik nekem, édes Sokrates, mintha szükségképpen így kellene lennie a dolognak».

XVII. «S fontold meg csak ilyképp most már, édes Kebes, hogy éppen nem ok nélkül vagyunk, azt hiszem, egy véleményen. Mert hiszen ha az egyik dolog a másikának nem B mindég kölcsönösen megfelelővé létesülne, azaz nem mintegy körben forogna, hanem pl. egy bizonyos dologból csakis előre haladó létesülés volna az ellentét felé a nélkül, hogy ismét megfordulna s a másikába visszatérne: akkor csak beláthatod, hogy minden dolog ugyanazt az egy alakot ölténé fel, ugyanabban az egy állapotban volna s ezzel véget érne a létesülés». «Hogy érted ezt?» — kérdé Kebes. — «Nem nehéz megértened, hogy hogy értem» — felelé Sokrates — «hiszen ha pl. csak elalvás volna s nem felelne meg neki felébredés, mint az alvásból való létesülés, akkor tudhatod, hogy végre is minden csak azt bizonyítaná, hogy bolond beszéd, a C mit Endymionról mondanak, nincs neki semmi értelme, mivel minden másnak is éppen az a sorsa: t. i. alszik. Azután meg ha minden csak összekeverednék, de szét nem

különödnék, akkor csakhamar igaznak bizonyulna Anaxagorasnak az az állítása: «összehalmozva volt minden». S nem így volna-e akkor is, édes Kebes, ha meghalna minden, a minek csak része van az életben, miután pedig meghalt, holtá után ebben az alakjában maradna s többé fel nem támadna, vajjon akkor végre nem halna-e meg teljes bizonyossággal minden és semmi sem maradna életben? Mert ha más egyéb dologból élő létesülne is, de az élő meghalna: hogyan lehetne azon segítenünk, hogy minden a halálba ne oszadjon el?» «Bizony sehogyan, azt hiszem; édes Sokrates, már látom, hogy tökéletesen igazad van». «S szakasztott így is van a dolog, édes Kebes, a mint én gondolom, s nem is csalódunk, ha ugyanezen az egy véleményen vagyunk. Csakugyan van feltámadás is, a meghaltakból élők létesülnek s létezik a meghaltaknak lelkük is. [S a jó lelkek számára egy jobb s a rosszak számára egy rosszabb élet.]

E

XVIII. «Aztán meg» — vevé fel a beszéd fonalát Kebes — «a szerint az állításod szerint is — ha ugyan igaz — a melyet gyakran elé-eléhozogatsz, édes Sokrates, hogy t. i. a mi tanulásunk nem más, mint visszaemlékezés — mondom, e szerint az állításod szerint is szükségképpen tanulnunk kellett azt ezelőtt valamikor, a mire most visszaemlékszünk. Már pedig ez lehetetlenség volna, ha lelkünk nem létezett volna már ezelőtt is, mielőtt ebbe az emberi testbe költözött. Úgy, hogy már ezért is halhatatlannak kell a léleknek lennie». «De ugyan, édes Kebes» — szól bele Simmias — «minő bizonyítékaid vannak erre? Juttasd csak eszembe; mert most hamarjában nem igen emlékszem rá». «Hát hogy csak a legnyomósabbat említsem» — válaszolá Kebes — «mikor pl. az embereket kérdezik, ha valaki jól tudja kérdezni őket, ők maguktól mondanak meg mindent, úgy a hogy van. Már pedig ha nem bírnának mindenről ismerettel és helyes ítélettel, akkor nem is volnának képesek

Berre. Továbbá, ha valaki a geometriai alakokhoz, vagy más effélékhez vezeti őket, akkor tűnik csak ki a legvilágosabban, hogy így áll a dolog». «Ha ez a bizonyíték nem találna meggyőzni, édes Simmias» — mondá Sokrates — «légy csak rajta, hogy a következőképp vizsgálva a dolgot, egy nézetre juthass velünk. Te tehát kétségbevonod úgy-e, hogy az úgynevezett tanulás visszaemlékezés?» Kétségbe nem vonom éppen» — felelé Simmias — «de éppen azt a dolgot szeretném most magát megismerni, a miről szó van, t. i. a visszaemlékezést. Hisz' jóformán már az is emlékeztet és meggyőző róla, a mit Kebes fejtegetni kezdett. De épp oly örömmel hallgatom most azt is, a mit te akartál róla mondani.» «Folytatom tehát, még pedig ekképp»: — mondá Sokrates. — «Nemde egyetértünk abban, hogy ha valaki vissza akar valamire emlékezni, azt valamikor előbb már tudnia kellett?» «Mindenesetre» — mondá Simmias. — «S vajjon abban is egyetértünk-e, hogy ha ily módon jut az ember ismerethez, ez visszaemlékezés? Érttem pedig az «ily módon» kifejezésen azt, hogy ha pl. valaki lát, hall vagy másképpen érzékel valamit és nemcsak ezt a *valamit* tudja, hanem észlel még más valamit is, ~~a minék ismerete nem egy az előbbivel, hanem~~ más, hogy — mondom — ilyenkor nem jogosan állítjuk-e, hogy visszaemlékszik arra, a miről képzeteket szerzett?»

D «Hogy érted ezt?» «Hát pl. így: Azt csak tudod, hogy ha a szeretők lantot, ruhát, vagy más olyasvalamit látnak, a mit szeretőjük használni szokott, azt tapasztalják, hogy ráismernek a lantra, s lelkökben feltűnik annak az ifjúnak a képe, a kié a lant. S ez a visszaemlékezés. Mint ha pl. valaki Simmiast látja s mégis mindig Kebesre gondol. S száz meg száz efféle dolog». «Biz' isten száz meg száz» — mondá Simmias. — «S vajjon az nem visszaemlékezés-e, mikor kivált olyas dolgokra bukkan az ember, a melyek már régóta nem fordultak elő, tehát rájok nem gondolt s elfelejtette?» «Min-

denesetre az». «Hát ha valaki festett lovat, vagy lantot lát, ugyanakkor visszaemlékezhetik-e egy más emberre? S ha pl. Simmiaszt látja festve, visszaemlékezhetik-e Kebesre?» «Persze, hogy vissza». «És ha Simmias lefestve látja, eszébe juthat-e maga Simmias?» «Persze, hogy eszébe».

74

XIX. «Vajjon tehát megtörténik-e, hogy mindezek a dolgok visszaemlékezést idéznek elő, még pedig egyszer rokon, egyszer meg nem-rokon tárgyaknál fogva?» «Meg.» «Hát ha valaki rokon tárgyaknál emlékszik valamire vissza, nem esik-e meg vele szükségképpen az is, hogy észreveszi, vajjon rokon voltára nézve mögötte áll-e emez annak, a mire visszaemlékezett, vagy nem?» «Szükségképpen». «S most vizsgál meg csak» — mondá Sokrates — «hogy így áll-e vajjon a dolog; mi használjuk ezt a szót, úgy-e: hasonló? De nem azt mondom, hogy a fa hasonló a fához, vagy a kő a kőhöz, nem ilyesvalamiről beszélek, hanem egészen másvalamiről, mint ezek, magáról a hasonlóságról. Mit gondolsz, valami-e B ez, vagy semmi?» «Biz' isten valami, teljes bizonyossággal.» — felelé Simmias. — «S tudjuk-e azt is, hogy tulajdonképpen micsoda?» «Természetesen». «S honnan nyerünk tudomást róla? Vajjon nem onnan-e, a mit előbb mondtunk, hogy t. i. fákat, köveket s más rokon dolgokat látunk. Vajjon nem ezekből vettük-e észre, hogy más mint ezek? Vagy nem hiszed, hogy más? S vedd fontolóra még ezt is: nem tűnik-e fel néha neked úgy, mintha hasonló kövek és fák, jöllehet ugyanazok maradnak, egyszer hasonlóknak volnának, egyszer meg nem?» «De igen». «Hát a hasonló maga látszott-e már neked nem-hasonlónak? vagyis a hasonlóság (rokonság) nem-hasonlóságnak?» «Bizony soha, édes Sokrates». «Tehát nem egy és ugyanaz, ha azt mondjuk: hasonló dolgok és maga a hasonlóság?» «Ugy látszik, hogy éppenséggel nem, édes Sokrates». «S mégis ezekből a hasonló dolgokból, a melyek pedig különböznek a hasonlóság-

tól, nyertél tudomást magáról a hasonlóságról s így fogtad fel úgy-e?» «Egészen eltaláltad». «S nemde annyiban, a mennyiben vagy hasonló hozzájuk, vagy nem-hasonló?» «Persze, hogy annyiban». «S ez nem tesz semmi különbséget» — mondá Sokrates — «mert a hányszor csak valamit látsz és látva más valamire gondolsz, akár hasonló ez hozzá, akár nem, mindannyiszor szükségképpen visszaemlékezés jött létre». «Mindenesetre». «Hát aztán a fáknál s az épen most említettük hasonló dolgoknál tapasztalunk-e ilyesvalamit? Vajjon ezek is épp úgy hasonlók előttünk, mint maga a hasonló, vagy pedig még kell valami ahhoz, hogy olyanok legyenek, mint a *hasonló*, vagy nem kell semmi?» «Kell bizony, még pedig sok». «Nem értünk-e tehát egyet abban, hogy ha valaki valamit látva tudatára ébred annak, hogy a mit én éppen most látok, olyasvalami akar ugyan lenni, mint egy másik, valósággal létező dolog, de még sok a 75

hijja, hogy éppen olyan legyen, mert hiányosabb nála, hogy — mondom — ennek a valakinek, a ki mindennek tudatára ébred, szükségképpen már előbb kellett látnia azt a dolgot, a melyről azt állítja, hogy az a másik hasonló ugyan hozzá, de mégsem annyira tökéletes?» «Okvetetlenül». «És most, ilyesvalamit tapasztalunk-e vagy nem, a hasonló dolgokra és magára a hasonlóságra nézve is?» «Tökéletesen ilyest». «Szükségképpen ismernünk kell tehát már jóval előbb a hasonlóságot, még mielőtt először megpillantva a hasonló 75 dolgokat, tudatára ébredtünk volna annak, hogy minden ilyesvalami hasonlóságra törekszik ugyan, de tökéletlenebb.» «Ugy van». «Megegyezünk továbbá abban is, hogy ennek a dolognak csakis úgy jöttünk a tudatára — másképpen nem is ébredhetnénk tudatára — hogy látjuk, tapintjuk, vagy másképpen érzékeljük. Mert hát szerintem ez mind egyre megy». «Persze, hogy egyre megy, édes Sokrates, legalább a mennyire beszédünk céljára vonatkozik». «Érzékleiteinknél

tehát észre kell vennünk, hogy érzékleiteknek minden tárgya a hasonlóságra törekszik, de tökéletlenebb ő nála. Vagy B nem ezt állítjuk? «De igen, ezt». «Tehát még mielőtt látni, hallani, vagy másvalahogyan érzékelni kezdenénk, magának a hasonlóságnak az ismeretére valahogyan már előbb szert kellett tennünk, tudnunk kell, hogy miéso, ha ugyan rá akarjuk érzékleitekben a hasonló dolgokat vonatkoztatni. Hiszen minden ilyesvalami dolog olyan iparkodik lenni, a milyen ő, de tökéletlenebb nála». «Az előbb mondtuk dolgoknál fogva szükségképpen, édes Sokrates». «S vajjon születésüinktől kezdve mindjárt láttunk, hallottunk, vagy más valami módon érzékeltünk-e?» «Persze, hogy mindjárt». «A hasonlóság ismeretére pedig, azt állítjuk, úgy-e, még ezek C előtt kellett szert tennünk?». «Igenis». «Úgy látszik tehát, hogy ezt, még mielőtt születünk, kellett megszerezniünk?» «Úgy látszik».

XX. «S ugyebár, hogy ha még születésünk előtt kaptuk s vele jöttünk a világra, akkor már ismertük őt, mielőtt voltunk volna; sőt mihelyt megszülettünk, rögtön nemcsak a hasonlóságot, hanem a nagyobb és kisebb fogalmát is s egyuttal minden ilyes dologét? Mert semmivel sem forog most beszélgetésünk inkább a hasonlóság körül, mint maga a szépség, a jóság, az igazságosság és a jámborság — mint mondom — minden olyan dolog körül, a mire mi annak a bélyegét nyomjuk, hogy *létezik*, akár ha kérdésekben kérde- D zünk, akár ha feleletekben felelünk, úgyannyira, hogy mindezeknek az ismeretére szükségképpen még születésünk előtt kelle szert tennünk». «Úgy van». «S ha újra meg újra el nem felejtettük volna, miután megszereztük, akkor mindég tudnók s egész életünkön keresztül tudatunkban volna. Mert hát tudni annyit jelent, mint valaminek ismeretét megszerezni, megőrizni, el nem veszíteni. Vagy nem elfeledésnek nevezzük-e, édes Simmias, az ismeretnek elvesztését?» «Tel-

E jességgel annak, édes Sokrates». «Ha pedig, a mint én hiszem, még születésünk előtt kaptuk, de születésünkkel elvesztettük, később azonban érzékeink használata útján hozzájuk férve újra megszerezjük azokat az ismereteket, a melyekkel valamikor előbb már rendelkezünk: akkor nem a mi saját ismeretünk *visszaszerzésének* mondjuk-e a tanulást? S ha ezt viszont *visszaemlékezésnek* nevezzük, nem helyesen nevez-
 76 vezük-e?» «Egészen helyesen». «Mert hiszen az mégis csak lehetségesnek bizonyult, hogy a ki akár látása, akár hallása, akár más valami érzéke útján észre vesz valamit, az más olyan valamit is elképzelhet, a mit pl. elfelejtett, s a mi-
 ezzel vagy mint nem-hasonló, vagy mint hasonló össze volt kapcsolva. Így tehát, ez az én nézetem, csakis ez a két eset lehetséges: vagy velők születünk ezekkel az ismeretekkel s tudjuk mindnyájan élethosszant; vagy pedig azok, a kiktől azt állítjuk, hogy csak később tanulják meg, csakis visszaemlékeznek rájuk; s így a tanulás csak visszaemlékezés». «S bizonyos, hogy így van a dolog, édes Sokrates».

XXI. «Melyiket választod most már, édes Simmias: B hogy t. i. ismeretekkel születünk, vagy pedig, hogy később csak visszaemlékszünk mindarra, a minek ismeretével már előbb rendelkezünk?» «Csak így hamarjában nem igen tudnék választani, édes Sokrates». «De hát így csak választ-hatsz; mit gondolsz erről az esetről: egy olyan embernek, a ki valamit tud, csak számot kellene mégis adnia arról, a mit tud; vagy nem?» «Minden bizonynyal számot, édes Sokrates». «És azt hiszed, hogy mindenki számot tud adni arról, a miről most szözlöttünk?» «Bár így volna»; — felelé Simmias — «de tartok tőle, hogy már holnap ilyenkor sem talál-kozik egyetlenegy olyan ember sem, a ki ezt igazán meg-
 tudná tenni». «Tehát nem mindenki képes erre, azt hiszed úgy-e, édes Simmias?» «Persze, hogy nem mindenki». «Így, tehát csak visszaemlékeznek arra, a mit valamikor tanultak?»

«Szükségképpen». «De vajjon mikor szerezte meg lelkünk az ő ismeretöket? Talán csak azóta, a mióta embereknek megszülettünk?» «Éppen nem». «Tehát előbb». «Igenis». «Igy hát, édes Simmias, még mielőtt emberi alakot öltött volna, már létezett a lélek, persze test nélkül, de bölcs belátással felruházva». «Hacsak születésünk perczében nem szereztük ezeket az ismereteket, édes Sokrates. Mert még ez az időpont van csak hátra». «Meglehet, kedves barátom; de hát D mikor veszítjük el ezeket máskor? Mert hiszen a mikor születünk, még nem hozzuk magunkkal, legalább ebben egyeztünk meg éppen most. Vagy épp abban a perczben veszítjük el talán ezeket, a mikor kaptuk? Avvagy talán még más valami időpontot is tudsz mondani?» «A világért sem, édes Sokrates; csak nem vettem észre, hogy üres volt a megjegyzésem».

XXII. «Vajjon tehát így áll-e a dolog, édes Simmias: ha valóban létezik az, a mit szüntelenül ajkainkon hordunk, t. i. a szép, a jó és minden más ilyen *fogalom*, s mi mindent, a mit csak érzékeinkkel felfogunk, erre, mint már előbb E létezőnek talált sajátunkra, vonatkoztatunk s vele őket összehasonlítjuk: akkor éppen úgy, mint ez létezik, léteznie kell szükségképen a mi lelkünknek is, még pedig mielőtt születtünk. De ha mindez csak semmi, akkor ez a fejtegetés is hiábavaló. Vajjon így áll-e tehát a dolog s vajjon ugyanazon szükségességnél fogva van-e mindez és van-e a mi lelkünk is, még mielőtt születtünk; vagy pedig nincs s mindezzel együtt nincs a lelkünk sem?» «Untig belátom, édes Sokrates» — mondá Simmias — «hogy ugyanazon szükségesség 77 uralkodik itt; s kereken abban pontosul össze fejtegetésünk, hogy lelkünk éppen úgy létezik már születésünk előtt, mint az a *fogalom*, a melyről éppen most beszélteél. Nem is tudom, mi lehetne előttem világosabb, mint az, hogy az ilyes dolog pl. szép, jó s minden más, a mit éppen most említettél, min-

den bizonynyal létezik. Én nekem legalább eléggé bebizonyítotttnak látszik». «De hát vajjon Kebesnek is?» — kérde Sokrates. — «Mert Kebest is meg kell ám győznünk». «Mindenesetre» — szóla Simmias — «ezt gondolom én is. Az ugyan igaz, hogy ő a legnyakasabb hitetlenkedő a bizonyítékokkal szemben. No de arról csak, azt hiszem, eléggé meg B van győzve, hogy lelkünk már születésünk előtt létezett.

XXIII. «De hogy vajjon halálunk után is létezik-e, az még én előttem magam előtt sem látszik, édes Sokrates, bebizonyítotttnak. Gátolja ezt a felfogást, a mint az imént Kebes is megemlítette, a tömegnek az a nézete, hogy t. i. az ember halálával nem oszlik-e el vajjon maga a lélek is; s ez az ő létének a vége. Mért volna ugyanis lehetetlen az, hogy ő másvalahonnan származott és alakult valamikor össze s így létezett, mielőtt még az emberi testbe jutott. Miután pedig bele jutott és elvált tőle, maga is meghal, el- C enyészik?» «Jól beszélsz, Simmias barátom»; — mondá Kebes — «mert eddig csak mintegy a fele látszik bebizonyítva annak, a mire szükségünk van, t. i. hogy még születésünk előtt létezett lelkünk. Pedig azt is be kell ám bizonyítani, ha azt akarjuk, hogy teljes legyen a bizonyítékunk, hogy vajjon halálunk után is éppen úgy létezik-e, mint mielőtt még születtünk». «De hiszen ez máris be van bizonyítva, édes Simmias és Kebes barátom»; — válaszolá Sokrates — «csak kapcsoljátok össze ezt az állítást azzal, a melyet az előbb elfogadtunk, hogy t. i. minden élő a meghaltból léte- D sül. Mert ha a lélek már előbb létezett s maga az ő életbelépése és létesülése alkalmával szükségképpen sehonnan nem származhatott máshonnan, mint a halálból és a meghaltság állapotából: akkor hogyan kellene neki a halál után is léteznie, ha utána újra okvetetlenül létesül? Ez a dolog tehát, a mint mondtam, máris be van bizonyítva».

XXIV. Azt veszem mégis észre, hogy te is, Simmias is

nagyon szeretnétek ezt az állítást is még jobban át-meg
 átbönczolni. Gyermekes félelemmel attól tarttok ugyanis,
 hogy a lelket, mikor kiszáll a testből, valósággal szétfujja és
 szétozlatja a szél, kiváltképpen ha valaki nem szélcsendben, E
 hanem nagy viharban talál meghalni.» Erre így szólt moso-
 lyogva Kebes: «Tégy hát úgy, édes Sokrates, mintha csak-
 ugyan félnénk, győzz meg bennünket. Vagy jobban mondva,
 nem mintha mi félnénk, hanem talán van közöttünk is egy
 olyan gyermek, a ki fél az ilyes dologtól. Ezt szeretnők mi
 meggyőzni arról, hogy nem kell félni a haláltól, mint
 valami bubustól». «Hát csak énekelgessétek ezt neki napon- 78
 ként» — mondá Sokrates — «míg végre kiéneklitek belőle».
 «De vajjon hol kapunk mi egy olyan, erre a dologra rá ter-
 mett énekest, édes Sokrates», — mondá Kebes — «ha te itt
 hagysz bennünket?» «Elég nagy Hellas, édes Kebes, s van
 benne elég derék ember; s elég nagy az idegenek népe is.
 Kutassátok át valamennyiöket, keressetek közöttök egy ilyen
 énekest; ne kiméljete se költséget, se fáradságot. Ugy
 sincs semmi, a mibe jobb helyre fektetnétek a pénzeteket.
 Szükséges azonban, hogy egy a más között is keressétek;
 mert nem egykönnyen találtok valakit, a ki jobban meg
 tudná ezt tenni, mint ti». «Ez nagyon lehetséges»; —
 mondá Kebes — «de ha nincs terhedre, térjünk vissza oda, B
 a honnan kiindultunk.» «Nekem ugyan nincs terhemre; már
 hogyis volna?» «No akkor rendben vagyunk» — mondá
 Kebes.

XXV. «Nemde tehát ilyenféleképpen kell a kérdést
 minmagunknak felvetnünk: — folytatá Sokrates — ugyan
minő lényeknek a tulajdonsága az, hogy az elenyészésen
keresztül kell esniök? S ugyan mi az, a mit féltünk kell
 attól, hogy alája van ennek vetve s mi az, a mit viszont nem
 kell? S azután majd azt kell megvizsgálnunk, melyik cso-
 porthoz tartozik a lélek. S ebből azután vagy bátorságot

kell merítenünk, vagy pedig félelmet lelkünk miatt». «Igazad van». S nemde, a mi összealakult és léténél fogva *összetett*, annak már természeténél fogva át kell esnie azon, hogy a mint összealakult, épp azon a módon részekre oszoljon, ha pedig valami *nem-összetett*, akkor, ha egyáltalában valaminek, hát egyedül ennek nem kell mindezen át-esnie?» «Azt tartom én is, hogy így van» — felelé Kebes — «s nemde a mi önönmagának megfelelő s ilyen is marad, kiváltképpen ennek kell *nem-összetettnek* lennie; a mi pedig egyszer ilyen, egyszer olyan és sohasem marad ugyanaz, az az *összetett*?» «Én legalább azt hiszem, hogy D igen». «Térjünk most vissza arra, a mit az előbb fejtegettünk. Maga az a fogalom, a melynek kérdéseinkben és feleleteinkben létezést tulajdonítottunk, vajjon olyan marad-e mindég s megfelelő-e önönmagának, vagy egyszer ilyen, egyszer olyan? Pl. maga a hasonlóság, a szépség s minden valami, a mi létezik, tűr-e magán valamikor bármiféle változást is? Vagy nem egyszerű-e mindegyikök mindég s önönmagában ugyanolyan, önönmagának megfelelő és soha semmiféle körülmények között nem tűr meg magán változást?» «Szükségképp ugyanolyan és önönmagának megfelelő, édes Sokrates» — felelé Kebes. «S hogy vagyunk a többi sok szép dologgal: pl. az emberekkel, a lovakkal, a ruhákkal és a többi ilyenféle vagy hasonló, vagy szép, vagy E ilyen nevű dolgokkal? Önönmagának megfelelő-e ez is mind, vagy valamennyiök az ellenkező, sem önönmaguknak, sem egy a másnak soha, mondhatnám, semmiféle körülmények között meg nem felelők?» «Biz' az úgy van», — felelé Kebes — «hogy sohasem maradnak ugyanolyanok». «S nemde ezeket a dolgokat még meg is tapintha- 79 tod, meg is láthatod, sőt más érzékeiddel is érzékelheted, de azokat az önönmaguknak megfelelő dolgokat nem közelítheted meg másképpen, mint csak a léleknek meghatározó

erejével. Hiszen alaktalanok és láthatatlanok ezek a dolgok». «Tökéletesen igazad van» — felelé Kebes.

XXVI. «Vegyünk fel tehát, ha úgy tetszik, két faját a létező dolgoknak: egyikét mint láthatót, másikat mint láthatatlant». «Tegyük meg». «A láthatatlan önönmagának mindég megfelelő, a látható pedig soha». «Tegyük fel ezt is». «És most vajjon minmagunk állunk-e más valamiből, mint testből és lélekből?» «Semmi másból». «S vajjon annak a B két fajnak melyikéhez tartjuk hasonlóbbnak és melyikével rokonabbnak a testet?» «Az ugyan mindenki előtt tiszta dolog, hogy a láthatóval». «Hát a lélek látható-e, vagy láthatatlan?» «Az emberek számára legalább nem, édes Sokrates». «De hiszen mi láthatóról és láthatatlanról csakis az emberi természet számára beszélünk; vagy más valami természet számára, azt hiszed?» «Nem, az embereké számára». «Mit mondunk tehát a lélekről: látható-e, vagy láthatatlan?» «Azt, hogy nem látható». «Tehát láthatatlan?» «Az». «Hasonlóbb tehát a lélek a láthatatlanhoz, mint a test, ez pedig C a láthatóhoz». «Minden bizonynyal, édes Sokrates».

XXVII. «S nemde megbeszéltük előbb már azt is, hogy a lélek, ha a testet vizsgálódásra használja akár látás, akár hallás, akár más érzék útján — a test segítségével vizsgálni ugyanis annyit jelent, mint érzékeinkkel vizsgálni — akkor a test következtében az önönmagának soha meg nem felelő felé van irányítva s ilyenkor persze megtéved, zavarba jön s támo lyog, mintha részeg volna csak azért, mivel ilyenmivel jött érintkezésbe». «Igen, megbeszéltük». «A mikor D pedig önönmagában vizsgálódik, akkor a tisztához, örökké létezőhöz, halhatatlanhoz s mindég-ugyanolyanhoz emelkedik fel s mint vele rokon mindég hozzá alkalmazkodik, ha ugyan önnönmagára marad s szabaddá lesz — ekkor megnyugszik bolyongásában s vele való viszonyában mindég ugyanolyan marad, mivel éppen ilyes dologgal érintkezik,

S ezt az állapotát nevezik *szellemi szemléletnek*. «Egészen szép és igaz, a mit beszélsz, édes Sokrates». «S mit gondolsz, a most és az imént mondottak után annak a két fajnak melyikéhez hasonlóbb és melyikével rokonabb a lélek!» «Azt hiszem, édes Sokrates» — válaszolá Kebes — «hogy e megbeszélésünk után még a legtanulatlanabb ember is meg fogja azt engedni, hogy a lélek egészben és általában hasonlóbb a mindég ugyanolyanhoz, mint a változóhoz». «Hát a test?» «Az meg a változóhoz».

XXVIII. «Vizsgáld meg most erről az oldaláról a dolgot; miután a lélek és a test együtt vannak, a természet emennek azt parancsolja, hogy szolgáljon és alattvaló legyen, amannak pedig, hogy uralkodjék és ur legyen. Már erre való tekintettel is melyiköket gondold az istenhez és melyiköket az emberhez hasonlónak? Vagy azt hiszed, hogy a mi isteni, az nem uralkodásra és vezérszerepre, a mi pedig emberi, nem szolgaságra és alattvalóságra van teremtvé?». «De igen». «Már most melyikhez hasonlít a lélek?» «Világos, édes Sokrates, hogy a lélek az istenhez, a test pedig az emberhez hasonló». «S nézd meg csak most, édes Kebes, nem B következik-e a most mondottakból, hogy a lélek az istenihez, halhatatlanhoz, észbelihez, egyszerűhöz, feloszolhatatlanhoz és magához az örökké-ugyanolyanhoz hasonlít a legtökéletesebben, míg viszont a test az emberihez, halandóhoz, esztelenhez, sokszerűhöz, feloszolhatóhoz és az önnönmagának soha meg nem felelőhöz a leghasonlóbb. Vagy hozhatunk-e még ezenkívül fel más valamit is arra, hogy nem így áll a dolog, édes Kebes barátom?» «Nem hozhatunk».

XXIX. «De ha már most így áll a dolog, nem kell-e vajjon a testnek hovahamarább feloszlania, a léleknek pedig C teljesen feloszolhatatlannak vagy csaknem ilyes valaminek lennie?» «Már hogye kellene?» «S észreveheted még azt is, hogy ha az ember meghal, az ő látható részén, a testen,

mely szemünk előtt fekszik s a melyet holttestnek nevezünk — s a melynek feloszlás, szétmállás [és elporladás] a sorsa — nem rögtön állanak be ezek a tünemények, hanem még meglehetősen ideig eláll így, ha pedig valaki élte virágában mulik ki, akkor meg éppen igen sokáig marad ugyanabban az állapotban, sőt ha a test összeesik és bebalzsamozzák, mint, teszem azt, Aigyptosban szokták bebalzsamozni, akkor csaknem megmérhetetlen ideig eláll. Némely testrész pedig, ^D pl. a csontok, az idegek s más effélék, még ha a test elrothadt is, hogy úgy mondjam, elpusztíthatatlanok; vagy talán nem?» «De igen». «Hát már most a lélek, mely láthatatlan s mely egy más, nemes, tiszta és láthatatlan helyre, t. i. az igazi Hadesbe megy, oda a jó és a bölcs istenhez, a hová, ha isten úgy akarja, az én lelkem is nem sokára el fog menni, — mondom — a lélek, a melynek ilyen a természete, mihelyt elvált a testtől, azonnal szétlebbenne és elenyészne, a mint azt a világ tartja? Szó sincs róla, édes Kebes és Simmias barátom! Hanem inkább így áll a dolog: ha egy- ^E szer már tisztán elvált a testtől, akkor semmit sem visz magával belőle, mivel már az életben sem volt önmagától semmi közös tulajdonsága vele, hanem kerülte őt s magába vonulva szüntelenül csak ezt gyakorolta; — ez pedig nem jelent mást, mint hogy helyesen bölcselkedett s csakis arra gondolt, hogy könnyen meghalhasson. Vagy ^S nem ezt jelenti-e: készülni a halálra?» «Mindenesetre ezt». «Ha tehát már ebbe az állapotba jut, akkor a hozzá hasonló láthatatlanhoz megy, az istenihez, halhatatlanhoz, észbelihez, a hová ha eljut, boldogság lesz osztályrésze, megszabadul a tévedezéstől, a tudatlanságtól, a félelemtől, a vad szenvedélyektől és más emberi bajoktól — és a mint a szent beavatottak mondják, igazságban tölti a hátralevő időt az istenek között. Ezt állítjuk-e tehát, édes Kebes, vagy más valamit?»

B XXX. «Biz' isten ezt» — válaszolá Kebes. «Ha pedig beszennyezve és tisztátalanul válik el a testtől, mert vele mindég közlekedett, szolgálta és szerette őt s bele van egészen, nemkülönben az ő vágyaiba és élvezeteibe bolondulva úgyannyira, hogy azt hitte, nincs más igaz, csakis a testi, a mit az ember tapint, lát, iszik, eszik, vagy a saját élvezetére használ s mert viszont a szemeire nézve homályban levőt és láthatatlant, az észbelit és a csak bölcselkedés útján fel-

C foghatót gyűlölni szokta, rettegett és futott tőle — mit gondolsz ilyen állapotban elválhatik-e tisztán önönmagában a lélek?» «Semmi esetre sem». «Sőt inkább át van a testitől hatva, a mennyiben a testtel való társalgás és együttlét a folytonos vele való érintkezésnél és a hosszú megszokásnál fogva ezt vele mintegy összenövesztette». «Természetesen». «Ez pedig, édes barátom, ezt kell legalább hinnünk, esetlen, nehézkes, földi és látható, úgyannyira, hogy nehézkesé teszi és lehuzza újra az ilyen állapotban levő lelket is, le a látható világba csupa félelemből a láthatatlantól és az alvilágtól s ez, mint mondják, a sírkövek és a sirboltok körül bandukol, a melyek körül éppen ezért olyan árnyék-lelkeket lehetett is látni. Mert azok a lelkek, a melyek nem tisztán szállanak el, hanem látható részekkel összeforrva, ilyen árnyék-alakot mutatnak s ezért láthatók is». «Ez természetes, édes Sokrates». «S természetes most már az is, édes Kebes, hogy ezek nem a jók lelkei, hanem a rosszakéi s ilyen helyeken kénytelenek kóborolni, lakolva így előbbi gonosz életökért. Itt persze addig kóborolnak, a míg csak a velök

E összeforrott testiség utáni vágyból valamiféle testtel újra össze nem forrnak».

XXXI. «S természetesen olyan tulajdonságokkal bíró testtel forrnak majd össze, a milyenekről egész életökben gondoskodtak». «S ugyan minőket értesz ezeken, édes Sokrates?» «Teszem azt, a kik a dobzódásnak, a féktelenkedés-

nek és az iszákosságnak adták magukat és semmitől sem tartózkodtak, azok természetesen szamarakba vagy más ilyenfajta állatokba fognak vándorolni. Vagy nem hi-82 szed?» «De nagyon is valószínű». «Azok pedig, a kik az igazságtalanságot, a zsarnokságot és a rablást becsülték nagyra, farkasokba, ölyvekbe és keselyűfélékbe bujnak. Vagy hova is mennének máshová, mit gondolsz?» «Kétségtelen» — felelé Kebes, — «hogyan ilyenféle állatokba». «S bizonyára így van a dolog a többivel is, valamennyivel, t. i. hogy olyan helyre jut mindegyikök, a milyen volt az életmódja». «Persze, hogyan olyanra?» «Igy hát közöttök is azok a legboldogabbak s azok jutnak a legjobb helyre, a kik a társas polgári erényeket gyakorolták, névszerint: a mérsékletet és az igazságosságot, a mely szokás és gyakorlat útján a bölcselkedés meg az ész alkalmazása nélkül keletkezik». «Hogy volnának ezek a legboldogabbak?» «Ugy, hogy ők mindenesetre megéint ilyes társas és szelid lényekbe kerülnek, talán méhekbe, darazsakba vagy hangyákba, avvagy éppen ismét ilyenféle emberekbe s lesznek belőlük újra mérsékletes polgárok». «Természetesen».

XXXII. «Hogy pedig az istenek népéhez juthasson, az nincs megadva csakis annak, a ki bölcselkedett és tökéletesen tisztán távozott el, tehát csakis a tanulnivágyónak. Ezért is tartózkodnak az igazi bölcselkedők, édes Simmias és Kebes barátom, minden a testből fakadó vágytól, ezért oly szívosak s nem adják át nekik magukat. Persze, hogy nem is kell félniök azután házuk elpusztulásától, szegénységtől, mint a legtöbb, kapzsi embernek, nem kell rettegniök becsstelenségtől, alávalóságuk gyalázatától, mint az uralomra és a rangra vágyódóknak. S ezért is tartózkodnak ezektől». «S ez nem is volna illő dolog, édes Sokrates», — válaszolá Kebes. — «Biz'isten nem»; — mondá Sokrates — «ezért is D mondanak mindezeknek búcsút azok, édes Kebes, a kik lel-

kökről gondoskodnak és nem testökkel tartanak s ezért nem haladnak egy úton azokkal, a kik nem tudják, hogy hova mennek. Hanem igenis maguk abban a nézetben lévén, hogy semmit sem szabad tenni, a mi a bölcselkedéssel vagy az ő megszabadító és megtisztító tulajdonságával ellenkezik, hozzája fordulnak s őt követik, a merre csak vezeti őket.

XXXIII. «Hogy-hogy, édes Sokrates?» «Elmondom. E Belátják ugyanis a tanulnivágók azt, hogy, ha a bölcselkedés a lelket teljesen a testhez kötve és vele összeforrva találja s így azután nem önnönmagában, hanem rajta, mint valami börtönön, keresztül kénytelen szemlélni a létező dolgokat, éppen ezért teljes tájékozatlanságban mozog, belátja ennek a börtönnek erőszakos voltát, hogy t. i. csakis a vágyak miatt van, úgyannyira, hogy éppen maga az segít 83 legtöbbször abban, hogy lekötözzék, a kit lekötözték, — a mint mondom, a tanulnivágók belátják azt, hogy a mennyiben úgy igénybe veszi a bölcselkedés lelköket, annyiban lassan-lassan meghódítja, iparkodik megszabadítani, megmutatja neki, hogy tele van a szemeinkkel való vizsgálódás tévedéssel, tele még a füleinkkel és a többi érzékeinkkel való is; s így azután rábeszéli őt, hogy, a mennyiben csak nem okvetetlenül kell őket használnia, vonuljon tőlük vissza; s bátorítja, hogy inkább önmagában egyesüljön és szedje össze B magát, ne higgyen senkinek, csak magamagának, csak annak, a mit önnönmaga szemlél a dolgok mibenlétére nézve. A mit azonban más valamelyik érzéke segítségével szemlél, azt, mivel egyszer ilyen, egyszer olyan, ne tekintse igaznak. Ilyen pedig mindaz, a mi érzékelhető és látható. Csakis a mit ő maga lát, az az észbeli és láthatatlan. Azt hiszi tehát az igazi bölcselkedőnek a lelke, hogy ennek a megszabadításnak nem szabad ellenére tenni s éppen ezért, a mennyire csak teheti, tartózkodik is az élvezetektől, a vágyaktól, a búbánattól és a félelemtől; eszében tartja, hogy ha valaki

túlságosan örül, fél, szomorkodik vagy vágyakodik, az nem csak olyan bajba keveredik, a milyenbe valaki gondolná, pl. a milyennek ő, hogy meg talál betegedni, vagy vágyai miatt C vesztéséget szenved, hanem a legnagyobb és legválságosabb bajba esik és nem veszi észre». «Melyik az az ilyen baj, édes Sokrates?» «Az, hogy t. i. minden embernek a lelke, mihelyt valami miatt túlságosan kell örülnie vagy szomorkodnia, kénytelen egyúttal arról, a mi ezt benne legtöbbnyire okozta, azt hinni, hogy ez a leghathatósabb és legigazabb dolog. Holott nem így van. S legtöbbnyire a látható dolgok ilyenek. Vagy nem?» «Persze, hogy ezek». «Tehát leginkább ebben az állapotban köti le a test a lelket?» «Hogy-hogy?» «Ugy, hogy minden gyönyörézet és búbánat D mintha csak szeggel a testhez szegezné és erősitené a lelket, testiessé teszi, úgy, hogy azt hiszi, csak az az igaz, a mit a test is annak mond. Mert azáltal, hogy egy és ugyanazon véleményen van a testtel, kényszerítve van — én legalább azt hiszem — ugyanannak örülni is, a minek ő; kénytelen ugyanazon érzületüvé, ugyanazon táplálkozásává lenni, úgy, hogy soha többé tisztán az alvilágba el nem juthat, hanem mindég testével eltelve távozik innen. S így azután csakhamar újra egy más testbe hull s mint valami vetőmag belegyökeresedik. Ezért nem részesülhet aztán az isteninek, tiszták, egyszerűnek társaságában». «Tökéletesen igazad van, édes Sokrates» — felelé Kebes.

XXXIV. «S ez az oka annak, édes Kebes, hogy az igazán tanulmánygyók erkölcsösek és bátrak s korántsem az, a mit a tömeg mond. Vagy azt hiszed, hogy más?» «Én, 84 semmiesetre sem». «Természetes, hogy nem. Hiszen így okoskodik egy bölcseségkedvelőnek a lelke s nem tudja elhinni azt, hogy a bölcseségkedvelésnek meg kell ugyan őt szabaditania, de mihelyt megszabadította, ő azonnal ismét a gyönyörézetnek és a fájdalomnak adhatja át magát, újra

bilincseikbe juthat és hogy vége-hossza ne legyen a fáradozásának, megfordítva szakasztott a mását végezheti a Penelope szövő-munkájának; sőt ellenkezőleg mindez alól magát felszabadítva követi gondolkodását, hű marad hozzá s mivel az igazat, az istenit s a pusztá vélemények által meg nem változtathatót szemléli s belőle táplálkozik, azt hiszi, hogy B így is kell élnie, a míg csak él, halála után pedig a vele rokonhoz és hozzá hasonlóhoz jutva meg kell szabadulnia az emberi bajoktól. Ilyen táplálkozás mellett nem csuda azután, édes Simmias és Kebes barátom, hogy ha nem fél attól, hogy erre való törekvésében, mikor egyszer a testtől elválík, valahogyan valamiféle szellő szétfujja s ő szétszóródva eloszlik és sehol és semmi sem lesz».

C XXXV. Mikor azután ezt Sokrates elmondotta, jó darabig szünet állt be. S maga Sokrates is, látni lehetett rajta, egészen belemerült a megbeszélt dologba, sőt közölünk is a legtöbben. Kebes és Simmias pedig csöndesen beszélgettek. S ekkor rájok tekintett Sokrates és így szólt: «Micsoda, ti talán csak nem hiszitek, hogy a megbeszéltük dolog még magyarázatra szorul? Mert még sok gondolkodni és ellenevetni való van ám, ha ugyan valaki töviről-hegyire akar keresztülmenni rajta. Azért is hát ha valami más dolgot szeretnétek megvizsgálni, nem beszélek erről többé semmit.

D De ha még van némi kételkedések ebben a dologban, akkor csak ne fontolgassátok, mondjátok meg, adjátok elő, ha ugyan azt hiszitek, hogy így jobban meg lehet beszélni s vonjatok újra engemet is bele, ha gondoljátok, hogy velem jobban dülőre juthattok». S erre Simmias így szólt: «Már csak megmondom neked az igazat, édes Sokrates. Mindketten már régóta bizgatjuk és buzdítgatjuk egymást, hogy megkérdezzük, mert szeretnők ugyan hallani, de mégis habozunk, hátha terhedre vagyunk s talán nem is esik ez most jól neked ebben a szerencsétlen helyzetekben». Ezt hallva

szeliden elmosolyodott Sokrates és így szólt: «Jaj, édes C Simmias, igazán bajosan fogom én a többi embereket meggyőzni arról, hogy jelen helyzetemet nem tekintem szerencsétlennek, a mikor ime titeket sem tudlak meggyőzni róla; hiszen attól féltek, hogy valahogy rosszabbul talál most esni, mint máskor az életben. S a mi a jóstehetséget illeti, úgy látszik, rosszabbnak hisztek engem a hattyuknál, a melyek, ha észreveszik, hogy meg kell halniok, ámbár énekeltek már különben azelőtt is, most különösen és sokat énekelnek, 85 mivel örülnek annak, hogy az istenhez kell elmenniök, a ki nek ők szolgálai. Az emberek persze a haláltól való félelmökben a hattyukról is hazudoznak s azt állítják, hogy siránkozva halálukon fájdalmukban énekelnek és nem gondolják meg, hogy egyetlenegy madár sem énekel, ha szomjas, ha fázik, vagy ha más valami baja van, sem a fülemüle, sem a fecske, sem a banka; pedig azt állítják róluk, hogy fájdalmukon siránkozva énekelnek. De már én csak azt hiszem, hogy sem ezek, sem a hattyuk nem szomorúságból énekelnek, ha- B nem csakis azért, azt gondolom, mivel, mint Apollon madarai, jóstehetséggel birnak s előre látják az alvilágbeli jó dolgot; énekelnek tehát és örülnek, különösen azon a napon jobban, mint valamikor azelőtt. Én pedig azt tartom, hogy szolgálataink vagyok a hattyuknak s ugyanazon istennek vagyok szentelve s éppen nem vagyok rosszabb jóstehetséggel felruházva uramtól, mint ők s ezért nem is távozom levertebb lelkiállapotban az életből ő nálok. Ezért hát csak mondjátok és kérdezzétek, a mit akartok, mindaddig, a míg csak az athenæbeli tizenegyes bizottság engedi». «Pompá- C san beszélsz», — felelé Simmias — «meg is mondom tehát, hogy miben kételkedem, meg hogy ez is itt miben s mennyiben nem fogadja el, a miket mondottál. Mert én is szakasztott úgy gondolkodom ebben a tekintetben, mint te, édes Sokrates, hogy t. i. valami bizonyosat tudni erről ebben az

életben vagy lehetetlen, vagy pedig roppantul nehéz dolog. De a mi róla elmoudható, azt minden oldalról meg nem vizsgálni, vagy éppen abbahagyni, még mielőtt a kérdésnek minden oldalú vizsgálatába bele nem fáradt az ember, ez már csak gyöngé lelkű embertől telhetik. Hiszen egy dolgot mégis csak el kell az embernek ebben a kérdésben érnie, t. i. vagy meg kell ismerkednie azzal, hogy és mint áll a dolog, D vagy pedig rábukkannia; s ha ez lehetetlen, akkor a lehető legjobb és legkevésebbé megczáfolható emberi nézetet kell elfogadnia, hátha, mint valami deszkán, átuszhatik rajta az életen keresztül az ember, ha ugyan nem biztosabban és veszélytelenebben utazik egy más szilárdabb járóművön pl. valami isteni nyilatkozaton. Nem szégyellem tehát most íme én sem megkérdezni, mivel hát te is csak ugyanazt mondd, de meg enmagamat sem akarom okozni majd később miatta, hogy nem mondtam el most, a mit gondolok. Tehát akár enmagamban, akár ő vele vizsgálom a kérdést, édes Sokrates, úgy tetszik nekem, mintha nem volna eléggé megokolva».

E XXXVI. «Lehet, hogy igazad van, kedves barátom», — felelé Sokrates — «de mondd csak, mennyiben nem eléggé megokolt?» «Annyiban, hogy a lant hurjainak harmoniájáról is szakasztott ezt az állítást állíthatná valaki, hogy t. i. 86 ez a harmónia valami láthatatlan, test nélküli, gyönyörű és isteni a felhangolt lanton, maga a lant pedig hurjaival együtt testet alkot, testtel bíró, összetett, földi és rokon a mulandóval. Ha most valaki a lantot széttöri, hurjait elvágja vagy letépi, akkor ugyanazon az alapon, a melyen te, azt állíthatja, hogy ennek a harmoniának szükségképpen meg kell lennie s nem szabad elenyésznie. Mert hiszen az csak még sem lehetséges, hogy a lant meglegyen még akkor is, ha hurjait széttépték, úgyszintén, hogy hurjai is meglegyenek, mikor pedig rokonok a mulandóval, míg viszont a harmonia

megsemmisüljön, holott megegyezik és rokon az istenivel, a B halhatatlannal, — még pedig előbb semmisüljön meg a mulandónál. Hanem igenis azt mondhatná, hogy maga a harmonia valahol okvetetlenül mégis csak létezik s a farészek és a húrok jóval előbb elrothadnak majd, még mielőtt ezt ilyesvalami érhetné. Mert én legalább részemről azt hiszem, hogy teneked is megfordult már az az eszedben, édes Sokrates, hogy különösen ilyesvalaminek képzelhetjük a lelket: t. i. mivel testünket úgyis melegség, hidegség, szárazság és nedvesség s más egyéb ilyes dolog feszíti és tartja C össze, hát a lelkünk épp ezeknek a dolgoknak a keveréke és harmoniája, már t. i. a mikor ezek a dolgok szépen és helyes arányban vannak egy a mással keverve. De ha már lelkünk ilyen vagy amolyan harmonia, akkor világos, hogy, a mint a testünk szerfölött elgyengül, vagy betegségek s más egyéb bajok következtében túlfeszített állapotba jut, a léleknek, még ha olyannyira isteni valami is, mind a hangok országában, mind az összes műalkotásokban található többi harmoniák módjára szintén okvetetlenül nyomban el kell pusztulnia; minden egyes test maradványainak pedig még jóideig fenn kell maradniok, a míg csak vagy a tűznek, vagy az elrothadásnak martalékaivá nem lesznek. Nézd meg D tehát, mit feleljünk arra a beszédre, ha t. i. valaki azt találná állítani, hogy a lélek, mint a testben levő dolgok keveréke, az úgynevezett halál alkalmával legelőször pusztul el.

XXXVII. Erre aztán Sokrates földre szegzett tekintettel, a mint ez már rendes szokása, s mosolyogva így szólt: «bizony igazat mond ez a Simmias. Ha tehát valamelyikötök jobban otthon van a dologban, mért nem felel? Mert úgy látszik, fején találta a szegyet bizonyításában. De azt hiszem, még mielőtt felelnénk, előbb Kebest kell meghallgatnunk, E vajjon mit hoz ő fel ez ellen a bizonyítás ellen, hogy ezzel is időt nyerjünk s meghányjuk-vessük a feleletet; azután

pedig, a mikor őket meghallgattuk, vagy utánok menjünk, már t. i. ha azt hiszszük, hogy eltalálták a hangot, vagy pedig, ha nem, akkor csak a bizonyítékot védelmezzük. Hát csak rajta, édes Kebes» — folytatá — «mondd, mi az, a mi nyugtalanít [s hitetlenkedővé tesz]». «Jó, megmondom», — felelé Kebes. — «Hát biz' énnekem úgy rémlik, mintha még mindég ugyan a körül a pont körül forogna a bizonyítékunk s meg volna épp az imént felhoztuk megtámadható pontja. Azt ugyanis, hogy, még mielőtt ebbe az alakba jutott volna, már meg volt a lelkünk, nem tagadom, igen szépen, — sőt ha nem szerénytelen a mondásom — töviről-hegyire bebizonyítottuk. De már avval, hogy halálunk után is létezik valahol, nem vagyok egészen tisztában. Másrésről Simmiasnak azzal az ellenvetésével, hogy t. i. a lélek nem erősebb és tartósabb a testnél, nem érthetek egyet. Azt hiszem ugyanis, hogy mindebben nagyon is jóval felülmúlja». «Hát miben tamáskodol még» — mondhatná a bizonyítékunk — «ha már azt belátod, hogy az ember halála után a gyöngébb B rész még fenmarad? Hát nem hiszed most már, hogy a mi hosszabb ideig tart, annak ez alatt az idő alatt szükségképpen sértetlenül kell maradnia?» «S most azt vizsgáld meg, van-e abban valami, a mit ez ellen mondok; azt hiszem ugyanis, hogy én is hasonlatra szorúlok, mint Simmias. Mert hát úgy tetszik nekem, hogy ez épp úgy van mondva, mintha valaki egy öreg takács-emberre, a ki már meghalt, alkalmazná ezt az okoskodást, hogy t. i. nem pusztult el ez az ember, hanem megvan valahol a maga épségében. A bizonyosságául pedig előhozna egy öltönyt, melyet maga ez a takács szőtt és hordott, mert megvan még épen és nem C pusztult el. Ha pedig valaki nem hinne neki, először is azt kérdezné tőle, vajjon melyik tartósabb a maga nemében, az ember-e, vagy a ruha, főleg ha hordják és nyüvögetik; s ha azután ez a valaki azt felelné rá, hogy már csak jóval tartó-

sabb az ember, akkor azt hinné, hogy ezzel most már elfogadta azt is, hogy így aztán sokkal inkább épségben marad az ember, ha már a kevésbbé tartósabb sem pusztult el. Pedig azt hiszem, édes Simmias, ez nines így. Ezért is vizsgálj meg te is, a mit mondok. Azt hihetné ugyanis mindenki, hogy együgyüséget állít, a ki ezt állítja. Mert hát ez a takács sok ilyen ruhát szőtt és nyűtt ám el s később ment ugyan tönkre, mint sok e ruhák közül, de mégis hamarabb, — azt gondolom — mint a legutolsó; s ennek daczára még sem pusztul könnyebben a ruhánál egy mákszemnyivel sem az ember, sem nem gyöngébb. Szakasztott ez a hasonlat áll — azt gondolom — a lélekre nézve is, a mi a testhez való viszonyát illeti. S a ki ugyanezt mondaná róluk, hogy t. i. a lélek tartósabb, a test pedig gyöngébb és hamarabb pusztuló, az — azt hiszem — úgy beszélne, a hogy illik. Mert hát, mondhatná, minden egyes lélek sok testet nyűt ám el, kivált ha sok esztendeig élél. Ha ugyanis a test folyton folyó változásban van és, a míg az ember él, egyre pusztul, a lélek pedig az elkoptatott részt újra meg újra megszövi, E akkor csak szükségképp igaz az is, hogy a mikor a lélek elpusztul, akkor éppen az utolsó szövetét viseli és ennél az egynél mégis hamarabb pusztul el. Mikor pedig a lélek elpusztult, akkor a test már elárulja gyöngé természetét s elrothadva csakhamar elenyészik. Így hát nem igen érdemes csakugy hübelebalázs bízni ebben az okoskodásban, hogy t. i. halálunk után még létezik valahol a lelkünk. Sőt még ha 88 valaki többet is megengedne egy olyannak, a ki ugyanazt állítja, a mit te, s igazat adna abban neki, hogy a mi lelkünk nem csak a mi létesülésünk előtti időben létezett, hanem hogy még azt sem gátolja semmi, hogy egynémelyikünké még halálunk után is fenmaradjon, újra meg újra létesüljön s ismét elpusztuljon, — mert olyannyira erős ám természeténél fogva a lélek, hogy elbírja még a gyakori

létesülést is — mondom, mégha ebben igazat adna is neki, még akkor sem helyeselné ezzel azt, hogy vajjon a lélek a sok létesülés folytán nem szenved-e veszteséget s valamelyik haláleset alkalmával nem hal-e meg és pusztul-e el egészen.

B Ezt a halálesetet pedig s a testnek ezt a feloszlását, mely enyészését okozza a léleknek is, senki sem mondhatná meg, hogy tudja. Mert ezt lehetetlen bármelyikünknek is észrevennie. Már pedig ha így áll a dolog, senkinek sem illik ám a halálban bizakodnia, mert esztelenül talál benne bízni, ha nem képes egyúttal bebizonyítani, hogy a lélek egyáltalában halhatatlan s el nem pusztítható. Ellenkezőleg, a ki meg akar halni, annak szükségképpen mindég féltenie kell a saját lelkét, hogy a testnek épp azon perczbeli feloszlásával teljesen meg talál semmisülni».

XXXVIII. A mikor pedig hallottuk, hogy így beszélnek — a mint ezt későbbben egy a másnak megvallottuk — kellemetlen érzés fogott el valamennyiünket, mert azt hit-

C tük, hogy az előbbi okoskodás ébresztette erős meggyőződésünkben újra kizökkentettek s hitetlenekké tettek bennünket nemcsak az imént kifejtett okoskodásunkkal szemben, hanem későbbre szánt fejtegetésekkel szemben is; hátha szót sem érdemel, a hogy ítélünk, vagy maga a dolog megfejtetetlen.

ECHEKR. Na már, biz' isten, ezt nem veszem tőletek rossz néven, édes Phaidon. Hisz' a hogy most a saját fülemmel hallottalak így beszélni, nekem magamnak is ez ötlük az

D eszembe: ugyan hát már minő okoskodásban bízhatunk még? Hiszen ez már csak nagyon is meggyőző bizonyítás ám, a melyet Sokrates adott elé — s íme mégis elvesztette megbízhatóságát. Mert hát, mint mindég, úgy most is csuda mód hatalmában tart engem az az okoskodás, hogy valami harmonia a mi lelkünk; és a mikor ez szóba került, eszembe juttatta mindjárt, hogy én magam is ennek tartottam ezelőtt.

Igy hát, mint kezdetben, ugyancsak más okoskodás után kell most látnom, hogy meggyőzzem magamat róla, hogy a ki meghal, annak nem semmisül ám meg ezzel a lelke. Mondd meg tehát, az istenre kérlek, hogy is fejtette csak ki Sokrates okoskodását? S vajjon ő rajta is észre lehetett-e venni, mint a hogy magatokról mondod, hogy bosszankodik E vagy nem, hanem nyugodt lélekkel védelmezte okoskodását? S megvédte-e az utolsó szóig, vagy csak úgy se ide, se oda? Ezt mondd el nekünk betűről-betűre, a hogy csak tudod.

PHAID. Hát biz' én sokszor csudálkoztam már, édes Echekrates, Sokratesen, de még soha sem oly nagyon, mint ott akkor. Mert hogy neki mindig volt valami mondani s valója, abban ugyan nincs semmi különös. Hanem legelőször is az ragadott leginkább csudálatra nála, hogy mily jó kedvvel és szíves előzékenységgel fogadta a fiatalság okoskodását s aztán mily éles elműen vette észre, hol érintettek a legkényesebben ezek az okoskodások bennünket, továbbá hogy mily ügyesen gyógyított ki bennünket és csalogatott vissza, mikor meghátráltunk és vereséget szenvedtünk, s bátorított, hogy csak kövessük s vele közösen vizsgáljuk meg az okoskodást.

ECHEKR. Ugyan? S hogy-hogy?

PHAID. Elmondom. A véletlen úgy akarta, hogy ott üljek egyszer jobb oldalán egy zsámolyon a nyugvóágya mellett, B ő pedig sokkal magasabban nálamnál. Egyszer csak meg-simogatja a fejemet s a nyakamon a hajamat összemarkolja — szokása volt ugyanis, hogy, ha csak tehette, el-eljátszott a hajammal — s így szól: «Na édes Phaidon, holnap tehát valószínűen levágatod ezeket a szép fürtöket¹²).» «Úgy látszik, le, édes Sokrates» — felelém rá. «De bizony nem holnap, ha rám hallgatsz.» «Hanem?» — kérdém tőle. «Hanem még ma» — válaszolá — «én is az enyéimet s te is ezeket, már t. i. ha halál fia talál lenni az okoskodásunk s nem bír-

Cjuk életre ébreszteni. Sőt én, ha a te helyedben volnék s kifognék az okoskodásból, megeskünném, mint az argosbeliek,¹³⁾ hogy meg nem növesztem addig, a míg csak le nem győzöm a vitában Simmias és Kebes okoskodását.» «De» — mondám én — «azt mondják, hogy kettő ellen még Heraklesnek sincs elég ereje.¹⁴⁾» «Hát jó, míg nappal van, híj csak engem, Iolaost segítségül.» «Jól van, hívlak; de nem úgy mint Herakles» — felelém — «hanem mint Iolaos Heraklest.» «Az semmit sem változtat a dolgon» — mondá.

XXXIX. «Hanem hát először is attól kell óvakodnunk, hogy egy bizonyos bajba ne keveredjünk.» «Mifelé bajba?» — kérdém tőle. «Hogy okoskodás-gyűlölökké ne legyünk» — D válaszolá — «mint a hogy pl. az embergyűlölők lesznek. Mert hát nem létezik ám» — folytatá — «nagyobb baj, mely valakit érhetne, annál, mint mikor meggyűlöli az okoskodásokat. Pedig szakasztott azon a módon keletkezik ám az okoskodás-gyűlölet, akár csak az ember-gyűlölet. Az embergyűlölet ugyanis abból fejlődik, hogy valaki tapasztalatlanságában túlságosan hisz a másikának s azt gondolja, hogy minden tekintetben őszinte, hiba nélküli és megbízható az a jó madár; de csakhamar tudatára ébred aztán, hogy biz' ez tettető, megbízhatatlan s az ismét a harmadika is. S ha most E kiket legmegbízhatóbb és legbensőbb barátainak tartott, akkor persze ilyen többszörös csalódás után meggyűlöli ám végre valamennyiöket s meg van róla győződve, hogy éppen-séggel egyikükön sincs semmi hiba nélküli. Vagy te nem vetted észre, hogy biz' ez így támad?» «De még nagyon is» — feleltem reá — «s vajjon nem csúf dolog ez most már» — folytatá — «s nem világos bizonyítéka-e annak, hogy az ilyen a nélkül, hogy az emberek dolgait ismerné, ártotta bele magát az emberekkel való érintkezésbe. Mert hiszen ha valahol tapasztalatot szerez s csak aztán kap bele, akkor, mint a

hogy tényleg áll is a dolog, úgy gondolkodik majd, hogy iga- 90
 zán derék és igazán alávaló ember, ez a kettő nagyon kevés
 van, hanem a legtöbb olyan, hogy közöttük foglal helyet.»
 «Hogy érted ezt?» — kérdém — «Épp úgy» — felelé —
 «mint a hogy a nagyon kicsivel, meg a nagyon nagygyal
 vagyunk. Azt gondolod, nem szerfölött ritka dolog, hogy az
 ember nagyon nagy, vagy nagyon kis emberre akadjon, vagy
 akár kutyára, vagy más effélére. Avvagy ismét gyorsra és
 lassúra, rútra és szépre, fehérre vagy feketére? Hát nem vet-
 ted még észre, hogy minden efféle dologban ritka és kevés a
 feltűnő szélsőség, de közepes, az van bőségesen elég?» «De
 nagyon is vettem ám» — felelém. «S ha gonoszság-versenyt
 rendeznének most már» — mondá — «nem gondolod, hogy B
 kevesen mutatkoznának ebben is elsőeknek?» «Biz' ez való-
 színű» — válaszolám — «Persze, hogy valószínű» — felelé.
 «De hát nem ebben a tekintetben hasonlítanak az okoskodá-
 sok az emberekhez — csak utánad mentem, most a hason-
 latban, a merre épp vezettél — hanem abban, hogy ha va-
 laki az okoskodásokban való jártasság nélkül elhiszi vala-
 mely okoskodásról azt, hogy igaz, aztán pedig kevés vártatva
 rá úgy tetszik neki, hogy hamis — s néha valóban az is,
 néha meg nem — s ezt tartja viszont egy másodikról, meg
 egy harmadikról is; és legkivált azok az emberek, a kik a C
 vitatkozó okoskodásokban lelik kedvöket, élnek végtére is, a
 mint tudod, abban a képzelődésben, hogy a legbölcsebbeknek
 születtek s egyesegyedül ők ébredtek tudatára annak, hogy
 sem egyetlenegy tethben nincs semmi hiba nélküli és biztos,
 sem egyetlenegy okoskodásban, hanem hogy egyszerűen fel és
 alá kavarog minden, akár csak az Euripos tengersizorban ¹⁵⁾
 s egy pillanatra sem marad nyugton sehol sem.» «Hát
 bizony» — mondám én — «nagyon igazat mondasz.»
 «S vajjon nem szánandó egy állapot volna az most már, édes
 Phaidon» — folytatá — «hogy ha valaki, jóllehet létezik

egy bizonyos igaz, biztos és megérthető okoskodás, azért mert ő esetleg csakis olyan okoskodásokkal találkozott, D melyek tegnap igazaknak tündek fel neki, de ma már nem — mondom, azért nem magát és a saját tapasztalatlanságát okozná, hanem vígan lerázva nyakáról a fáradságot, véget vetne a dolognak s az okot önmagáról az okoskodásokra hárítaná s azután már csak gyűlöletben és szidalmakban töltene el élete hátralevő részét s megfosztaná magát a létező dolgoknak igazi megismerésétől.» «Isten bizony, ez igazán szánalmas volna» — volt reá a válaszem.

XL. «Először is tehát ettől kell óvakodnunk most E már» — folytatá — «hogy valahogy a lelkünkhöz ne férközzék annak a látszata, hogy nincs egészséges okoskodás. Ellenkezőleg, azt higyjük inkább, hogy mi nem vagyunk sehogysen hibátlanok és így férfias törekvéssel azon kell lennünk, hogy meghibátlanodjunk, már t. i. te, meg a többiek éltetek hátralevő része miatt, én pedig éppen a halálom miatt.

91 Mert, ha jól sejtem, biz' én e pillanatban épp e tekintetben nem filozofus emberhez illően viselem magamat, hanem czivakodásra készen, akár csak a faragatlan emberek. Mert, a mikor összekapnak valamin, nem törődnek ám ezek avval, hogy mint van a szóban forgó dolog, hanem csakis azon jár az eszök, hogy, a mit ők eléadnak, tessék a jelenlevőknek. S nekem úgy tetszik, hogy ebben a pillanatban én csakis ennyiben különbözöm tőlük. Én ugyanis nem azon jártatom az eszem, hogy a jelenlevőknek lássék igaznak, a mit mondok — ha csak úgy valahogy mellékesen nem — hanem hogy mentől B inkább enmagam lássam olyannak. Mert számító vagyok ám, drága barátom; még pedig nézd csak, mily haszonleső. Hiszen ha véletlenül igaz az, a mit mondok, akkor csak szép dolog benne hinni; ha pedig semmi sem létezik a meghalt emberre nézve, hát akkor legalább éppen a halálom előtti idő alatt kevésbé leszek terhükre a jelenlevőknek az én

búslakodással. Különben ez a bizonytalanság nem is tart már oly sokáig; — hisz' ez baj volna ám — hanem eloszlik egy pár percz múlva. El vagyok én már erre készülve, édes Simmias és Kebes» — mondá — «úgy fogok az okoskodáshoz. Ti pedig, fogadjatok csak nekem szót, ne törődjetek egymákszemnyit sem Sokratesszel, de annál inkább az igazsággal; s ha azt veszítek észre, hogy valamiben igazat mondok, adjátok jelét helyeslésteknek, ha pedig nincs igazam, küzdjete ellene minden áron s vigyázzatok, mert én csupa buzgóságból valahogy magamat is, meg titeket is rá talállak szedni, s mint a méh, ott hagyom a fulánkomat s eltávozom.»

XLI. «Lássunk hát hozzá» — úgymond — «Először is juttassátok csak eszembe, a mit mondtatok, kisül, hogy nem emlékszem már rá. A mint én gondolom, Simmias tehát nem sokat vár, sőt fél attól, hogy a lélek, bárha istenibb is, meg szebb is a testnél, előbb talál elpusztulni nála, mert csak valami harmoniaféle. Kebes pedig — úgy rémlik előttem — megengedte ugyan nekem azt, hogy a lélek tartósabb valami a testnél, de már azzal nincs szerinte tisztában senki, hogy, ha már nem egyszer és sok testet elnyűtt a lélek, vajjon, mikor az utolsó testet elhagyja, nem enyészik-e el akkor maga is s vajjon nem éppen ez-e a halál, t. i. a léleknek enyészete; mert hát a test úgyszólván mindig enyészőben van, nem szünetel egy pillanatig sem? Vajjon ez hát-e az, avagy nem ez, a mit meg kell vizsgálnunk, édes Simmias és Kebes? Helyeselték mind a ketten, hogy az. «S vajjon nem maradtok-e meg most már» — kérdé — «előbbi összes állításaitok mellett? Vagy egynémelyike mellett igenis meg, némelyike mellett pedig nem?» «Egynéhánya mellett meg» — válaszolák — «néhánya mellett pedig nem.» «Tehát mit szóltok ahhoz az állításhoz» — folytatá — «a melyben a tanulást visszaemlékezésnek mondtuk? Hiszen ha ez így áll, szükségképpen áll az is, hogy másvalahol volt előbb a lel- 92

künk, mielőtt a testbe bilineselődött volna.» «Én» — válaszolt Kebes — «már akkor is csuda módon meg voltam ez állításról győződve s megmaradok mellette most is, jobban, mint akármelyik mellett.» «Bizony én magam is így vagyok vele» — felelé Simmias — «s nagyon csudálnám, ha valamikor más nézetem támadna róla.» «Már pedig szükségképpen más támad, édes thebæi barátom» — mondá Sokrates — «ha ugyan érvényes marad az a vélemény, hogy t. i. a harmonia valami összetett dolog, a lélek pedig a testen belül feszültségben levő dolgoknak bizonyos harmoniájául van B egygyé alakulva. Mert még, ha tenmagad állítod, sem fogod valahogy azt hinni, hogy előbb alakult össze harmonia, mielőtt még azok a dolgok megvoltak, a melyekből összealakulnia kellett. Vagy azt hiszed, előbb?» «Egy pillanatig sem, édes Sokrates» — felelé. «Veszed-e hát már észre» — folytatá Sokrates — «hogyan bizony ezt állítod véletlenül akkor, amikor a lelket, még mielőtt emberi alakba és testbe jutott volna, létezőnek mondd, mert sehol sem létező dolgokból állítod összealakulni? Hiszen harmonia legalább nem az a valami te előtted, a minek te gyanítod: hanem előbb megvan a lant is, a húrok is, meg a még nem harmonikus hangok is, s csak aztán utolsónak alakul mindezekből a harmonia és elsőnek enyészik el. Tehát hogy vág majd össze ez a te állításod amazzal?» «Sehogy sem» — felelte rá Simmias. «Már pedig» — mondá Sokrates — «ha egyáltalán valamiféle beszédnek, mindenesetre a harmoniáról szólónak illenék ám összevágónak lennie.» «Persze, hogy illenék» — felelé Simmias. «De már ez a tied csak nem összevágó ám;» — úgymond — «nézd meg hát, melyik állítást választod, hogy a tanulás visszaemlékezés, vagy hogy a lélek harmonia?» «Sokkal szivesebben amaszt, édes Sokrates» — válaszolá — «mert hát ez csak úgy támadt bennem bizonyíték nélkül D pusztán valószínűségénél és tetszetősségénél fogva. S ezért

tetszik a legtöbb embernek is. Tudom azonban egyúttal azt is, hogy azok az állítások, a melyek bizonyítékaikat csakisa valószínűségekből merítik, puszta frázisok; s ha résen nem áll velők szemben az ember, nagyon könnyen lépre kerítik, akár a geometriát vegyük pl., akár a többi összes dolgokat. De már az a visszaemlékezésre és tanulásra vonatkozó állítás elfogadható alapja miatt került szóba. Szó volt róla ugyanis valahol, hogy, még mielőtt testbe jutna, épp úgy megvan a lelkünk, a mint megvan a léte, a mely nevét épp attól kapta, a mi létezik. Már pedig ezt a tételt, elhitetem legalább magam-^{145 old}mal, kielégítő és helyes alapon fogadtam el. Ezért is parancsoló szükségesség most már reám nézve, úgy látszik, hogy sem a saját magam, sem bárki más állítására el ne fogadjam, hogy a lélek harmonia.»

XLII. «Hátha a következő módon volna, édes Simmias?» — kérde aztán Sokrates. «Azt hiszed, lehetséges, hogy a harmonia, vagy más egyéb összetett dolog egészen más természetű, mint a milyen az, a miből összealakult?» «Egy perczig sem». «Tehát bizonyára sem nem tehet, sem ⁹³ el nem viselhet más valamit, csakis a mit az tesz, vagy elvisel?» Simmias helyeselte. «Nem felelhet meg tehát a harmonia természetének, hogy megelőzze azt, a miből összealakult, hanem, hogy kövesse.» Ez volt a Simmias nézete is. «Tehát még sok kellene ahhoz, hogy a harmonia ellenkező módon terjedjen, vagy hangozzék, avagy más, ilyesvalami ellenkező dolgot végezzen, mint az ő részei?» «Mindenesetre, hogy sok» — volt Simmias válasza. «Hát aztán, természeténél fogva nem minden harmonia olyan harmonia szokott lenni, a mily összevágónak hangolták?» «Ezt nem értem» — ^Bmondá Simmias. «Vagy, ha jobban és tökéletesebben volna hangolva» — folytató Sokrates — «már t. i. ha lehetséges ez az alakulás nála, nem volna-e jobb és tökéletesebb a harmonia is; ha pedig kevésbbé és tökéletlenebben, viszont

gyöngébb és tökéletlenebb?» «De még nagyon is.» «Vajjon áll-e ez most már a lélekre nézve is, azaz, hogy egyik lélek a másikánál, bárha csak a legcsekélyebb mértékben is, tökéletesebben vagy jobban, avagy tökéletlenebbül és kevésbbé az-e éppen, t. i. lélek?» «Semmi áron nem» válaszolá Simmias. «Zeusra mondom, most csak előre!» — szólt Sokrates. «Azt szokták mondani, hogy egyik-másik lélek eszes, erényes és jó, ellenben egyik-másik esztelen, nem-erényes és gonosz. S ezt csak joggal mondják, úgy-e?» «Bizony joggal.» «S egy olyan valaki, a ki a lelket harmoniának tartja, mit fog már most mondani, hogy vajjon az, a mi a lelkekben van, t. i. az erény, a gonoszság stb., létezik-e? S vajjon az egyiket ismét valami harmoniának tartja-e, a másikat pedig nem harmoniának? Továbbá, hogy az egyik, t. i. a jó, összevágóan van hangolva s mivel harmonia, egy más harmoniát is foglal magában, a másik pedig maga sem vág össze s így aztán nincs is más harmonia benne?» «Biz' én nem tudok rá felelni» — mondotta Simmias. «De annyi bizonyos, hogy ilyes valamit kellene állítania annak, a ki azt tételezi fel alapul.»

D «De hát az imént már megegyeztünk abban» — szólt Sokrates — «hogy egyik lélek a másikánál sem többé, sem kevésbbé nem lehet lélek. Ez pedig magában foglalja abbeli megegyezésünket is, hogy egyik harmonia sem lehet jobban, vagy tökéletesebb fokban, sem pedig kevésbbé, vagy csekélyebb mértékben harmonia a másikánál, nemde?» «Nagyon igaz.» «A melyik pedig sem jobban, sem kevésbbé nem harmonia, az nincs is sem jobban, sem kevésbbé összevágóan hangolva.

E Így van-e?» «Így van.» «A melyik harmonia pedig nincs sem jobban, sem kevésbbé összevágóan hangolva, annak többé vagy kevésbbé van-e része a harmoniában, vagy épp egyenlő mértékben?» «Épp egyenlőben.» «Így tehát a lélek sem lehet többé, vagy kevésbbé összevágóan hangolva, mivel egyik a másikánál sem többé, sem kevésbbé nem éppen az,

t. i. lélek?» «Ugy van.» «Ezen állapotánál fogva tehát bizony sem a nem-harmoniában, sem a harmoniában nem lehet nagyobb része?» «Hát már bizony nem.» «S viszont ezen állapotánál fogva vajjon lehet-e az egyiknek a másikánál valami-képp a gonoszságban, vagy az erényben nagyobb része, hogyha már a gonoszság nem-harmonia, az erény pedig harmonia?» «Egy mákszemnyivel sem.» «Sőt inkább, ha helyesen okoskodunk, édes Simmias, egyetlenegy léleknek sem 94 lehet gonoszságban része, ha különben harmonia. Mert hiszen a harmonia éppen azért, mert ez, t. i. harmonia, már csak éppenséggel nem lehet részes nem-harmoniában.» «Persze, hogy nem.» «Természetesen nem tehát a lélek sem a gonoszságban, mivel egyáltalában lélek?» «Ugyan hát hogy is lehetne az iménti megállapodásainknál fogva?» «Ennél az oknál fogva tehát ránk nézve minden élő lény lelkének, valamennyinek egyformán jónak kell lennie, ha ugyan a lelkek természetüknél fogva egyformán éppen azok, t. i. lelkek.» «Nekem legalább úgy tetszik, édes Sokrates» — mondá Simmias. «De vajjon helyesnek is tetszik-e, hogy ezt állítják» — mondja rá Sokrates — «s ez volna-e a sorsa okos- B kodásunknak, ha helyes az az alapfeltételezés, hogy t. i. a lélek harmonia?» «Egyáltalában nem» — felelé Simmias.

XLIII. «Hát aztán» — folytatá tovább — «mit gondolsz, az emberben levő összes dolgok között más valami játszása-e a vezérszerepet, mint a lélek, főképpen ha még belátása is van?» «Már én alig hinném.» «S vajjon úgy-e, hogy egyetért a testben nyilvánuló állapotokkal, vagy hogy szembe is száll velök? Értem pedig a dolgot ekképp, hogy pl. mikor henne forróság, vagy szomjúság van, ő az ellenkezőre bírja, t. i. hogy ne igyék, s mikor éhsége van, hogy ne egyék. S ezer meg ezer más esetben is láthatjuk, hogy a lélek C szembe száll a test állapotaival; vagy nem?» «Már minden-esetre.» «S viszont nem egyeztünk-e bele előbbi állításaink

szerint abba, hogy a lélek, mert hát harmonia, sohasem hangozhatik ellenkezően, mint a hogy azok a részek, a melyekből véletlenül áll, éppen kifeszítve, leeresztve, rezgésbe hozva, vagy más ilyesvalami állapotban vannak, hanem hogy inkább követi őket és sohasem vezeti?» «Megegyeztünk» — válaszolá — «már hogyan egyeztünk volna?» «Hát aztán nem vesszük-e most észre, hogy épp az ellenkezőjét cselekszi, t. i. vezeti mindazokat a részeket, a melyekből, mint mondják, alakul s szembe száll csaknem valamennyiökkel az egész életen keresztül, uralkodik minden állapotuk felett, a mennyiben hol erősebben, fájdalmakkal sújtja, itt-ott a testgyakorlás és az orvoslás alkalmazásával, hol meg szelidebben, a mikor is majd fenyegeti, majd meg pirongatja s úgy társalog a vágyakkal, a haraggal, a félelemmel, mint valami idegen dolog más idegen dologgal; csaknem úgy, a hogy Homeros énekli az Odysseiában, a mikor ezt mondja Odysseusról:

S keblire ütve reá szólott ekképp a szívére:

E «Türd csak el, énszívem, türtél te kinosbat is ennél!»

Tán bizony azt hiszed, kigondolta volna ezt, ha az forgott volna az eszében, hogy ez (t. i. a lélek) harmonia, még pedig olyan, hogy engedelmeskedik a test állapotainak, nem pedig hogy olyan, hogy ő vezeti és kormányozza őket és valami sokkal istenibb dolog, sem hogy harmonia lehetne?» «Biz' isten, magam is ezt hiszem, édes Sokrates.» «Tehát sehogy sem szép dolog ránk nézve, drága barátom, ha azt állítjuk, hogy a lélek valami harmonia. Mert hiszen, úgy látszik, sem Homerossal, azzal az isteni költővel nem érténénk egyet, sem minmagunkkal.» «Ugy van» — felelé Simmias.

XLIV. «De hagyján!» — folytatá aztán tovább, már t. i. Sokrates — «a *thebaei harmoniával* ¹⁶⁾ úgy látszik, valahogy

mégis csak elég simán ütött ki a dolgunk; de mi lesz majd Kadmossal, édes Kebes?» — mondá. «Hogy bánunk el simán ezzel, miféle okoskodás alapján?» «Te majd csak ki-eszeled, azt hiszem;» — volt a Kebes felelete — «ezt a harmonia ellen szóló bizonyítást legalább várakozásom ellenére csuda módon kifejtetted előttem. Mert a mikor Simmias B megmondotta, mi az ő kétsége, rendkívül csudáltam, hogy valaki felhozhat még valamit az ő okoskodása ellen. Azután pedig nagyon furesán esett, hogy mindjárt az okoskodásod első támadását sem birta felfogni. Éppen ezért nem csudálnám most már, ha valahogy így járna a Kadmosféle okoskodás is.» «Oh jámbor ember!» — mondá rá Sokrates — «ne mondj ilyen nagyokat, hátha valami gonosz lélek eltereli ez utáni okoskodásunkat. De különben ez már a jó isten dolga; mi pedig úgy Homeros módjára «szemtől-szembe állunk» s megpróbáljuk, hogy mondasz-e hát valamit? Tehát annak, a mit keresel, íme ez a veleje: kívánod a bebizonyítását, hogy lelkünk elpusztíthatatlan és halhatatlan; még pedig azért, hogy ha egy filozofus ember halálos ágyán neki bátorodik s C azt hiszi, hogy halála után jól megy majd ott a dolga, egészen másképp, mintha csak egy más életben élt volna és halt volna, mondom, hogy valahogy esztelen és hiú bátorsággal ne bátorodjék neki. Annak a megvilágítása azonban, hogy a lélek valami erős és istenszerű dolog és a mi létesülésünknel, emberekénél, már előbb létezett, ez, mondom, még nem állja útját annak az állításnak, hogy mindez nem jelent halhatatlanságot, hanem csakis annyit, hogy a lélek tartósabb és valahol kimondhatatlanul sok idővel előbb létezett és sok különféle dolgot tudott is, meg cselekedett is. De D azért még sem volt semmivel sem halhatatlanabb; sőt éppen az ő emberi testbe való jutása kezdete szokott lenni rá nézve a pusztulásnak; úgy szólván betegség; ettől kezdve fáradtsággal éli ezt az életet s a mikor leélte, bizony elpusztulhat

az úgynevezett halál alkalmával. A között pedig már, hogy egyszer jut-e testbe a lélek, vagy éppen többször, azt állítod, nincs semmi különbség, t. i. legalább abban a tekintetben, hogy mindegyikünknek félnie kell az elpusztulásától. Mert annak, a ki sem tudatával nem bír, sem bizonyítékát nem hozhat fel annak, hogy halhatatlan, bizony félnie kell tőle, E ha helyén van az esze. Körülbelül ez az, édes Kebes, azt gondolom, a mit állítsz. S szántszándékkal teszem annyiszor szóvá, hogy valahogy el ne illanjon előlünk s hogy, ha akarod, tégy hozzá, vagy végy el belőle.» S erre Kebes így szólt: «Hát biz' én a jelen esetben nem szorulok rá, sem hogy elvegyek belőle, sem hogy hozzá tegyek. Hiszen ez az, a mit átlátok.»

XLV. Erre Sokrates elhallgatva egy jó darabig elgondolkodott magában valamin, azután így szólt: «Nem csekélység ám az a dolog, édes Kebes, a mit keresel. Hiszen erre egyáltalában a létesülésnek és a megsemmisülésnek okával 96 kell tisztába jönnünk. Én tehát, ha inyedre van, kifejtem előtted rájuk vonatkozó tapasztalataimat. Ha aztán hasznosnak látsz valamit abból, a mit mondok, állításaid megerősítésére, használd fel.» «Hát persze, hogy felhasználom» — felelé Kebes. «Hallgass meg hát, hogy mit mondok. A mikor még fiatal voltam, édes Kebes» — folytatá — csudálatos, hogy mennyire vágyódtam az után a bölcsesség után, a melyet úgy hínak, hogy: természettudomány. Valami nagyszerűnek tűnt fel ugyanis előttem tudni minden egyes dolognak az okát, mi okból létesül, mi okból semmisül meg, s mi az oka, B hogy létezik. S nem egyszer jártam-keltem fel és alá először is azt vizsgálgatva, vajjon ha a meleg, meg a hideg egy kissé erjedésbe kapnak, épp akkor nőnek-e az élőlények belőlük, mint némelyek állítják? S vajjon a vér-e az oka, hogy értelmünk van, vagy a levegő, vagy a tűz, avagy talán egyikök sem, hanem az agyvelő; ez szolgáltatja a hallás, a látás és a

szaglász érzékleteit s belőlük létesül aztán az emlékezet és a képzet; az emlékezetből és a képzetből pedig, ha tartósabb megmaradáshoz jutnak, keletkezik az ismeret. Majd ismét a megsemmisülésöket vizsgálgattam s az égen és a földön nyilvánuló jelenségeket; míg végre aztán észrevettem, hogy oly buta vagyok erre a vizsgálódásra, hogy nincsen párom. Bizonyítékot is hozhatok rá neked, még pedig elegendőt. Abban ugyanis, a mivel én már előbb töviről-hegyire tisztában voltam — a mint ezt legalább én magam is, meg a többiek is hittük — oly rettenetesen vakká lettem aztán e vizsgálódásom után, hogy kijöttem a sodrából még annak is, a miről azt hittem előbb, hogy tudom. Így jártam pl. a többi sok között azzal is, hogy mitől növekszik az ember. Erről is azt hittem ugyanis előbb, hogy már csak világos mindenki előtt, hogy t. i. az evéstől és az ivástól. Mert a mikor az eledelekből a husrészekhez husrészek nőnek hozzá, a csontrészekhez pedig csontrészek s aztán ebben az arányban a nekik megfelelő dolog így a többi részekhez is valamennyihez hozzánő: akkor persze a kis tömeg később nagygyá növekszik; s így lesz a kis emberből nagy ember. Így gondolkodtam akkor. S nem elégtilek-e teljesen ki téged? » «Biz' engem teljesen ki» — felelé Kebes. «Vizsgáld meg hát még ezt is. Azután meg hát azt hittem, hogy csak teljesen tisztában vagyok azzal, hogy a mikor valamelyik ember egy kicsiny mellé állva nagynak látszik, akkor épp egy fejjel nagyobb nála; s szakasztott így a ló is a lónál. S hogy még világosabb legyen a példa ezeknél: a tiz azért látszott előttem többnek a nyolcznál, mert megsaporodott kettővel, s a két rőf azért nagyobb, mint az egy rőfnél, mert felülhaladja a felével.» «Hát most mi a véleményed róluk?» — kérde Kebes. «Bizony isten, távol vagyok attól, azt hiszem» — válaszolá — «hogy csak akármelyikök okát is sejtsem; én, a ki még azt sem hiszem el magamnak, hogy, a mikor valaki az egyhez

egyet tesz, vajjon az az egy lett-e kettő, a melyhez hozzátettek, vagy hogy az, a mit hozzátettek és a mihez hozzátettek, az egyiknek a másikához való hozzátétele által lett-e kettővé?

97 Mert csudálatos előttem, hogy, a mikor még mind a kettejük külön volt egy a mástól, egy volt mind a kettő s nem volt kettő; a mikor pedig egy a máshoz jutottak, ez, t. i. az egymáshoz való közeljuthatásnak összetalálkozása, már oka lett rájuk nézve annak, hogy kettő legyen belőlük. Épp így nem bírom elhinni azt sem, hogy ha valaki egyet ketté oszt, ez, t. i. a kettéosztás, ismét oka lett annak, hogy kettő jött létre. Mert hiszen épp az ellenkezője lesz most, mint az imént, az oka a kettő keletkezésének. Az imént ugyanis az volt az oka, hogy egy a máshoz közel jutottak s az egyiket a a másikához hozzátették; most pedig az, hogy eltávolítják s így egyiket, másikatól elveszik. De meg, hogy vajjon tudom-e, miből lesz az egy, ezt sem hitethetem el magammal, sem azt, hogy miből a többi dolgok. Szóval semmire nézve nem, hogy mi az oka annak, hogy keletkezik, hogy megsemmisül, vagy hogy létezik, már t. i. a vizsgálódásnak ezen menete szerint nem, hanem egy más menetét kevergetek úgy találomra magamtól össze; ezt pedig semmiképpen sem fogadom el.»

XLVI. «De mikor egyszer hallottam, a mint valaki egy könyvből, mint mondá, az Anaxagoraséból, felolvasott és azt mondotta, hogy hát az ész a rendezője és az oka minden dolognak, ennek az oknak már megörültem s egy bizonyos tekintetben szép dolognak tűnt fel előttem, hogy az ész az oka minden dolognak s azt gondoltam, ha így áll a dolog, hogy t. i. az ész rendez el minden dolgot, akkor minden egyes dolgot azonképpen intéz is el, a mint legjobban van. Ha tehát valaki meg szeretné minden egyes dologra nézve találni az okát, hogy mért keletkezik, semmisül meg, vagy éppen létezik, akkor csak azt kellene rá nézve megtalálnia, mennyiben a legjobb ő rá nézve, hogy létezik, vagy más

efféle szenvedő, vagy cselekvő állapotot tüntet fel. Ennél az okoskodásnál fogva most már, mind önnönmagára, mind a D többi dolgokra nézve, semmi mást nem kell az embernek szemügyre vennie, csakis a mi a legjobb és a legcélszerűbb. Szükségképpen megismeri ez aztán már maga a rosszabbat is. Mert hiszen az ő ismeretök egy és ugyanaz. S a mikor ezt meghánytam-vetettem magamban, örömemben azt gondoltam, hogy a dolgok okának találtam már *eszem* szerinti tanítóját, még pedig Anaxagorasban; majd megmondja ő nekem először is, hogy vajjon lapos-e a föld, avvagy gömbölyű, azután meg, ha ezt megmondotta, kifejti majd még hozzá az okát és a szükségességet is, megoldja, hogy mi a jobb, és hogy rá nézve jobb hogy ilyen. És ha azt találná állítani, hogy a mindenség közepén van, megfejtí majd egyuttal azt is, hogy mennyivel jobb neki a mindenség közepén lennie. S ha mindezt megvilágítaná előttem, el voltam rá készülve, hogy többé semmiféle másfajta okot nem kívánok. S aztán a napra nézve is el voltam így készülve, meg a 98 holdra s a többi csillagokra nézve is, hogy majd éppen ilyen úton-módon csak kipuhatolom egymáshoz viszonyított sebességüket, forgásaikat s más egyéb változásaikat, hogy ugyan hát mennyiben jobb mindegyikökre nézve, hogy azt teszi, vagy szenved, a mit éppen szenved. Mert nem gondoltam volna, hogy, ha már azt állítja, hogy az ész rendezi el őket, valaha még más egyéb okot is tulajdonít nekik, mint hogy a legjobb rájuk nézve, hogy úgy vannak, a hogy vannak. Ha B már mindegyiköknek külön-külön, meg valamennyiöknek együttesen is megfejtette az okát, azt gondoltam, majd megoldja még egyuttal, a mi külön-külön mindegyikökre a legjobb és a mi valamennyiökre nézve közösen jó. És sokért nem mondtam volna le reménykedésemről, hanem fogtam rettenetes buzgósággal a könyvét s faltam tőlem kitelhető

mohósággal, hogy csak mentől hamarabb megismerjem a legjobbat s a rosszabbat.»

XLVII. «De csakhamar füstbe ment ám csudaszép reménységem, drága barátom, a mikor az olvasásban előre haladok s látok egy embert, a ki bizony semmi hasznát nem veszi okoskodásában az *eszének*, semmi más okot nem talál a dolgok rendjének megmagyarázására, mint levegőt, æthert, vizet és sok más egyéb érthetetlen dolgot. Úgy tűnt fel ekkor előttem, hogy szakasztott úgy járt, mint a mikor valaki azt mondja: Sokrates mindent *észből* cselekszik, a mit csak cselekszik s azzal belekapva, hogy mindannak, a mit teszek, az okait elésorolja, először is azt hozza fel, hogy én azért ülök itt most, mert a testem csontokból és idegekből van össze-téve s a csontok kemények s egymástól elkülönödvé ízületekkel bírnak, az idegek ellenben képesek feszülni és tágulni s körös-körül veszik a csontokat a hússal és a bőrrel együtt, a mely összetartja őket. S mivel most már a csontok ízületeikben ide-oda mozognak, az idegek megtágulva és kife-szülve lehetségessé teszik, hogy tagjaimat most ide-oda haj-lítsam; s ez az oka annak, hogy behajlított tagokkal itt ülök. S viszont ha arra nézve is, hogy egymással beszélge-tünk, más efféle okokat hozna fel, pl. hangokat, levegőt, hallást s száz meg száz más ilyes dolgot nevezne okának, s rá sem hederítene arra, hogy az igazi okokat mondja-e, azt E t. i. hogy, mivel az athenæiek jobbnak találták, hogy engem elítéljenek, éppen ezért tehát jobbnak gondolom viszont én is, hogy itt üljek, és igazságosabbnak, hogy türelmesen be-várjam és kiálljam büntetésöket, a melyre kiszemeltek. Mert kutya-fikom-adta, azt gondolom, hogy ezek az idegek és ezek a csontok a legjobb dolog látszatának hatása alatt réges-régen akár Megara környékén vagy a boiotiaiaknál len-nének már, ha igazságosabbnak és szebbnek nem tartanám, a helyett, hogy megszökjem és elinaljak, kiállani a város

büntetését, akármilyen is, ha rám szabja. De az olyanfélét nevezni alapokoknak nagyon is esztelen dolog ám. Az igaz, hogy, ha valaki azt mondaná, hiszen ha ezek, t. i. a csontok, az idegek s mindaz, a mivel csak bírok, nem volnának meg bennem, nem volnék ám képes megtenni, a mi gondolatom támad, — igazat mondana. De hogy már ezért teszem, a mit teszek, s ezt egyszersmind észszel is teszem, nem pedig azért, mert a legjobbat szabadon választhatom, az már szélében- hosszában meggondolatlan beszéd volna ám. Mert hisz' ez annyi volna, mint nem lenni képesnek megkülönböztetni, hogy más valami az alapok a létezőre nézve, s más valami az, a mi nélkül az alapok sehogy sem lehetne alapok. Pedig nekem úgy tetszik, mintha a sokaság, mintegy a sötétben tapogatódzva, más név alatt ezt nevezné alapoknak. Ez az oka aztán, hogy az egyik pl. levegőörvényt helyez az ég alatt a föld köré s azután egy helyen megmaradóvá teszi benne a földet; a másik pedig, mint valami széles sütőteknő alá, egész levegő-tengert bocsájt alája támasztékul. De azt az erőt, a mely mindezt a lehető legjobban úgy helyezte el, a mint éppen most nyugszik, ezt sem nem keresik, sem valamiféle isteni hatalommal felruházottnak nem tartják, hanem azt gondolják, hogy amannál már egyszer erősebb halhatatlanabb Atlasra találtak, a ki jobban összetartja a mindenséget, s hogy valóban a jó és a szükséges kötné és tartaná össze, azt nem hiszik. Már én részemről azért az okért, hogy t. i. miképpen is van hát már egyszer, szíves-örömet bárkinek tanítványává szegődtem volna. De mert a sors ezt megtagadta tőlem és mert sem magam megtalálni, sem más valakitől megtanulni nem jutott alkalmam, hát szeretnék-e, édes Kebes, ha elmesélném neked, hogy tettem meg második útam az ok megkeresésére? » «Hát persze, hogy mód felett szeretném» — felelé Kebes.

XLVIII. «Ezután aztán» — folytatá tovább Sokrates —

«a hogy felhagytam a dolgok vizsgálgatásával, az a gondolatom támadt, hogy jó lesz ám óvakodnom ettől a dologtól, mert még úgy találok járni, mint a kik a napfogyatkozást nézegetik és vizsgálják; egyikük-másikuk elrontja ugyanis itt-ott a szemét, ha nem vízben, vagy más effélében vizsgálja a nap képét. Ilyes valami ötlött az én eszembe is és meghökkenem, hátha még tökéletesen vakká teszem a lelkemet, a hogy szememet a dolgokra függesztem s fel-felfogni próbálgatom minden egyes érzékemmel őket. Az jutott hát eszembe, hátha a fogalmakhoz kellene menekülnöm s bennök kutatnom a létalakok igazságát. Az igaz, hogy bizonyos tekintetben talán nem is találó a hasonlatom. Mert 100abba nem igen egyezem bele, hogy a ki fogalmakban vizsgálja a létalakokat, az inkább vizsgálja képekben, mint a ki tényekben szemléli. De hát már csak ezen a módon fogtam mégis hozzá; s mivel mindég azt a gondolatot teszem fel alapul, a melyet legerősebbnek itélek, ezért is igaznak azt veszem, a mi ezzel egybehangzónak tűnik fel előttem, — akár okról, akár mindenféle más egyébről van szó — a mi pedig nem hangzik össze, azt nem-igaznak. De szeretném világosabban mondani el neked, hogy mit gondolok. Mert azt hiszem, most még nem érted». «Biz' isten, nem,» — felelé Kebes — «valami nagyon nem».

B XLIX. «Pedig» — folytatá Sokrates — «semmi újat nem mondok ám vele, hanem csakis azt, a mit máskor is, meg az imént mondott fejtegetésemben is szünet nélkül egyre hajtogattam. Szándékom ugyanis, hogy megpróbálom s feltüntetem előtted az oknak a fogalmát, úgy a hogy meghatároztam. Visszamegyek tehát újra ahhoz a minden oldalról meghányt-vetett dologhoz s abból az alapfeltételezésből indulok ki, hogy önnönmagában véve van valami szép is, jó is, nagy is s más ilyen mindenféle. Ha ezt megengeded nekem s helyben hagyod, hogy csakugyan van, akkor van

reményem hozzá, hogy belőlük kimutatom majd neked az okot s rájövök arra is, hogy a lélek halhatatlan. «Hát jó», — mondá Kebes — «mintha csak helyben hagytam volna; végezz vele mentől gyorsabban». «S most vizsgálj meg ezt,» — folytatá Sokrates — «szorosan összefügg vele. Vajjon azt gondolod-e te is róla, a mit én? Azt gondolom ugyanis, hogy, ha van még más valami szép is magán a szépen kívül, ez semmi más egyébért nem lehet szép, mint csakis azért, hogy része van abban a szépben. S ugyanezt állítom valamennyiről. Megegyezel-e hát velem ebben az okban?» «Meg» — felelé Kebes. «No de most már» — mondá Sokrates — «nem értem ám s felfogni nem vagyok képes a többi okokat, azokat a bölcseket. Ha pl. azt mondja nekem valaki, hogy bármi is azért szép, mert vagy virágzó D színe van, vagy alakja, vagy más efféléje, rá sem hederíték; mert minden más egyéb csak kihozna a sodromból; hanem egyszerűen, minden teketória nélkül s lehet, hogy együgyűségből a mellett az egy mellett maradok, hogy azt semmi más nem teszi széppé, csakis az, hogy vagy megvan benne tényleg az a szép, vagy csak része van benne, vagy hogy valami úton-módon, de összeköttetésben van vele. Mert ezt már nem akarom tovább vitatni; csakis annyit mondok, hogy a szép következtében válik minden szép dolog széppé. Ez látszik ugyanis a legmegbízhatóbb feleletnek előttem a magam számára is, meg a máséra is; s ha e mellett maradok, azt hiszem, nem esem el egyhamar, hanem biztosan E állok én is, de meg akárki más is azzal a felelettel, hogy a szép következtében válik a szép dolog széppé, vagy nem így gondolod-e te is?» «Igy gondolom». «És így nagyság következtében lesz tehát a nagy dolog nagygyá és a nagyobb nagyobbá s kicsinység következtében a kisebb kisebbé?» «Annak következtében». «Igy hát te sem fogadnád azt el, ha valaki azt mondaná egy más valakiról, hogy a fejével na-

gyobb a másikánál s a kisebbről, hogy épp ezzel kisebb,
 101 hanem akár meg is esküdnél rá, hogy te nem gondolsz mást,
 mint hogy mindaz, a mi csak nagyobb a másikánál, semmi
 mással nem nagyobb, mint a nagyságával; s csakis ezért
 nagyobb, t. i. a nagyságáért; a kisebb pedig semmi mással
 nem kisebb, mint a kicsinységével s csakis e miatt kisebb,
 t. i. a kicsinysége miatt. Tartanál ugyanis tőle, — azt gon-
 dolom legalább — hogy valaki azzal az ellenokoskodással
 áll majd eléd, ha t. i. valakit a fejével mondasz nagyobbnak
 vagy kisebbnek a másikánál, hogy először is ugyanazzal
 nagyobb a nagyobb, a mivel kisebb a kisebb, azután meg
 hogy a fejével, a mely kicsiny, nagyobb a nagyobb; pedig
 B az már csak csuda dolog ám, hogy valami kicsinynél fogva
 válik valami nagygyá. Avvagy nem tartanál-e ettől?» S Kebes
 elnevette magát s így szólt: «Persze, hogy tartanék». «Hát
 azt mernéd-e félelem nélkül állítani», — folytatá Sokrates —
 «hogy a tíz kettővel több a nyolcznál, s ez az oka, hogy
 felülhaladja, nem pedig a többség — és így nem a többségé-
 gével mulja felül; s viszont, hogy a két rőf az egy rőfnél a
 felével nagyobb, nem pedig a nagyságával? Hiszen a félel-
 med csak ugyanazon természetű?» «Mindenesetre, hogy
 ugyanaz», felelé Kebes». «Hát aztán attól az állítástól vajjon
 nem óvakodnál-e, hogy, ha egyhez hozzá teszünk egyet, ez a
 C hozzátétel az oka, hogy kettő lett belőle, vagy hogy, ha
 ketté hasítjuk, akkor meg a kettéhasítás? Sőt inkább hango-
 san felkiáltanál, hogy te nem is érted, mint létesülhet min-
 den egyes dolog másképp, mint hogy részt vesz annak, a
miben éppen része van, a külön-külön saját létében. S így
 az említettem esetekben nem tudsz más okát a kettővé-levés-
 nek, mint a kettőben való részességet és hogy annak, a mi
 kettő akar lenni, ebben részesnek kell lennie épp úgy, mint
 az egységben annak, a mi egy akar lenni; azoknak a ketté-
 hasításoknak, hozzátételeknek s más efféle furfangos szőr-

szál-hasogatásoknak pedig szépen hátat fordítanál s feleletül átengednéd a náladnál bölcsőbbeknek. Magad pedig, a D hogy mondani szokták, megijedve még a saját árnyékodtól is, hogy annyira járatlan vagy, ahhoz a megbízható alapállításhoz ragaszkodnál s akképpen is felelnél. Ha pedig magát ezt az alapállítást kifogásolná valaki, hagynád őt a maga útján s nem válaszolnál neki, a míg csak meg nem vizsgálta a belőle folyó következményeket, hogy t. i. megfelelnek-e szerinted egy a másnak, vagy ellene mondanak. Ha pedig ő róla magáról (t. i. az alapállításról) kellene számot adnod, akkor szintén szakasztott ezen a módon adnál, t. i. ismét egy más alapállítást tételeznél fel alapul, a mely a felsőbbek közül éppen legjobbnak látszanék, a míg csak egy olyanhoz nem jutnál, a mely kielégít. Ekközben persze nem kevergetnél fűt-fát össze-vissza, mint a vitatkozók szoktak, s hol az alaptételről szólnál, hol meg a belőle vont következtetésekről, már t. i. ha meg akarnád komolyan valamelyik létalakot találni. Mert hiszen ezeknek sem szavuk hozzá, sem gondoljuk rá. Ők éppen csak arra valók, hogy csupa bölcselkedésből mindent össze-visszakeverjenek s önmagukban mégis gyönyörűségöket leljék. De te, ha ugyan filozofus vagy, mint a többiek, úgy cselekednél, azt hiszem, a hogy én mondom». «Való igazat mondasz», felelé Simmias Kebesszel egyszerre.¹⁰²

ECHEKR. S biz' isten, egészen méltán, édes Phaidon; mert, a mint én észreveszem, csudálatos, hogy mily világosan adta ő elő ezt a dolgot. Megértheti, a kinek egy kis esze van.

PHAID. Mindenesetre, édes Echekrates; és ilyennek találtak mind, a kik ott jelen voltak.

ECHEKR. Sőt még mi is, a kik távol voltunk, most pedig itt halljuk. De ugyan hát mi volt még, a mit ezután beszéltetek?

L. PHAID. Hát a mint én gondolom, miután megegyez-

2. Btek vele és igazat adtak neki abban, hogy minden egyes fogalom létező valami s a többi dolgok az ő bennök való részesség után kapják a nevöket, akkor aztán ezt kérdezte: «Ha már mindezt így gondolod» — mondá — «vajjon, a mikor Simmiast Sokratesnél nagyobbnak, de Phaidonnál kisebbnek mondod, nem állítod-e akkor azt is, hogy Simmiasban megvan mind a kettő, t. i. a nagyság is, meg a kicsinység is?» «De bizony állítom». «De hát már csak megengeded azt is», — folytató — «hogy, a mikor Simmias felülmúlja Sokratest, ez nem úgy van igazság szerint, a hogy ezt a szókkal kifejezik. Mert talán csak nem olyan a Simmias természetete, hogy azzal múljon felül, hogy Simmias, hanem a nagyságával, a melylyel éppen bír; s viszont nem is azért múlja felül Sokratest, mert Sokrates Sokrates, hanem azért, mert Sokratesben kicsinység van az ő nagyságával szemben». «Igaz». «Épp így viszont őt nem azért haladja felül Phaidon, mert Phaidon Phaidon, hanem mert nagyság van Phaidonban a Simmias kicsiségével szemben, úgy-e?» «Úgy van». «Igy tehát Simmiasnak megvan a neve, hogy kicsiny is, meg nagy is, mivel a kettő között a középen van, a mennyiben t. i. a nagyságával felülhaladja az egyik kicsinységét, a másiknak pedig az ő kicsiségét felülhaladó nagyságot szolgáltat. S aztán elmosolyodva így folytatta: «Úgy látszik, hogy elég irástudó módon beszélek; de talán csak van is aztán abban valami, a mit mondok». Kebes azt felelte rá, hogy «van». «Ezt pedig azért mondom, mert szeretném, hogy teneked is az legyen a véleményed, a mi nekem. Nekem ugyanis úgy tetszik, hogy nem csak hogy maga a nagyság nem akar soha sem nagy és kicsiny lenni egyszerre, hanem még a bennünk rejlő nagyság sem fogadhatja el soha a kicsinységet, nem akar vele szemben háttérbe szorúlni, hanem vagy ezt, vagy E azt teszi e kettő közül: t. i. vagy megfut és kitér előle, mikor az ellentétje, azaz a kicsiny, hozzá közelít, vagy pedig

megsemmisül, ha ez a közelébe jutott. De ha helytáll s a kicsiséget magába fogadja, nem akar ám más lenni, mint a mi volt; pl. én, ha magamba fogadom a kicsiséget s helytállok vele szemben, bárha az maradok, a ki vagyok, egy-szersmind kicsiny is vagyok. De amannak nincs ám mersze, ha már nagy, kicsinek is lennie. S szakasztott így a bennünk levő kicsiség sem akar sohasem nagygyá válni, vagy nagy lenni, de még más ellenkező sem akar, a míg csak az, a mi volt, egyszerre ellenkezővé válni és ellenkezővé lenni, hanem¹⁰³ vagy elhordja bizony magát, vagy elpusztul ebben az állapo-tában». «Betűről-betűre ezt gondolom én is» — válaszolá Kebes.

LI. S a jelenlevők egyike — hogy ki volt, arra már nem emlékszem határozottan — a mint ezt hallotta, így szólt: «Ugyan, az isten szerelmére, e mostani állításainknak nem éppen az ellenkezőjében egyeztünk-e meg az előbbi fejtegetéseinkben, hogy t. i. a kisebből lesz a nagyobb és a nagyobból a kisebb és hogy az ellentétek számára egyenesen ez az ellentétekből eredő létesülés van? Most pedig, úgy rémlik előttem, épp arról van szó, hogy ez soha sem történhetik». S mikor ezt Sokrates meghallotta, feléje fordítá a B fejét s így szólt: «Derék, hogy még emlékszel rá; de persze a mostani és az akkori állításaink közötti különbségre nem gondolsz? Hiszen akkor azt állítottuk, hogy az ellenkező dologból származik az ellenkező; most pedig azt, hogy az ellentét maga soha sem lehet önnönmagának ellentétévé, sem a bennünk levő nem, sem a saját természeténél fogva ellentétes nem. Akkor ugyanis oly tárgyokról volt szó, drága barátom, a melyeknek megvan az ellentétök; s az ő nevükön neveztuk el őket; most pedig magukról azokról a fogalmakról, a melyekből, mivel megvannak bennök, az elnevez-tük dolgok a nevöket kapták. Azt állítjuk pedig ezekről ma-gukról, hogy létesülést egy a mástól elfogadni ugyancsak

akkor 2
előzőm
vult no
most p
egy ése
avon jate
3

C nem akarnak ám. S egyuttal Kebesre vetve pillantását folytatá: «Talán csak nem hozott zavarba téged is, édes Kebes, a mit ez az ember mondott?» «Most az egyszer nem vagyok efféle állapotban;» felelé Kebes — «ezzel persze nem mondom azt, hogy nem sok dolog van, a mi nyugtalanít». «Egy szóval» — folytatá Sokrates — «abban tehát már szent az egyezés köztünk, hogy az ellentét soha sem válik önnön-magának ellentétévé». «Teljesen szent» — felelé Kebes.

LII. «Most pedig még ezt vizsgálj meg nekem» — folytatá — «ha vajjon egyetértesz-e majd velem? Mondasz-e valamit melegnek vagy hidegnek?» «Persze, hogy mondok». D «Vajjon azt-e, a mit hónak vagy tűznek?» «Isten bizony, nem azt». «Hanem más valami tehát a meleg s nem a tűz, és más valami a hideg, nem a hó?» «Persze». De azt csak elhiszed, — úgy gondolom — hogy a hó, mint ilyen, ha a meleget magába fogadja, — mint a fentebbiekben említettük — soha sem lesz többé az, a mi volt, t. i. hó és meleg, hanem, ha a meleg hozzá jut, vagy kikerüli, vagy megsemmisül». «Tökéletesen el». «S viszont, hogy a tűz, ha a hideg hozzá kerül, vagy kitér előle, vagy elpusztul, de soha sem támad mersze, hogy a hidegséget magába fogadja s mégis az E legyen, a mi volt, t. i. tűz és hideg». «Igazat mondasz» — felelé. «Úgy állunk tehát néhány efféle dologgal» — mondá rá Sokrates — «hogy nem csak a fogalom maga tart a saját nevére örök időkre számot, hanem még más egyéb is, a mi nem fogalom ugyan, de, a míg megvan, mindég az ő alakját viseli. De a következőkben talán még világosabbá lesz, hogy mit mondok. Hát pl. a mi páratlan, az talán csak mindég megtartja azt a nevet, a melyet most mondtam, vagy nem?» «De meg ám». «S vajjon csak ez az egy a létezők közül, — mert hiszen ezt kérdezem — vagy még más valami is, a mi pedig nem egy a páratlannal, de a mit a saját neve mellett 104 még mindég ezen a néven is kell neveznünk, mert olyan a

természete, hogy a páratlan sohasem hiányzik belőle? Ezzel pedig azt akarom mondani, a mit a hármas és sok más egyéb feltüntet. Vizsgáld meg csak pl. a hármast. Ugyan nem veszed-e észre, hogy nem csak a saját nevével, hanem még a páratlanéval is fel kell őt ruháznunk, pedig ez nem egy és ugyanaz a hármassal. De hát már ilyen a természete a hármasnak is, az ötösnek is, meg a számok teljes felének is, hogy, jöllehet nem az, a mi a páratlan, mégis mindegyikök mindég páratlan is. Míg viszont a kettős, a négyes s a B számoknak ismét az egész másik fele, bárha nem az, a mi a páros, mégis valamennyiök mindég páros. Így gondolod-e te is, vagy nem?» «Már hogyste gondolnám így? felelé Kebes. «S most vigyázz csak», — folytatá Sokrates — «hogy mit akarok vele megvilágítani. Hát biz' ez az, hogy nem csak *a fogal* ezek az ellentétek nem fogadják be magukba egymást, — úgy tetszik — hanem minden olyan más dolog sem, a mely- *dolgok* nek, bárha egy a másnak ugyan nem ellentéte, mégis van ellentéte; — mondom, úgy látszik, hogy ezek sem tűrik meg magukban azt a fogalmat, a mely a bennök levővel ellentétes, hanem ha ez hozzájuk közelít, vagy megsemmisülnek, vagy kitérnek előle. Avagy nem kell-e azt állítanunk, hogy a C hármas inkább megsemmisül, sem hogy ilyes valamit eltűrjön, t. i. bevárja, hogy hármas létére még párossá legyen?» «Természetes, hogy kell», mondja rá Kebes. «Pedig bizony nem ellentéte ám a kettős a hármasnak», mondá Sokrates. «Persze, hogy nem». «Tehát nem csak az ellentétes fogalmak nem várják be, hogy egyik a másikához közeledjék, hanem más egyéb fogalmak sem tűrik el az ellentétek közeledését.» «Szóról-szóra igazad van», felelé Kebes.

LIII. «Akarod-e most már» — folytatá tovább Sokrates — «hogy meghatározzuk, ha ugyan bírjuk, hogy miféle D fogalmak ezek?» «Már mindenesetre». «Vajjon nem olyanok-e hát, édes Kebes», — úgymond — «hogy azt, a mit

hatalmukba kerítették, arra kényszerítik, hogy ne csak a saját fogalmát, hanem még valami ellentétjéét is mindig megőrizze?» «Hogy érted ezt?» «A hogy az imént mondtuk. Mert hiszen bizonyára tudod, hogy, a mit a hármasnak a fogalma hatalmába kerített, annak szükségképpen nem csak hármasnak kell lennie, hanem még páratlannak is.» «Mindenesetre.» «Az ilyenhez pedig, azt állítjuk, azzal az alakkal, a mely őt alkotja, ellentétes fogalom nem közelíthet». «Már nem.» «Megalkotta pedig bizonyára a páratlan?» «Az». «Az ő ellentéte pedig a párosé?» «Az.» «E szerint a háromban E a párosnak fogalma soha sem lehet meg?» «Bizonyos, hogy nem». «A párosban tehát nincs része a háromnak?» «Nincs». «Igy tehát a hármas nem-páros?» «Nem». «A miről tehát azt mondtam, hogy határozzuk meg, t. i. hogy milyenek azok a fogalmak, a melyek nem ellentétei ugyan egy bizonyos másiknak, de ezt [mint az ellentétet] még sem tűrik meg magukban, a milyen pl. most a hármas, a mely nem ellentéte ugyan a párosnak, de ezt mégis épp oly kevésbé fogadhatja magába, mert mindig a vele ellentétet hozza magával, s a milyen a kettős a páratlannal s a tűz a hideg-
105 gel szemben, meg aztán sok más egyéb dolog — mondom: nézd csak, hátha meg tudod ilyképpen határozni, hogy nem csak az ellentét nem tűri meg maga mellett az ellentétet, hanem egyszersmind az a dolog sem, a mely annak, a mihez maga közeledik, valami ellentétét hozza magával; szóval: a mi ellentétet hoz magával, az maga annak az ellentétét, a mit magával hoz, soha sem fogadhatja magába. De idézd csak fel újra emlékezetedben, mert éppenséggel nem árt, ha többször hallja az ember. Pl. az őt a párosnak fogalmát nem fogadhatja magába, de a tíz sem a páratlanét, mert a kétszerese. S így aztán ez, jöllehet ő maga más dolognak az ellentéte, még sem tűrheti meg magában a páratlannak fogalmát. S épp így nem most már a másfél sem, s a többi

efféle dolgok sem, pl. a fél az egészét s viszont a harmadrész B és mindaz, a mi ilyenféle — ha ugyan figyelemmel kísérsz s így gondold magad is». «Szakasztott így gondolom» — felelé Kebes — «s bizony kísérlek».

LIV. «Mondd hát el újra elülről;» — folytatá tovább Sokrates — «s ne csak arra felelj, a mit kérdezek, hanem utánozz engem. Ezt pedig azért mondom, mert látom, hogy azon az először mondtam biztos feleleten kívül, még más biztos dolog is következik e mostani szavaimból. Ha azt kérdeznéd ugyanis tőlem: ugyan mi jön abban [a testben] létre, a mely megmelegsik, nem azzal az együgyű, de biztos felelettel válaszolnék neked, hogy biz' abban melegség, hanem az eddigieknél fogva finomabban, hogy t. i. tűz. S ha azt kérdenéd, mi keletkezik abban a testben, a mely megbetegszik, nem felelném, hogy: abban betegség, hanem bizony, hogy láz. S hogy abban a számban, a mely megpáratlanodik, mi létesül, nem válaszolnám, hogy: páratlanság, hanem hogy, biz'ebben egység — és így tovább véges-végig. De nézd csak, hogy vajjon érted-e már eléggé, hogy mit akarok?» «Már tökéletesen», felelé Kebes. «Most hát felelj:» — folytatá Sokrates — «mi jut bele abba a testbe, a mely életet nyer?» «Ebbe lélek», mondá Kebes. «S vajjon így van ez mindig?» «Már hogyne volna», — viszonzá Kebes. «Így tehát a lélek, bármi rejlik is benne, mindig életet hoz abba, a mibe belé jut?» «Persze, hogy így jut belé», úgymond Kebes. «S van-e most már valami ellentéte az életnek, avagy nincsen?» «Van», felelé Kebes. «Micsoda?» «A halál». «S nemde a lélek soha sem fogadhatja annak az ellentétét magába, a mit mindig magával hoz, a mint ebben már az imént megegyeztünk?» «Még pedig erősen meg», volt a Kebes felelete.

LV. «Hát azt, a mi nem tűri meg magában a párosnak fogalmát, hogy is neveztük csak az imént?» «Nem-párosnak»,

felelé Kebes. «S azt, a mi az igazságost nem fogadja be magába s a mi a zene művészetit nem tűri meg?» «Nem-zeneinek és igazságtalannak». «Jól van. S azt, a mi a halált nem fogadja be, hogy hijjuk?» «Halhatatlannak». «S nemde a lélek nem fogadja be magába a halált?» «Nem». «Igy tehát a lélek halhatatlan?» «Halhatatlan». «Jó», — mondá Sokrates — «vegyük hát ezt úgy, mintha már be volna bizonyítva. Vagy hogy gondolod?» «Sőt még nagyon is kielégítően be, édes Sokrates». «És most, édes Kebes», — folytatá Sokrates — «ha a nem-párosnak szükségképpen elpusztíthatatlannak kellene lennie, vajjon más valami volna-e akkor a három, mint szintén elpusztíthatatlan». «Már hogy is ne?» «Aztán meg ha a nem-meleg szükségképpen elenyészhetetlen volna, a mikor valaki meleget tenne a hóra, vajjon nem illanna-e el a hó azalatt a maga épségében és olvadatlan állapotában? Mert bizony csak nem pusztulna ám el, sem viszont helyt nem állna, hogy magába vegye a melegséget?» «Igazat beszélsz» — mondá Kebes. «Épp így, ha a nem-hideg elpusztulhatatlan volna, azt gondolom, a mikor valami hideg hatna a tűzre, ez sem el nem aludnék soha, sem el nem pusztulna, hanem sértetlenül kitérne és eltünnék». «Szükségképpen», mondá Kebes. «S vajjon nem ily szükségképpen kell-e most már a halhatatlanról is beszélnünk? — folytatá Sokrates. — «Hiszen ha a halhatatlan egyuttal elpusztulhatatlan is, akkor a léleknek, ha a halál rá jön lehetetlen elpusztulnia. Mert hát nem fogadhatja ám be magába a halált előbbi állításainknál fogva, s halandónál sem halandó, éppen úgy, a mint mondtuk, hogy a három nem lesz páros s viszont a páratlan sem, de még a tűz sen lesz hideg s bizony a tűzben rejlő melegség sem. De hát mi is akadályozza azt, — mondhatná valaki — hogy a páratlanból nem lesz páros, mikor páros jut hozzá, — a mint ebben C megegyeztünk, — de a mikor aztán megsemmisül, akkor a

helyette páros elé? Azt bezzeg, a ki ezt állítja, nem tudnók ám meggyőzni arról, hogy nem semmisül meg. Mert hiszen a nem-páros megsemmisülhetetlen. Persze, ha ebben meg-egyeznénk, akkor könnyen eldönthetnők, hogy a páratlan, ha páros közeledik hozzá, meg aztán a három is, kitér és el-illan. S épp így eldönthetnők aztán a tűznek, a melegnek s a többinek a dolgát is; vagy nem?» «De mindenesetre». «S vajjon nem-e a halhatatlanét is most már? Ha megegyez-nénk ugyanis abban, hogy elenyészhetetlen, akkor a lélek a mellett, hogy halhatatlan, még elenyészhetetlen is volna. De ha nem az, akkor más bizonyítékra szorúl ám». «Na már e D miatt legalább nem szorúl másra», — mondá Kebes. — «Mert ugyan mi lehetne az, a mi pusztulást ne tűrne meg magában, ha már a halhatatlan és örökkévaló is megtűrné magában az enyészetet».

LVI. «Már legalább hát az isten» — folytatá Sokrates — «s maga az élet eszméje, meg a mi más egyéb halhatatlan csak van, soha sem enyészik el, ebben — azt hiszem — valamennyien egyetérthetnek». «Biz' isten valamennyien» — felelé Kebes — «már t. i. minden ember és, a hogy én gon-dolom, még inkább minden isten». «Ha pedig a halhatatlan már elpusztíthatatlan is egyszersmind, lehet-e akkor más E valami a lélek, ha már éppen halhatatlan, mint egyuttal el-enyészhetetlen?» «Szükségképpen ez». «Ha tehát már rájön az emberre a halál, akkor, úgy látszik, a mi halandó, az meghal benne, a halhatatlan pedig a maga elpusztulhatatlan épségében elszáll és eltűnik s kikerüli a halált». «Úgy lát-szik». «Semmi sem annyira halhatatlan és elenyészhetetlen tehát, édes Kebes, mint a lélek»; — mondá Sokrates — «s 107 így a mi lelkünk kétségtelenül ott lesz az alvilágban». «Már énnekem részemről nincs ellene szavam többé, édes Sokra-tes, sem okom rá, hogy okoskodásodban valamiképp tamás-kodjam» — mondja rá Kebes. «De ha pl. itt Simmiasnak,

vagy más valakinek volna valami mondanivalója, akkor jól teszi, ha el nem hallgatja; mert nem tudom, hogy, ha valakinek kedve van vagy beszélni, vagy hallani valamit erről a dologról, vajjon miféle más alkalomra halaszthatná, ha nem erre a jelen pillanatra». «De még magamnak sincs ám okom rá», — mondá aztán, már t. i. Simmias — «hogy a mondotak után még valamiképp tamáskodjam a dologban. S mégis, B egyrészt okoskodásunk tárgyának fontossága miatt, másrészt pedig, mert gyöngé az ember ereje, a magam részéről kénytelen vagyok még kételkedni fejtegetésünk igazságában». «Bizony nem csak, hogy kénytelen vagy, édes Simmias» — felelé rá Sokrates — «hanem ezt egyuttal okosan is mondod. S egy füst alatt, még ha hitelt érdemlők is előttetek, azokat az első alapállításokat is jobban meg kell ám vizsgálnotok. S ha eléggé meghánytatók-vetettétek őket, akkor, azt gondolom, követhetitek majd az okoskodást, már t. i. a mennyire csak ember követni képes. S ha aztán már világossá lett előttetek, nem fogjátok még tovább kutatni». «Igazad van» felelé rá Simmias.

C LVII. «De azt kell ám, társak, meggondolnunk» — folytatá Sokrates — «hogy ha már a lélek halhatatlan, gondozásra nem csak azért az időért szorúl, a melyet benne életnek nevezünk, hanem az egész időtartamért, sőt hogy ha valaki nem találná őt gondozni, a veszedelem éppen csakis most jelentkezhetik a maga veszedelmes voltában. Mert ha a halál mindentől való megszabadulást jelentene, akkor szerencse volna a gonoszokra nézve, ha meghalnak s egyszerre a testüktől is, meg lelkükkel együtt a gonoszságuktól is megszabadulnak. De mert a lelkük most már hal- D hatatlannak látszik, nem lehet rá nézve sem más menekülés sem más szabadulás a gonoszságtól, csakis az, ha a lehető legjobbá és legokosabbá lesz. Nem vihet ugyanis semmi mást magával az alvilágba a lélek, csakis a műveltséget és

neveltséget. Róluk mondják, hogy már mindjárt odaköltözésének kezdetén a legtöbbet használnak, vagy ártanak a megholtnak. Így mondják azt is, hogy minden egyes holtat az ő saját égi szelleme, a kinek még életében jutott, vesz át és vezet el arra a bizonyos helyre, a hol összegyülekezvén itéletet látnak maguk fölött. Innen aztán annak vezetése mellett, a kinek őket innen oda szállítani a feladata, az alvilágba E kell menniök. S mikor azután oda érkezvén a rájuk eső, köteles időt ott kitöltötték, egy más vezető sok, hosszú esztendő leforgása után ismét ide hozza őket. Hanem hát ez az utazás nem olyan ám, a milyennek Aischylos «Telephos»-a mondja. Ő ugyanis azt állítja, hogy egyenes ösvény vezet az 108 alvilágba. Nekem pedig úgy tetszik, hogy sem nem egyenes, sem nem egy. Különböznél is volna vezetőre szükség; hiszen bizonyára sem erre, sem arra nem tévedhetne el soha senki, ha csak egyetlenegy út volna. De hát íme úgy látszik, sok ám az ő ide-oda való elága-bogazása. Ezt persze az itt nálunk szokásos halotti szertartásokból és szokásokból következtetve mondom. A rendes és józan lélek tehát engedelmes és nem érti félre, hogy mi van vele. De a melyik sóvárogva csüng a testén, az, a mint az imént mondtam, sok ideig ott tétovázik még körülötte s látható helye körül; azután pedig sok ellen-B állás és szenvedés után nagynehezen enged az erőszaknak s a melléje rendelt égi szellemnek vezetése mellett eltávozik. S a mikor megérkezik oda, a hol a többi lelkek vannak, ha tisztátalan s olyasvalamit követett el, hogy t. i. vagy jogtalan gyilkossággal szennyezte be magát, vagy más egyéb olyan-félét tett, a mi ezzel rokon, vagy véletlenül rokon lelkek műve szokott lenni, akkor kerüli őt mindenki, messze kitér előle; sem útitársává, sem vezetőjévé nem szegődik szíves-örömet senki: egyesegyedül bolyong a maga teljes elhagyatottságában, a míg csak az a bizonyos idő el nem múlik, a melynek letelte után a parancsoló szükségesség az őt meg-

illető lakóhelyre viszi. Ellenben az, a melyik életét büntetetlenül és mérsékelten élte le, útitársnak is, vezetőnek is istent talál s mindegyikök lakást kap a neki megfelelő helyen. Sok és csudálatos helye van pedig a földnek; sőt maga a föld sem olyan, sem nem akkora, a milyennek azok hiszik, a kik értekezni szoktak róla, már t. i. a hogy én ezt egy valakitől megtudtam».

D LVIII. S erre Simmias így szólt: «Hogy érted ezt, édes Sokrates? Mert a földről igazán magam is sokat hallottam már, de azt bizonyára még nem, a mit te tudsz róla. Tehát szíves-örömet meghallgatnám». «Hát biz' arra, édes Simmias, hogy megmondjam, micsoda is csak, azt hiszem, nincs szükségem a Glaukos művészetére¹⁷⁾ de bezzeg, hogy igaz-e, az már bajosabb dolognak tetszik előttem, mint a Glaukos művészete. S egyrészt én talán nem is volnék rá képes, másrészt meg, ha tudnám is, azt gondolom, hogy épp az E életem nem volna elegendő e fejtegetés hosszú voltára. Persze a föld alakjáról, már a milyennek meggyőződése is tartja, s az ő egyes helyeiről szólnom semmi sem akadályoz». «Hát elég lesz ez is» — mondá rá Simmias. — «Arra a meggyőződésre jutottam tehát» — folytatá Sokrates — «hogy, ha a föld, mint gömbalakú, az ég középpontján van, akkor sem 109 levegőre, sem más ilyen okvetetlen szükségességre nem szorúl, hogy le ne bukják, hanem hogy magának az égnek önmagával való minden oldalú egyenlősége, meg aztán magával a földnek egyensúlya is elég arra, hogy őt fenn-tartsa. Mert egy egyensúlyban levő test egy hasonlónak középpontjába helyezve nem jut abba a helyzetbe, hogy többé vagy kevésbé erre vagy arra hajoljék, hanem, mivel egyformán áll, meghajlatlanul marad. Először tehát erről győződtem meg» — mondá Sokrates. «És pedig helyesen» — B felelé rá Simmias. «Azután pedig arról» — folytatá — «hogy a föld valami igen nagy dolog és hogy mi a Phasis folyótól

egész a Herakles oszlopáig,¹⁸⁾ mint hangyák vagy békák a mocsár körül, köröskörül a tenger mellett csakis egy részen lakunk s hogy másutt, sok ilyes helyen még mások is sokan laknak. Mert a földön köröskörül mindenfelésok, mindalakra, mind nagyságra nézve különböző mélyedés van. Beléjük folyt össze a víz is, a köd is, a levegő is. Maga a föld pedig tisztán a tiszta égen nyugszik. Rajta vannak az égen a csillagok is. S ezt a legtöbben æthernek hívják azok közül, a kik az efféle dolgokról szoktak beszélgetni. Az ő megülepődő alját képezik most már azok a dolgok s ezek folynak szünet nélkül össze a föld mélyedéseiben. Persze mi, a kik a mélyedéseiben lakunk, ezt nem vesszük észre s abban a szent hitben élünk, hogy fenn a földön lakunk, éppen úgy, mintha valaki a tenger fenekének közepén lagnék s azt hinné, hogy a tenger felszínén lakik s aztán látva a vízen keresztül a napot és a többi csillagokat, a vizet égnek tartaná s nehézségből és gyöngeségből soha sem juthatna a tenger felszínére, sem fel nem merülhetne s elő nem bukkanhatna a tengerből ide erre a helyre, hogy láthatná, vagy hogy olyantól hallhatná, a ki látta, mennyivel tisztább és szebb ez véletlenül az övéknél. Szakasztott így vagyunk tehát mi is. A földnek egyik mélyedésében lakunk s azt hisszük, hogy fenn lakunk rajta. S a levegőt égnek hívjuk, mintha csak ő volna az ég s a csillagok rajta mozognának. Pedig az a dolognak a legnagyobb bibéje, hogy gyöngeségből és nehézségből nem vagyunk képesek a levegő határáig kiemelkedni. Mert ha valaki a felszínéig juthatna, vagy megszárnasodván oda felrepülhetne, akkor megnézhetné ám, ha előbukkant, épp úgy, mint itt a tengerből fel-felbukkanó halak az itteni dolgokat látják, — mondom, épp úgy megnézhetné az ilyen az ottani dolgokat. S ha kibírná a természete ezt a szemlélődést, akkor meg is tudná, hogy az ott az igazi ég, az az igazi világosság és az igazi föld. Mert ez a föld, ezek a kövek

s ez az egész terület itt meg vannak romolva, máladoznak, mint a tengerben levő tárgyak a sós víz következtében. S nem is terem ám semmi említésre méltó a tengerben; nincs benne, hogy kereken kimondjam, semmi, a mit ócsárolni ne lehetne. Hasadék, fövény, mérhetetlen iszap s sártömegek, — a merre csak föld van — meg olyas dolgok, a melyeket a nálunk levő szépségekhez még csak hasonlítani sem lehet, azok vannak. Míg ellenben azok ott még sokkal különbeknek látszanának ám a mi dolgainknál. Mert ha szabad még egy [szép] mesét is mondanom, érdemes ám meghallgatni, édes Simmias, hogy milyenek véletlenül a földi dolgok ott az ég alatt». «No már bizony szíves-örömezt meghallgatjuk ezt a mesét, édes Sokrates» — felelé Simmias.

LIX. «Jó; hát először is azt beszéljük, kedves barátom» — folytatá Sokrates — «hogy a föld maga, ha valaki felülről megnézhetné, szakasztott olyannak nézne ki, mint a tizenkét cikkelyes bőrlabda, tarka-barka, ezer meg ezer színt játszik. S belőlük vannak mintegy mutatványul az itteni színek is, a melyeket t. i. a festők használnak, míg ott ilyenekből áll az egész föld, sőt még sokkal ragyogóbbakból és tisztábbakból, mint ezek. Ott ugyanis az egyik része a földnek csudaszép biborpiros, a másik aranysárga, a harmadik tiszta fehér, fehérebb a gipsznél, vagy a hónál, és így tovább egyesülnek benne a többi színek is, több is, szebb is, azoknál, a melyeket csak valaha láttunk. Mert hiszen már maguk az ő mélyedései is, a hogy tele vannak vízzel és levegővel, mutatnak bizonyos színeképet, a mint a különféle színek tarka vegyületében fel-felcsillognak, úgyannyira, hogy a föld onnan egy mindenfelé egyformán tarkálló színvegyülettől csillog. S rajta ebben az ő formájában ugyanolyan növények tenyésznek: fák, virágok és gyümölcsök. S épp így viszont a hegyeknek és a köveknek is megvan ott ezen a módon a simaságuk, az áttetszőségük és a pompásabb színezetök. Az

ő töredékeikből vannak a mi drága kövecskéink, mint például a karneol, a jászpisz, a smaragd s több efféle. Ott azonban nincs egy sem, a mi nem ilyen, sőt még szebb ő náluk. S ennek az az oka, mert azok a kövek ott tiszták, nincsenek úgy át- meg átrágva és szétmorzsolva, mint ezek itt a porhanyósodástól és az itt összegyülemlett sósvizektől, a melyek úgy a köveknek és a földnek, valamint a mindenféle állatoknak és növényeknek rút kinézését és betegségét okozzák. Maga a föld tehát ott ezzel valamennyivel fel van ékesítve.¹¹¹ sőt még arannyal, ezüsttel s más egyéb ilyesféle dolgokkal is. Lehet őket látni, ott vannak; sok a számuk, jókorák s mindenütt vannak a földön. Így látni a földet csupa gyönyörűség lehet a szemlélőre. Aztán meg sok mindenféle állat és ember van még rajta; egynémelyikök a föld közepén, némelyikök pedig a levegő körül, akár csak mi a tenger körül, s némelyikök ott a szántófölddel szomszédos szigeteken lakik, a melyeket a levegő övez körös-körül. Szóval: a mi nekünk itt a mi szükségleteinkre nézve a víz és a tenger, az nekik ott a levegő; s a mi nekünk a levegő, az nekik az æther. Az B évszakoknak pedig olyan a hőmérsékletük ő náluk, hogy ők sohasem betegek és sokkal tovább is élnek, mint az itteniek. Látásra, hallásra, szaglásra s minden ilyes dologra nézve pedig épp annyira állanak felettünk, a mennyire a levegő áll a víz felett s az æther, a levegő felett tisztaság dolgában. Sőt még istenek számára való szenthelyeik és templomaik is vannak és bennök valósággal istenek laknak. S vannak továbbá isteni kijelentéseik, jóslataik és jelenéseik s más egyéb ilyféle érintkezéseik is ő velök [t. i. az istenekkel]. S a C napot, a holdat és a csillagokat bizony épp olyanoknak látják, a milyenek. S ennek más tekintetben is egészen megfelel a boldogságuk».

LX. «Így van tehát alakulva mind az egész föld, mind a mi csak körülveszi. Térség azonban a mélyedéseinek meg-

felelően köröskörül az egészen van rajta sok. Az egyike mélyebb és jóval nyitabb, mint a melyen pl. mi lakunk; a másika szintén mélyebb, de már szűkebb a nyílása, mint a nálunk levő térségé. Sőt van aztán olyan is, a mely csekélyebb mélységű, mint az itteni, de különben szélesebb. Ez pedig mind át van aztán sok helyen egymásba furódva a föld alatt, hol szűkebben, hol meg szélesebben; s átjáróik vannak s rajtuk, mint valami tölcséreken keresztül, sok víz folyik át az egyikből a másikba. Sőt soha ki nem apadó mérhetetlen nagyságú folyók is vannak a föld alatt; az egyiknek meleg a vize, a másiké pedig hideg; s aztán sok tűz és nagy tűz-folyók, meg sok hol tisztább, hol piszkosabb ide-oda folydogáló iszapfolyók, éppen úgy, mint Siciliában a láva előtt kiömlő iszapfolyók és maga a láva, a mikor el-elöntik azokat a területeket, a melyekre körül folyásuk minden egyes alkalommal esik. Mindez persze fel és le mozog, mint valami emelőkészülék, a mely a föld bensejében van. Ez az emelőkészülék pedig a következő természeti tűneményen alapul. A föld egyik nyílása, a mely éppen a legnagyobb is, vég-
 112 végig keresztül van furódva az egész földön. Róla mondja Homeros, a mikor ezt énekli:

«Messze, a hol feneketlen üreg van a föld kebelében». ¹⁹⁾

Ezt mind ő maga egy más helyen, ²⁰⁾ mind a többi költők közül is sokan Tartarosnak nevezték el. Tehát ebbe a nyílásba folynak össze az összes folyók s azután ismét belőle folynak is ki. Persze valamennyi olyanná válik, a milyen földrétegen keresztül folyik. Annak az oka pedig, hogy az összes folyók innen folynak ki s ismét ide folynak vissza, az, B hogy ennek az árnak sem feneke, sem medre nincsen, hanem csak úgy fel és le hullámoz és dagadozik. S ugyanezt teszi a levegő is, meg a szél is körülötte; mert nyomon követi őt akkor is, a mikor a föld tulsó része felé eső irányba tör, s

akkor is, a mikor az innenső felé esőbe. S a hogy a lélekzők lehellette a maga folyásában szakadatlanul ki- meg beáramlik: szakasztott így okoz az árral együtt hullámzó levegő-áramlat ott is íszonyúan hatalmas szélvészeket akár bemegy, akár kijön. Mikor tehát a [rohanó] víz arra a helyre szorúl-
C
vissza, a melyet alant fekvőnek neveznek, akkor a földön keresztül az ottani folyókba folyik s mintha csak beléjük szivattyúznák, tele tölti őket; de a mikor aztán azon a részen megcsappan s ide felé rohan, akkor ismét az ittenieket tölti tele. S ezek aztán, ha megtelnek, keresztülfolynak a csatornákön és a földön s mikor arra a helyre jutnak, a melyen egyikök is, másikuk is medret áshat magának, tengereket tavakat, folyókat és forrásokat alkotnak. Ezután aztán újra a föld alá merülnek s hol nagyobb és több, hol meg kevesebb és kisebb területet folyván körül ismét a Tartarosba szakad-
D
nak, még pedig némelyikök jóval alantabb, mint a hogy felbuzogott, némelyikök pedig kevésbbé; de valamennyien alantabb szakadnak be a kiömlésüknél. Egynéhányuk aztán annak, a hol befolyik, épp átellenében újra kitör, néhányuk pedig ugyanazon a helyen. Sőt van olyan is, a mely, mint a kígyó, egyszeres vagy többszörös tekergődzéssel teljességgel körös-körül futja körben a földet s aztán a mennyire csak lehet, alá ereszkedve újra beszakad. De mindkét oldalról csakis a közepéig lehet beszakadniok rajta túl már nem.
E
Mert az irány azután mind a kétféle áramlatra nézve mindkétfelől meredekké válik».

LXI. «Sok mindenféle más nagy folyó van ugyan tehát ott, de hát e sok közül csakis négy bizonyos folyó válik ki. A legnagyobb köztük s körös-körül a legkijjebb folyik az úgynevezett Okeanos. Vele szemközt s ellenkező irányban hullámzik az Acheron; több, sivatag vidéken folyik keresztül s azután a föld alatt folydogálván az Acherusia tóba
113
szakad. Ide jut a legtöbb megholtak a lelke is; s aztán

- bizonyos meghatározott — az egyiket hosszabb, a másikat rövidebb — ideig tartó ottlétel után élőlények nemzésére újra kiküldik őket. A harmadik folyó már közöttük fakad s közel az eredetéhez egy hatalmas lánggal égő, terjedelmes vidékre ömlik s a mi tengerünknel nagyobb tavat alkot, a melynek forr a vize is, az iszapja is. Innen azon piszkosan és iszaposan körben tovább ömlik s körös-körül kanyarogván [a földön] ide is, oda is, eljut az Acherusi tó legszélére. A vízával persze össze nem keveredik. S azután egy párszor körülkigyózik a földön s beömlik a Tartaros alsó részébe. Ezt hívják Pyriphlegethonnak. Belőle a lávaömlések elvált darabokat hánynak ki, a hol éppen lehet a földön. Vele átellenben ismét a negyedik tör elő először rettenetesen zord vidékre — azt mondják — s a színe tökéletesen aczélkék.
- C Ezt Stygionnak hívják, a tavat pedig, a melyet a folyó a torolatánál képez, Styxnek. De a mikor aztán ebbe bele szakadt s rettenetes erőre tett szert, a vize a föld alá merül s körös-körül kanyarogva a Pyriphlegetonnal ellenkező irányban tova halad s ellenkező oldalról az Acherusia tóval kerül össze. Az ő vize sem vegyül össze mással s körben körös-körül kigyódzva a Pyriphlegetonnal ellenkező irányban ő is a Tartarosba szakad. Ennek a neve pedig már, a hogy a költők mondják, Kokytos.
- D LXII. Mindez tehát így van alkotva. A megholtak pedig, ha megérkeznek arra a helyre, a hova az égi szellem egyiket is másikat is vezet, először ítélőszéket állanak, akár szépen és istenfélően éltek, akár nem. S azok, a kikről bebizonyodik, hogy középszerűen éltek, az Acheronhoz mennek s beszállván a számukra ott levő csolnakokba, rajtuk a tóra eveznek s aztán ott laknak és tisztulnak s megbűnhődván azokért a bűnökért, a melyeket éppen elkövettek, bűnbocsánatot nyernek; jótetteikért pedig elnyerik jutalmukat, mindegyikök a maga érdeme szerint. Azokat pedig, a kik vétkeik

nagysága miatt gyógyíthatatlan állapotban levőknek bizonyulnak, mert pl. sokszor nagy templom-rablást, vagy sok istentelen és törvénytípró gyilkosságot, vagy más, véletlenül efféle dolgokat követtek el, — mondom, azokat megillető sorsuk a Tartarosba dobja; s innen sohasem jönnek ki többé. Míg azok, a kikről kitetszik majd, hogy gyógyítható ugyan, de mégis nagy bűnöket követtek el, pl. atyjok vagy anyjok elleni haragjokban valamiképp erőszakoskodtak, de ezt aztán ¹¹⁴ megbánták és más életet folytattak, avvagy a kik így vagy úgy, de gyilkosokká lettek, azok szükségképpen a Tartarosba buknak ugyan, de ha oda buktak s ott egy évet kiállottak, kidobja őket a hullám, még pedig a gyilkosokat a Kokytosba, az apjukkal és az anyjukkal erőszakoskodókat pedig a Pyriphlegetonba. S a mikor aztán már az Acherusia tó környékén járnak, ott ugyancsak kiáltoznak s hivogatják hol azokat, a kiket megöltek, hol pedig, a kikkel erőszakoskodtak; esdekelve szólítgatják, könyörögve kérik, engedjék meg, hogy a tóba kiszállhassanak, s fogadják be őket. S ha sikerül megkérlelniök, kiszállanak s megszabadulnak bajaiktól; de ha nem sikerül, akkor ismét a Tartarosba kénytelenek visszamenni, innen pedig újra a folyókba. S ez a szenvedések nem ér mindaddig véget, a míg csak azokat, a kik ellen vétkeztek, meg nem kérlelték. Ezt a büntetést szabták ugyanis ő rájuk a bírák. S csakis azok szabadulnak meg most már a föld alatti vidékektől, a kikről kitűnik, hogy különösen istenfétő életet éltek. Mint valami fogságból kiszabadultak, feljutnak a tiszta lakóhelyre s ott laknak fenn a föld színén. S közülük épp azok, a kik a filozofia segítségével eléggé megtisztultak, testet nem öltve élnek azután az egész időn keresztül és még szebb lakóhelyekre jutnak amannál. De hát ezeket nem könnyű dolog ám vázolni; meg aztán nincs is elég időnk rá ebben a pillanatban. Tehát már csak ezért is, a mit megvilágítottam, meg kell az embernek tennie min-

dent, édes Simmias, hogy még életében mind az erényt, mind a bölcseséget megszerezze. Mert szép ám a jutalom, a remény pedig nagy.

D LXIII. Persze erősítgetni, hogy mindez tökéletesen úgy van, a mint kifejtettem, nem illik egy olyan emberhez, a kinek esze van. De hogy bizonyára vagy így van a dolog, vagy így valahogy a lelkünkkel és azokkal a lakóhelyekkel, mert hát csak mégis halhatatlannak látszik bizony a lelkünk, azt már, úgy hiszem, lehet annyi vakmerőségünk, hogy igaznak tartsuk. Mert szép dolog ám a vakmerőség; s aztán meg az ilyesfélével kell magát mintegy elbűvölnie az embernek. Ezért is nyujtom én hát oly régóta ezt a mesét. Ennélfogva jó reménynyel kell lennie annak az embernek a lelkére nézve, a ki a különféle, testi gyönyörökkel és cifraságokkal, mint rá nézve idegen dolgokkal, életében semmit sem törődött s többre becsülte, hogy azon a másikon fáradozzék, s a tanulás gyönyörűségeiért törte magát s lelkét nem idegen cifraságokkal hanem a saját maga ékességeivel diszítette
 115 fel, u. m. józansággal, igazságossággal, bátorsággal, függetlenséggel és igazsággal, — így várja az alvilágba való utazását, útrakészen, a mikor a végzet szólítja. Ti most már, édes Simmias és Kebes, de meg a többiek is» — mondá — «valamikor későbbben, kiki a maga órájában, mentek majd el; engem pedig íme már szólít a végzet, mondaná valamelyik tragédia-író, s körülbelül itt is van már az ideje, hogy fürdeni induljak. Mert mégis csak jobbnak tartom megfürödve inni meg a mérget s nem adni a dolgot az asszonyoknak, hogy holttestemet mosogassák».

B LXIV. S mikor e szavait befejezte, Kriton vette át a szót: «Jól van, édes Sokratész. De van-e még ezekre itt, vagy én reám valami bízni valód akár gyermekeid ügyében, akár más egyéb tekintetben, hogy hadd tennők meg s tennénk vele neked valami különös szívességet». «Csakis az, a

mit szünet nélkül hangoztatok, édes Kriton», — felelé — «újabbán semmi, hogy t. i. ha vigyáztok tinmagatokra, akkor nekem is, az enyéimnek is, de meg tinmagatoknak is öröme teszitek, a mit csak teszték, még ha nem is adjátok rá most a szavakat. De ha nem törödtök magatokkal s nem örömet jártok, a míg éltek, mintegy a nyomdokain ezeknek az éppen most, de meg azelőtt a múltban is megbeszéltük dolgoknak, akkor ugyan, még ha százszor s esküdözve adjátok is rá e pillanatban szavakat, nem lesz semmi köszönet a tetteitekben». «Majd rajta leszünk hát teljes erőnkéből» — mondá rá Kriton — «hogy így cselekedjünk. Eltemetni pedig hogy temessünk el?» «A hogy tetszik», — felelte Sokrates — «ha ugyan meg birtok fogni s nem szököm el a kezeitek közül». S e közben csöndesen elmosolyodott, aztán pedig reánk vetve tekintetét így szólt: «Már, barátim, én csak nem hitethetem el Kritonnal» — mondá — «hogy én az a Sokrates vagyok, a ki most itt társalog s tisztázza egyenként, a miről csak szó van; már ő bizony csak annak néz engem, a kit egy kicsikével később mint holttestet fog látni. Ezért is kérdi hát azt, hogy hogy temessen el. De hogy én már régóta D szegről-végre fejtegetem, hogy, ha megiszom a mérget, nem maradok ám itt közöttetek, hanem eltávozom, boldog lények boldog hazájába megyek, — ezt bezzeg, pedig az a szándékom, hogy vele magamat is, meg titeket is megvigasztaljalak, úgy látszik, hogy neki már hiába mondom. Vállaljátok hát kezességet értem Kritonnál» — folytatá — «még pedig ellenkező fajta kezességet, mint a melyet ő vállalt a bírák előtt. Ő ugyanis azt mondotta, hogy bizonyosan itt maradok, ti pedig arról kezeskedjétek, hogy semmiesetre sem maradok itt, már t. i. ha meghalok, hanem hogy távozom és elmegyek. Hadd essék könnyebben Kritonnak, s ha látja, hogy testemet elégetik, vagy elföldelik, ne fájjon úgy a lelke énmiattam, hogy rettenetesen szenvedek; de meg azt

se mondja a temetés alkalmával, hogy Sokratest kiteszi, kiviszi, vagy elföldeli. Mert tudd meg jól legdrágább barátom, Kriton», — mondá neki — «hogy a mi nem helyesen van kifejezve, az nemcsak hogy már önnönmagában rosszul hangzik, hanem megrontja bizonyos tekintetben a lelket is. Nyugodjál meg hát s mondd, hogy csak a testemet temeted
 116 el s aztán temesd is el úgy, a hogy neked tetszik, s a hogy a legillendőbbnek tartod.

LXV. Így szólt s aztán bement egy szobába megfürdeni. Kriton követte, bennünket pedig ott marasztott. Ott maradtunk tehát s beszélgettünk egymással a fejtegettük dolgokról, megvizsgáltuk innen is, onnan is. Akkor aztán megbeszéltük ezt a szerencsétlenséget, hogy mekkora mértékben sújt bennünket; egytől-egyig azt mondtuk, hogy atyánkat vesztünk
 B benne s árván fogjuk leélni hátralevő napjainkat. Mikor aztán megfürdött, behozták hozzá a gyermekeit — mert volt neki két kis fia, még egy nagy — s aztán bejöttek a családjabeli nőszemélyek is, és ő Kriton jelenlétében beszélgetett velök, tudtukra adta akarátát. Ekkor aztán elküldte az asszonyokat is, a gyermekeket is, ő maga pedig bejött mihozzánk. S az idő ekkor már ide-oda napnyugtára járt, mert bizony ő sokáig időzött oda benn. A mikor pedig kijött, leült, persze már a fürdés után s aztán nem is beszélt már valami sokat. Erre bejött a tizenegyes bizottság porkolábja és Sokrates elé
 C lépve így szólt: «No már tereád, édes Sokrates, nem lesz panaszom, mint a többiekre rendesen van, hogy haragszanak rám és átkoznak, mikor a tisztviselők parancsára jelentem nekik, hogy meg kell inniok a mérget. Már téged én ez alatt az idő alatt csakis a legnemesebb, a legszelidebb és a legderekabb embernek ismertelek meg valamennyiök között, a kiket csak valaha ide hozott a sorsuk. Jól tudom pl. most is, hogy te nem rám haragszol, mert tudod, hogy kik az okai, hanem ő rájok. Most pedig, hiszen tudod, mit jöttem jelen-

teni, az isten áldjon meg. Láss hozzá s tûrd a lehető legkönnyebben, a mit el kell viselned. S erre könnyekre fakadt, megfordult és kiment. Sokrates pedig felveté utána tekintetét s így szólt:» «Áldjon meg téged is! Megteszszük hát azt neki azonnal.» S erre hozzánk fordult a szavával: «Milyen D finom érzésű ez az ember!» — mondá — «Az egész idő alatt is el-eljött hozzám s beszélgetett néha velem. Igen derék ember volt. Most is milyen nemes, hogy megsirat engem. De most már rajta, édes Kriton, engedelmeskedjünk neki. Hozza hát ide valaki azt a mérget, ha már ki van sajtolva; ha pedig nincs, sajtolja ki az az ember.» Erre Kriton így E szólt: «De hát én azt gondolom, édes Sokrates, hogy a nap még a hegyeken van s nem szállott le. Meg aztán tudom azt is, hogy mások is igen későn iszszák meg, a mikor kijelentik nekik. Nagyon jól esznek, isznak, sőt egynémelyikök még mulat is azokkal, a kiket esetleg megkiván. Ne siess hát olyan yira; van még időd elég!» Sokrates pedig ezt válaszolá: «Hogy azok, a kiket te említesz, úgy cselekszenek, az egészen természetes, édes Kriton; ők ugyanis abban a szent hitben vannak, hogy nyernek valamit vele, ha így tesznek; s viszont, hogy én nem cselekszem így, az is egészen természetes. Mert 117 hát én nem hiszem, hogy csak egy mákszemnyit is nyernék-e vele, ha későbbben innám meg, kivéve, hogy nevetségessé lennék enmagam előtt, hogy úgy kapkodom az élet után, s fukarkodom vele, a mikor már nincs belőle semmi. Menj hát», — mondá — «fogadj szót s csak azt tedd, a mit mondok.»

LXVI. Mikor ezt Kriton hallotta, intett a közel álló szolgának. A szolga kiment, künn maradt egy jó darabig s aztán bejött és behozta azt az embert, a kire rá volt bízva, hogy a mérget átadja. S már hozta is kisajtolva egy kehelyben. Mikor aztán Sokrates megpillantotta ezt az embert, így szólt: «Helyes, legkedvesebb barátom. Te már jártas vagy ebben a dologban: mit kell hát most tennem?» «Semmi más B

egyebet», — felelé eő — «mint meginni s ide-oda járkálni, míg egyszer csak nehezek lesznek a lábaid, ekkor aztán lefeküdni. Így azután majd hatni fog.» S ezzel oda nyujta Sokratesnek a kelyhet. Ő pedig fogta, édes Echekrates, még pedig igen derült hangulatban, sem nem reszketett, sem az arcza színét és vonásait el nem veszítette, hanem, a min már szokta volt, rá tekintett mereven arra az emberre s így szólt: «Mit szólsz ehhez az italhoz? Ha valaki áldozni akarna belőle,²¹ szabad volna-e, vagy nem?» «Csak annyit sajtolunk ki, édes Sokrates», — mondá rá az az ember — «a mennyi egy ivásra elégnék tartunk». «Értem» — felelé Sokrates — de imádkozni csak talán szabad, sőt kell is az istenekhez hogy szerencsésen üssön ki az oda való elköltözés. S ezért én imádkozom is, hogy így történjék». S a hogy ezt mondta hozzá látott s a legnagyobb készséggel és nyugalommal kiitta. Még idáig csak meglehetősen ki tudták állni sokan közölünk hogy nem sirtak; de a mikor láttuk, hogy már iszsza és kiitta tovább nem birtuk. Belőlem legalább nem cseppenként hanem záporként omlottak a könnyek, úgy hogy el kellett az arczomat fődnom s úgy siratnom meg — enmagamat; mert bizony hát nem őt sirattam, hanem a magam sorsát: hogy t. i. micsoda egy férfúban veszítek én társamat most! Kriton már előbb félrehuzódott nálamnál, mert nem birta visszatarítani könnyeit. Apollodoros pedig, a ki már előbb is folytonosan sirt, ekkor már hangos zokogásba tört ki s nem volt jelenlévők közt senki, a kit fájdalomával meg ne indított volna, kivéve magát Sokratest; ő ugyanis így szólt: «Ugyan mit csináltok, ti különös emberek!? Hisz' épp azért küldtetek el a nőszemélyeket, hogy efféle komédiát ne csináljanak!» Mert hallottam, hogy áhítatos csendben kell meghalni. Legyetek hát csendben és állandó nyugalomban!» S mikor ezt hallottuk, elszégyeltük magunkat s felhagytunk sirással. Ő pedig fel és alá járkált; de egyszer csak azt mor

dotta, hogy nehezednek a lábai, s lefeküdt hanyatt, mert így parancsolta neki az az ember. S egyuttal megtapogatta, már t. i. a ki a mérget adta neki, s időről-időre meg-megvizsgálta a lábafejét és a lábaszárait s azután erősen megnyomván a lábát, megkérdezte tőle, hogy érzi-e. Sokrates azt felelte rá, hogy nem. S aztán ismét a térdeit nyomta meg; s így ment¹¹⁸ feljebb és feljebb mutatva nekünk, hogy hogy hidegszik és merevedik. S ő maga is megtapogatta magát s azt mondotta, hogy ha majd a szívére jön, akkor vége lesz. S már csaknem a köldökéig fel meg voltak a tagjai hidegedve, ekkor kitakarta magát (mert be volt takaródzva) s így szólt — s ez volt az utolsó szava: «Édes Kriton, Asklepiosnak kakassal tartozunk.²²⁾ Adjátok meg hát neki, el ne mulasztátok!» «Jól van, meglesz»; — felelé rá Kriton — «s csak nézd, hogy van-e még más mondanivalód.» De erre a kérdésére már nem felelt semmit, hanem egy kis időre rá összerázkódott; az ember erre kitakarta s íme a szemei már megüvegesedtek. A mikor ezt Kriton meglátta, befogta a száját is, a szemeit is. Ez volt ennek a mi társunknak a vége, édes Echekrates, annak az embernek, a kiről bátran elmondhatjuk, hogy a legjobb, de egyuttal a legokosabb és a legigazságosabb volt mindazok között, a kiket akkoriban csak ismertünk.

JEGYZETEK.

¹⁾ *Phaidon* ... Phaidon előkelő elisi családból származott. A peloponnesosi háború befejezése után (400 körül) a spartaiak hadi fog-ságába került s mint rabszolga jött Athenæbe. Itt megismerkedett Sokratessel s a mint mondják, Sokrates gazdag barátjai kiváltották rabszolgaságából. Sokratest rendkívül szerette. Áhitattal csüggött-tanításán s társaságában maradt mestere utolsó pillanatáig. Elveszítvén nagy mesterét szülővárosába tért vissza s fejévé lett annak az elisi filozofiai iskolának, a melyből később az eretriaai alakult. Nagy mestere iránti szeretetét és ragaszkodását ez is őszinte szeretettel és ragaszkodással viszonzotta. «Szokása volt» — mondja róla maga Phaidon — «hogy, ha csak tehetette, el-eljátszott a hajammal»! Valószínűen ennek a gyöngéd szeretetnek emlékére választotta őt Platon Sokrates utolsó beszélgetésének elmondójául.

²⁾ *Echekrates* ... Echekrates phliusi polgár, a filozofiának nagy kedvelője s hihetőleg a két pythagoreus filozofusnak, Philolaosnak és Eurytosnak tanítványa volt. Sokrates és tanai iránt rendkívül érdeklődött. Különösen a lélek halhatatlanságának kérdése foglalkoztatta, mint Pythagorasnak minden tanítványát. Valószínű, hogy Platonnal személyesen ismerték egymást.

³⁾ *phliusi ember* ... A Phaidon című beszélgetésnek Phlius városa volt a színhelye. Ez a város Phlasiaban, Peloponnesos éjszakkéleti szögletében, Korinthostól nem messze feküdt. Hogy mért választotta épp Phliust a beszélgetés színhelyéül Platon, azt egyszerűen csak gyanítani lehet. Lehetséges, hogy azért, mert ez egyik jelentékeny fészke volt a Pythagoras filozofiai iskolájának de másrésről talán azért, hogy így több olyas dolgot is újra e lehetett mondania, a mi Athenæben már szélteben ismeretes volt. Sőt lehet végre, hogy egyszerűen csak azért, mert Phlius csal-néhány mérföldnyi távolságban lévén Athenæből, az athenæbeliek előtt ismert város volt s így a vele élénk összeköttetésben lev Athenæ helyett az elbeszélésben igen könnyen megállhatott.

⁴⁾ *Delosba szoktak küldeni* ... Minos, Kréta királya, háború indított Athenæ ellen. A háború alatt még éhség és dögvész is pusztította Athenæ-t. Az athenæbeliek e kétségbeesett helyzetükben a j-parancsára elhatározták, hogy ha e csapásoktól megszabadulna

hálából kilencz évenként hét fiút és hét leányt küldenek a labirinthosban lakó Minotaurusnak a számára. A harmadik útát Theseus vezette. S a labirinthosba behatolván a Minotaurust megölte s az athenæbelieket e véres adótól szerencsésen megszabadította. Ennek az emlékére ülték az athenæbeliek Delia ünnepét s küldtek évenként áldozatot Apollonnak Delos szigetére.

⁵⁾ *Euenos is* . . A Védőbeszédben is említi őt Platon, mint a ki elég «tiszteességes áron» tanít, őt mináért (körülb. 400 koronáért). Parosba való volt s mint tanító működött Athenæben.

⁶⁾ *Philolaossal* . . . Philolaos filozofus Pythagoras követője volt. Hogy honnan származott, erre nézve nincs biztos adatunk. Állítólag Tarentumban vagy Krotonban született. Pythagoras tanait ő jegyezte fel először.

⁷⁾ *Tudj'á köü* , . . A fordító Kebes tájsházát törekedett e saját-ságos szólásmóddal visszaadni.

⁸⁾ *a titkos vallási tanok* . . . Hihetőleg az Orpheusféle vallási tanokra gondolt itt Platon, a melyek közül a Pythagorasféle filozofia sokat átvett.

⁹⁾ *ez a mi [buta] köznépünk* . . . a thebaiiak különösen híresek voltak butaságukról és tudatlanságukról.

¹⁰⁾ *a szellemi szemlélet* . . . A *ᾠρόνσις* a XXVII. fejezet meghatározása szerint «szellemi szemlélet»-nek fordítandó. A test érkeivel való vizsgálódással szemben itt a léleknek önmagában való vizsgálódását gondolja, az érzéki szemlélettel a szellemi szemléletet állítja ugyanis itt szembe Platon. Mások «belátás»-t fordítanak. A fordító ezt nem találja egészen szabatosnak az *érzéki szemlélettel* szemben.

¹¹⁾ *az engesztelő pálcát hordják* . . . t. i. Bacchos tiszteletére rendezett ünnepeken sokan résztvesznek a szertartásos körmenetekben, de nem igen sokan érzik át lelkökben az ünnepség komolyságát és szentségét. Nekünk is van efféle szállóigénk Máté bibliai mondásából: «Sokan vannak a hivatalosak, de kevesen a választottak.» Szabadabb fordításnál a lefordított mondat helyett ezt is bátran alkalmazni lehetne.

¹²⁾ *ezeket a szép fürtöket* . . . a görögök t. i., mint más keleti népek is, gyászuk jeléül lenyirták a hajukat. Homerosban is találunk erre vonatkozást, mikor a Patroklost sirató görögök levágják hajukat s Patroklos holttestére dobják. Sőt Achilleus is levágja szőke haját s oda teszi a Patroklos kezébe.

¹³⁾ *mint az argosbeliek . . .* 546-ban a thyreai szerencsétlen csatájok után. (Herod. I. 82.)

¹⁴⁾ *még Heraklesnek sincs elég ereje . . .* Mikor t. i. Herakles a hydra ellen küzdött, Hera istenasszony egy rákot küldött ellene. S Heraklesnek csak Iolaos segítségével sikerült mindakettőn diadal-maskodnia.

¹⁵⁾ *Euripos tengerszorosban . . .* Euboiát Görögországtól az Euripos tengerszoros választja el. Vize, úgy látszik, híres volt örökös hullámmásáról. Platon hozzá hasonlítja legalább a szofistáknak minden igazi ismeretet és tudást tagadó és soha meg nem nyugvó kételkedését. Tudnivaló, hogy a szofisták kétségbe-vonták az igazi tudásnak és ismeretnek minden lehetőségét. S majd megvédeni, majd meg lezáfolni törekedtek ugyanazt az egy dolgot. S erre tanították tanítványaikat is. Erre czéloz itt ez a hely.

¹⁶⁾ *a thebái harmoniával . . .* Simmias thebái ember volt, ezért nevezi az harmonia-elméletét Sokrates tréfásan thebái harmoniának. Ámde a thebái Kadmosnak feleségét épp Harmoniának hitták. Folytatja tehát a szójátékot Sokrates s mikor lezáfolta a Simmias nézetét, hogy t. i. a lélek harmonia, azt kérdi Kebestől, de mi lesz most már Kadmossal, azaz itt a lélekkel magával.

¹⁷⁾ *a Glaukos művészetére . . .* Glaukos a hajósok, bűvárok és halászok védőszelleme, csalhatatlan jós hírében állott a régiéknél. A Glaukos művészete tehát a csalhatatlan jövőmondás volt.

¹⁸⁾ *a Herakles oszlopáig . . .* t. i. a Fekete-tengertől a Gibraltárig, más szóval kelettől nyugotig, tehát a világnak egyik végétől a másik végéig. Köröskörül a tenger mellett pedig a Földközi-tenger körüli vidéket jelenti.

¹⁹⁾ *a föld kebelében . . .* II. VIII. 14.

²⁰⁾ Hom. II. VIII. 481.

²¹⁾ *áldozni akarna belőle . . .* hihetőleg a földre készült belőle önteni Sokrates, mert borivásnál és lakomák alkalmával szokás volt Zeus tiszteletére a pohárból egy keveset a földre önteni.

²²⁾ *kakassal tartozunk . . .* A felgyógyulás után Asklepiosnak, a gyógyítás istenének tiszteletére kakast szoktak áldozni. Sokrates itt az életet tartotta betegségnek s arra czélt, hogy az ő halála nem lesz más, mint kigyógyulás az életből, a melyért hálával tartozik Asklepiosnak.

2618-1922

GÖRÖG ÉS LATÍN REMEKÍRÓK.

Kiadja a m. tud. Akadémiának classica-philologiai bizottsága.

ANAKREON.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Ponori Thewrewk Emil.**

Ára füzve 1 frt 60 kr. — Görögül és magyarul 2 frt.

CICERO A KÖTELESSÉGEKRŐL.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Csengeri János.**

Ára füzve 1 frt. — Latinul és magyarul 1 frt 60 kr.

GAIUS RÓMAI JOGI INSTITUTIÓINAK NÉGY KÖNYVE.

Magyarra fordította s jegyzetekkel kísérté **Dr. Bozóky Alajos.**

Ára füzve 2 frt. — Latinul és magyarul 3 frt

THUKYDIDES.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Zsoldos Benő.**

I. kötet. I., II. és III. könyv --- 1 frt 40 kr. Görögül és magyarul 2 frt 40 kr.

II. kötet. IV. és V. könyv --- — frt 80 kr. Görögül és magyarul 1 frt 40 kr.

III. kötet. VI., VII. és VIII. könyv 1 frt — kr. Görögül és magyarul 2 frt — kr.

Mind a három kötet egy kötetbe füzve magyarul, iskola kiadás 2 frt 40 kr.

PUBLIUS VERGILIUS MARO AENEISE.

Fordította és jegyzetekkel kísérté

Dr. Barna Ignác.

Bevezetéssel ellátta

Dr. Némethy Géza.

Ára füzve 2 frt. — Latinul és magyarul 3 frt

PLATON THEAITETOSA.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Simon József Sándor.**

Ára füzve 60 kr. — Görögül és magyarul 1 frt 20 kr.

GÖRÖG ANTHOLOGIABELI EPIGRAMMÁK.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Ponori Thewrewk Emil.**

Ára füzve 1 frt. — Görögül és magyarul 2 frt

Folytatás a tuloldalon.

A Franklin-Társulat kiadásában Budapestben megjelent:

CATO BÖLCΣ MONDÁSAI.

Szövegét megállapította, fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta

Dr. Némethy Géza.

Ára füzve 40 kr. — Latinul és magyarul 60 kr.

HERODOTOS TÖRTÉNETI KÖNYVEI.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Geréb József.**

- I. kötet. I–III. könyv. 1 frt 40 kr. — Görögül és magyarul 2 frt 80 kr.
II. kötet. IV–VI. könyv. 1 frt 20 kr. — Görögül és magyarul 2 frt 40 kr.
III. kötet. VII–IX. könyv. 1 frt 40 kr. — Görögül és magyarul 2 frt 80 kr.

LYKURGOS BESZÉDE LEOKRATES ELLEN.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Fináczy Ernő.**

Ára füzve 50 kr. — Görögül és magyarul 70 kr.

PATERCULUS C.Velleius. Róma történetéről irt két könyve.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Szölgyény Ferencz.**

Ára füzve 80 kr. Latinul és magyarul 1 frt 50 kr.

DEMOSTHENES BESZÉDEI.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Dr. Gyomlay Gyula.**

Második rész. Második kötet.

Ára füzve magyarul 2 frt. — Görögül és magyarul 3 frt.

SUETONIUS TRANQUILLUS.

CSÁSZÁROK ÉLETRAJZAI.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Dr. Székely István.**

Ára füzve 2 frt 40 kr. — Latinul és magyarul 4 frt.

PROPERTIUS ELÉGIÁI.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Csengeri János.**

Ára füzve 2 frt. — Latinul és magyarul 3 frt.

PLATON EUTHYPHRONJA,

SOKRATES VÉDŐBESZÉDE, KRITONJA ÉS PHAIDONJA

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Simon József Sándor.**

Ára füzve 1 frt 20 kr. — Görögül és magyarul 2 frt.